

MEDDELELSER OM GRØNLAND

UDGIVNE AF

KOMMISSIONEN FOR VIDENSKABELIGE UNDERSØGELSER I GRØNLAND

Bd. 131 · Nr. 9

DET ALMINDELIGE HANDELSKOMPAGNI

1747-1774

MED SÆRLIGT HENBLIK

PAA DETS VIRKSOMHED I GRØNLAND

AF

P. P. SVEISTRUP

MED 1 FIGUR I TEKSTEN

KØBENHAVN

C. A. REITZELS FORLAG

BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI A/S

1943

I.

Det almindelige Handelskompagnis Arkiv, saavel Protokoller, Brevbøger og lignende som Regnskaberne, er opbevaret i Rigsarkivet, men har tidligere kun undtagelsesvis og slet ikke for Regnskabernes Vedkommende været benyttet til at uddybe vort Kendskab til Forholdene i Grønland; jeg har derfor i den foreliggende Undersøgelse sat mig til Opgave at give en Redegørelse for Kompagniets Virksomhed og Indsats særlig paa Grundlag af dette Materiale. Kompagniets Virksomhed i Grønland og andetsteds kan imidlertid næppe med Fordel skilles helt fra hinanden, og dette har ført til, at den foreliggende Undersøgelse mere eller mindre udførligt berører alle Sider af Kompagniets Virksomhed, saaledes at Undersøgelsen foruden at give et Bidrag til Grønlands økonomiske Historie ogsaa tilstræber at give et Bidrag til Danmarks og specielt Københavns økonomiske Historie.

Den foreliggende Undersøgelse drejer sig ogsaa med Hensyn til Grønland i det væsentlige om økonomiske Forhold, og dens Formaal bliver derfor paa dette Grundlag at supplere de interessante Meddelelser om Grønland, særligt vedrørende Missionshistorien og Personalhistorien, der er fremkommet fra anden Side.

Jeg takker Direktør KNUD OLDENDOW, Grønlands Styrelse, der har vist det foreliggende Arbejde Interesse og Støtte, og stud. mag. AAGE RASCH, der har udført et stort og for Sagens Gennemførelse nødvendigt Forarbejde ved Gennemgangen af Selskabets Papirer, og som ogsaa senere har hjulpet mig ved Afhandlingens Udarbejdelse.

II.

Efter Kommercekollegiets Oprettelse i 1735 viste Statsmagten en voksende Interesse for Erhvervenes Udvikling. Saaledes afgav et af Kollegiets Medlemmer, OTTO THOTT, ved Udgangen af 1735 en Betænkning, der er en Art Statusopgørelse over Rigets samlede Erhvervsliv¹⁾.

¹⁾ J. O. BRO JØRGENSEN: Grosserer-Societetets Oprettelse p. 3. (I Gr.-Soc. 1742—1942 ved VILHELM LORENZEN, Kbh. 1942).

I denne gennemgaaes de enkelte Erhvervs Forhold, og de store Vanskeligheder, der fremkom bl. a. som Følge af Hollands merkantilistiske Politik, paavises. THOTT foreslaar forskellige Foranstaltninger til Gavn for baade Landbrug og Industri, men ønsker især at udvikle Handelen, som »den store Aksel, som kommer disse tvende Hjul til at løbe«.

Handelens Stilling kan maaske bedst belyses ved Tabel I, der viser Antallet af Skibe, der passerede gennem Øresund og Storebælt¹⁾:

Tabel 1.

Aar	Skibe ialt	Heraf			Danske i % af ialt
		hollandske	engelske	danske	
1735	4192	1617	826	363	8,7
1740	5370	2672	718	396	7,1
1743	4060	1743	644	372	9,2
1746	3706	1155	515	536	14,5
1747	3942	1217	744	530	13,4
1748	3835	1088	540	596	15,5
1749	4701	1669	577	657	14,0
1750	5020	1835	694	670	13,4

Vi ser af Tabellen, at af samtlige Skibe var i 1735 kun 8,7% danske (hjemmehørende i det egentlige Danmark og Hertugdømmerne), medens over Halvdelen af Skibene tilhørte en af de to store Søfartsnationer England og Holland. Dette er Udtryk for, at Størstedelen af Handelen paa Østersøen paa denne Tid var i Hænderne paa Hollænderne og Englænderne, og THOTT mener, at en større Del af denne Handel burde drives af danske, og at København i hvert Fald maatte have Betingelser for at blive en Slags Stabelplads for Østersøhandelen, idet f. Eks. danske Skibe hurtigere kunde komme frem til de betydende Østersøhavne, naar Isen brød op om Foraaret. Til Planens Udførelse behøvedes imidlertid Kapital, og til dennes Tilvejebringelse vilde Dannelsen af et Handelselskab — et Societet kalder THOTT det — være nødvendigt²⁾.

I de følgende Aar blev THOTT'S Planer drøftet i Forbindelse med andre Ønsker om en Udvidelse af den danske Handel, og man kom stærkt ind paa Faren ved i Krigstilfælde at have forholdsvis smaa Lagre, idet ingen af de relativt kapitalsvage Grosserere vovede at oplægge større Forraad. Da Regeringen ønskede at høre Grosserernes Op-

¹⁾ BANG og KORST: Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1661—1783. Kbh. 1930.

²⁾ BRO JØRGENSEN p. 10 f.

fattelse, holdt disse den 19. Januar 1739 et Møde, hvor man drøftede tre forskellige Planer (Litra A, B og C). Af disse indeholdt Litra B et Forslag om Oprettelse af et »Grosseer-Societé eller Compagni«, der skulde behandle alt, hvad der kunde have Betydning for Handelen, og navnlig sørge for, at den og Skibsfarten dreves med tilbørlig Orden. Hele Engroshandelen tænktes samlet i Societetets Hænder, og man vilde derved centralisere al Udenrigshandelen, for saa vidt den ikke i Forvejen var overladt til bestaaende Kompagnier. Man foreslog at dele Societetet i 6 Interessentselskaber: et for Handelen med østersøiske Varer, et for Salthandelen paa Frankrig, Spanien og Portugal, et for Vinhandelen, et for Handelen med engelsk og hollandsk Tobak og i det Hele Handelen paa disse Lande og et for Handelen med norske Fiskevarer og norske Produkter overhovedet, samt endelig et for Middelhavshandelen. Hvert Interessentselskab skulde ledes af en Direktion af 3 Købmænd, som skulde forskrive Varerne og tage sig af deres Afsætning. Alle Ind- og Udbetalinger skulde foretages gennem en Generalkasse med Konto for hvert enkelt Interessentselskab. Den enkelte Engroshandlende kunde deltage i saa mange Interessentselskaber, som han maatte ønske. Iøvrigt skulde det foreløbig kun dreje sig om et Eksperiment for fire Aar¹⁾.

Gennem en saadan Art Planøkonomi vilde man regulere Markedets Forsyning med udenlandske Varer og skaffe bedre Afsætningsmuligheder for de indenlandske Produkter.

Denne Plan, der stammede fra Kredse, der var knyttet til de store Kompagnier, vandt dog ikke Grosserernes Tilslutning, og disse gik ind for en langt mindre vidtgaaende Koncentration, idet man mente, at Handelen trivedes bedst i Frihed. Denne Tanke sejrede foreløbig og førte til, at man i 1742 dannede Grosserersocietetet.

Tanken om Dannelsen af et omfattende Handelsselskab var dog ikke opgivet, og i Regeringskredse arbejdede man videre med Sagen, der særlig kom til at dreje sig om Ønsket om at gøre København til Stabelplads, idet Hjemtransporten af Varer fra Østasien, Afrika og Vestindien allerede var overladt eksisterende Kompagnier. Under de følgende Aars Krigskonjunkturer (Krigene 1739—48, som alle de europæiske Søfartsnationer deltog i) voksede Optimismen inden for den danske Handel og i Regeringskredse, og dette gav yderligere Planen, der ogsaa kom til at omfatte Hvalfangst, Vækst, saaledes at det almindelige Handelskompagni kunde dannes i 1747.

¹⁾ BRO JØRGENSEN p. 17 f.

III.

Vedrørende de nærmere Forhandlinger og Udformningen af Planen til Selskabets Oprettelse ses intet at være bevaret. Først under 18. August 1747 findes en kongelig Ordre til Admiral SUHM, Justitsraad HOLMSTED og Købmand A. BJØRN om at konferere om de Privilegier og Friheder, der udfordres til Oprettelsen af et almindeligt Handelskompagni i København¹). Planen har dog formentlig allerede paa dette Tidspunkt været udarbejdet, idet man allerede under 2. September samme Aar har en Indstilling til Kongen fra BERCKENTIN og SCHULIN om den nærmere Udformning af en Oktroy²); denne underskrevet af Kongen den 4. September samme Aar³).

I Indledningen til Oktroyen fastslaas det, at Kompagniet skal sejle og handle saavel paa de omliggende Lande som paa Vesteuropa og Middelhavet, ligesom det ogsaa skulde kunne drive Hvalfangst. (I »Meddelelser om Grønland« Bd. 55, Nr. 2, Side 40 nævner Dr. BOBÉ, at Afslutningen af en Freds- og Handelstraktat med Algier i 1746 gav Anledning til Oprettelsen af det almindelige Handelskompagni; dette kan næppe være rigtigt, idet der først 1750—53 afsluttedes tilsvarende Traktater med Tunis, Tripolis og Marokko⁴), og først efter denne Tid begyndte Kompagniet at handle paa Middelhavet).

Den største Begunstigelse, der ved Oktroyen ydedes Kompagniet, var Retten til et »particulair continuierende Oplag« i dets eget Pakhus. Det maatte endog have Oplag af Varer, hvis Indførsel ellers var forbudt, naar Direktionen drog Omsorg for, at de indenlandske Varer ikke tog Skade derved, og at Varerne genudførtes. Denne Bestemmelse var SCHULIN og BERCKENTIN meget betænkelige ved. De spurgte, om der ikke skulde træffes nærmere Bestemmelse om Varearterne og Kvantiteterne, samt om det var nødvendigt at have Oplag af Kontrabandeverer, især Uld- og Silkevarer; man gjorde opmærksom paa, at alle andre Oplagsrettigheder var begrænsede baade med Hensyn til Arter og Kvantiteter. Heroverfor gjordes gældende, at en Begrænsning ikke var mulig, idet det var nødvendigt at have alle Slags fremmede Varer, naar man vilde handle med Udlandet. Dette Argument bøjede Instillerne sig for, idet de dog fik gennemført, at Oplaget kun bevilgedes i København, og at Direktørerne skulde være personligt ansvarlige for Misbrug.

¹) Sjællandske Missiver 14. Aug. 1747, Nr. 420.

²) Kommercekollegiets Forestillings- og Resolutionsprotokol 1747.

³) Kommercekollegiets Privilegieprotokol B (1747).

⁴) SCHOUS Frd.: 21. April 1752 (afsluttet henholdsvis 8. December 1751 og 22. Januar 1752). 18. Juni 1753 afsluttedes Traktaten med Marokko (HOLM: Danmark Norges Historie 1720—1814, III, 2 p. 120. Kbh. 1898).

Det var oprindeligt foreslaaet, at Kompagniets Skibe skulde være fri for at betale Losse- og Havnepenge; men dette ændredes derhen, at Friheden kun ydedes til Skibe i Ballast, medens der for andre Skibe skulde ydes halv Takst¹⁾.

Regeringen var, som man kunde vente, i det Hele yderst velvilligt indstillet over for Kompagniet; det fik Moderation ved Udstedelse af Søpas, Kongen lovede det en Plads med fornødent Bolværk, det fik Ret til at holde egne Auktioner, det behøvede ikke at være bundet af de sædvanlige Bestemmelser om Vejning paa Toldboden o. s. v. Det videstgaaende Udtryk for Statens velvillige Indstilling findes i Oktroyens Punkt 8, hvori det hedder: »Staten vil ikke udstede noget Udførselsforbud for de Varer, som Kompagniet handler med, eller Indførselsforbud paa dets Varer, da Selskabet ikke handler med saadanne Varer, som man undertiden paa Grund af Konjunkturerne maa forbyde Udførselen af«²⁾.

Det lykkedes ogsaa Kompagniet at opnaa forskellige Begunstigelser i den følgende Tid; saaledes opgav Staten allerede i 1748 Retten til at lade Toldvæsenet føre Regnskab over Oplaget og lod sig nøje med de Bøger, Kompagniet førte. Staten støttede endvidere Kompagniet ved i visse Tilfælde at give det Toldfrihed, ligesom man hjalp det ved at lade det hverve Folk inden for Marinen³⁾.

Ogsaa Københavns Magistrat var velvilligt indstillet over for Kompagniet og gik med til, at der som Accise for Varer, der indførtes, men atter udførtes, betaltes 100 Rd. om Aaret i Stedet for at gøre Posterne op i hvert enkelt Tilfælde⁴⁾.

IV.

Paa de i Oktroyen givne Betingelser stiftedes Kompagniet ved en Konvention (Aftale) mellem Interessenterne af 22. September 1747⁵⁾. I denne bestemtes, at Kompagniets Kapital skulde være 500.000 Rd. i 1000 Aktier à 500 Rd. Halvdelen af Beløbet skulde indbetales gennem Hypoteker eller Haandpant; Formaalet hermed var at have Basis for Optagelse af Laan, som udover de egentlige Indbetalinger vilde vise sig nødvendige for Selskabets Drift (man vilde herved undgaa at betale Rente af ikke nødvendige Midler). De nødvendige Laan skulde Kompagniets Aktionærer have Fortrinsret, men ikke Pligt til at yde.

¹⁾ Komm.koll.s Forestillings- og Res.-Prot. 1747.

²⁾ Komm.koll.s Privilegieprot. B.

³⁾ Selskabets indenlandske Kopibog A, p. 117 f og do. B, p. 216 f.

⁴⁾ Direktionens Resolutionsprotokol I, p. 43.

⁵⁾ Komm.koll.s Privilegieprotokol B, den 22. September 1747.

Den øverste Ledelse af Kompagniet skulde være hos Generalforsamlingen. Paa denne skulde 1 à 2 Aktier give 1 Stemme, 3 à 5 Aktier 2 Stemmer og 6 Aktier og derover 3 Stemmer. Til at varetage den daglige Ledelse skulde der vælges tre handelskyndige Direktører, som skulde eje mindst 10 Aktier. Ved Siden af Direktørerne skulde en eller to Aktionærer »af høj Stand og Embede«, der ejede mindst lige saa mange Aktier som Direktørerne, vælges til Overpræsident eller Præsident; Præsidenten skulde overvære alle vigtige Beslutninger. Tre Mænd, der skal opfylde de samme Betingelser som Direktørerne, skal vælges til Hovedparticipanter (dog skal de kun eje 5 Aktier). De skal deltage i vigtige Raadslagninger, besørge Revisionen af Kompagniets Bøger og kunne træde i Stedet for Direktørerne i Tilfælde af Ledighed.

Stillingerne som Direktører og Hovedparticipanter skulde være ulønnede, dog skulde Direktørerne, hvis Selskabets Udbytte overstiger Bankrenten, have 500 Rd. og Hovedparticipanterne 100 Rd. hver om Aaret. Ingen Direktør eller Hovedparticipant kunde frasige sig Hvervet før efter 3 Aars Forløb, og ingen Aktionær kunde nægte at modtage Valg.

Der viste sig straks stor Interesse i alle Kredse for det nye Kompagni, og den fastsatte Kapital blev hurtigt tegnet. Oplysning om, hvem der var Aktionærer, findes i Selskabets Aktionærprotokoller, og et Uddrag heraf er givet i Tabel 2.

Tabel 2. Participanter ved Selskabets Stiftelse¹⁾.

	Antal Personer	Antal Aktier
Den kongelige Familie.....	3	79
Adel og øverste Embedsmænd.....	46	184
Militære.....	35	63
Kirke, Universitet og Skole.....	6	17
Andre Embedsmænd.....	24	60
Etatsraader.....	11	35
Justitsraader.....	12	49
Agent Bjørn.....	1	10
Kommerce-, Kancelli- og Krigsraader samt Raad- mænd.....	26	83
Andre.....	197	420
Tilsammen...	361	1000

¹⁾ Selskabets Journal over Aktionærerne. RA.

Af denne Tabel fremgaar det, at Aktierne tegnedes i alle Kredse af Befolkningen. Selv Kongefamilien deltog, idet Kongen straks tegnede 20 Aktier og overtog de resterende 29, da Tegningen var ved at sluttes. Ogsaa Højadelen og de øverste Embedsmænd var interesserede, idet ialt mere end en Fjerdedel af Aktierne tegnedes af Kongefamilien, Høj-

adelen og de øverste Embedsmænd. Grev F. A. DANNESKJOLD LAURVIG tog 6 Aktier, Geheimeraad VON BERCKENTIN 10, Geheimeraad JOHAN LUDVIG HOLSTEIN 8, Geheimeraad SCHULIN 6, Overkammerherre VON PLESSEN 20, Geheimeraad GOTTLOB VON MOLTKE 6, OTTO THOTT 2 og Geheimeraad DEHN 6 Aktier. De øvrige Befolkingskredse var lige saa interesserede, saaledes var der 35 Militærpersoner, der dog kun havde 63 Aktier, 6 Personer inden for Kirke- og Undervisningsvæsenet med 17 (Biskop HERSLEB dominerede her med 10 Aktier), 24 mindre Embedsmænd med 60 Aktier. De fleste Aktionærer fandtes dog uden for den snævre Kreds, og inden for Handelen tegnedes Aktier i stor Udstrækning baade af Tidens Storkøbmænd og af jævne Folk.

Af Oversigten fremgaar, at Aktierne var meget spredte, og denne Spredning er nærmere illustreret i Tabel 3, der deler Participanterne

Tabel 3. Participanterne fordelt efter Antallet af Aktier.

	Antal Participanter	Antal Aktier
10 Aktier og derover	17	231
5 til 9 Aktier	41	236
2 - 4 —	147	377
1 Aktie	156	156
Ialt...	361	1000

efter Antallet af deres Aktier. Vi ser heraf, at der kun var 17 Participanter, der ejede 10 Aktier eller derover, og naar man erindrer, hvad der tidligere er oplyst om Stemmeretten, skulde man tro, at Tyngdepunktet paa Generalforsamlingen laa hos de smaa Aktionærer. Dette har dog næppe været Tilfældet, idet man aldrig i Selskabets Historie møder nogen Modsætning mellem de store og de smaa Aktionærer. Det maa snarere antages, at de smaa Aktionærer hele Tiden loyalt har fulgt de som Direktører ledende Storaktionærer; Modsætningen inden for Kredsen kommer da ogsaa først frem, da en Storkøbmand som RYBERG kritiserer de andre Storkøbmands Dispositioner (herom senere).

Aktierne har gennem Selskabets Levetid været købt og solgt; men dette har ikke bevirket nogen væsentlig Forandring i Aktionærkredsens Sammensætning. Dette fremgaar af Tabellerne 4 og 5, der viser, at saavel de mest velhavende Kredse som det store Flertal af Aktionærer har holdt fast ved Selskabet; dog ser man, at Antallet af Aktionærer, der indbetalte paa deres Forpligtelser, viser nogen Tilbagegang; dette er meget forstaaeligt, idet der stadig blev krævet nye Indbetalinger, men relativt sjældent gaves Udbytte. Alligevel kom der nye Aktionærer

Tabel 4. Antal Aktionærer 1747—1765.

Aar	Antal Aktionærer	Antal Aktier	Antal Aktionærer med 1 Aktie	Antal Aktionærer med 10 Ak- tier og der- over
1747.....	361	1000	156	17
1759.....	296	850	123	18
1765.....	297	904	133	20

Tabel 5. Storaktionærernes Fordeling 1747—1765)¹⁾.

Aar	Kongehus	Adel og øverste Em- bedsmænd	Andre	Ialt
1747.....	3	5	9	17
1759.....	2	5	11	18
1765.....	2	5	13	20

¹⁾ Journalen over Aktionærerne.

til. BERNSTOTFF købte saaledes 1754 5 Aktier, NIELS BROCK købte ialt 13 Aktier mellem 1757 og 1764; men heraf solgtes de 12 igen, saaledes at han i 1766 kun havde een Aktie. NIELS RYBERG købte en Aktie i 1755, senere købtes flere til, saaledes at han i Kompagniets senere Aar var dets største Aktionær (25 Aktier¹⁾).

Den første Indbetaling paa de tegnede Aktier fandt i Henhold til Generalforsamlingsbeslutning af 28. Oktober 1747 Sted til December Termin samme Aar med 100 Rd. kontant og 100 Rd. som Hypotek i Henhold til Konventionens Bestemmelser²⁾. Medens det kontante Beløb indgik uden Vanskelighed, maatte man den 2. December tillade ogsaa Aktier i Banken, Aktier i de store Kompagnier og Andelsrettigheder i Skiibe paa Guinea og Vestindien som godkendte Hypoteker³⁾. Heller ikke disse Udvidelser af Hypotekbestemmelsen hjalp, og ved Generalforsamlingsbeslutning af 29. April 1748 ophævede man Bestemmelsen om Indleveringen af Hypoteker og besluttede at kræve hele Kapitalen indbetalt successivt⁴⁾. Da det andet og tredie Indskud i Løbet af 1748 og -49 indgik langsommere end ventet (7. Maj manglede der paa 13 Aktier det andet og paa 22 Aktier det tredie Indskud), turde man

¹⁾ Selskabets Hovedbog over Aktionærerne. RA.

²⁾ Kompagniets Generalforsamlingsprotokol A (upagineret) RA.

³⁾ Direktionens Resolutionsprotokol I p. 5. RA.

⁴⁾ Generalforsamlingsprot. A.

ikke kræve det fjerde og femte Indskud, og Generalforsamlingen gik derfor med til den 7. Maj 1749 at bemyndige Direktionen til at optage Laan paa indtil 200.000 Rd.¹⁾

Under Direktionens Forhandlinger de følgende Aar træffer man ofte Spørgsmaal om Optagelse af Laan saavel hos Participanter som andetsteds. Biskop HERSLEB og Justitsraad KÖNNEMANN havde saaledes hver 10.000 Rd. staaende til Forrentning hos Kompagniet²⁾, og man maatte 1754 til Baron HÖLBERGS Dødsbo udbetale 4000 Rd.³⁾. Ogsaa Overformynderen, det kongelige Vajsenhus og andre Institutioner optræder som Laangivere for betydelige Beløb⁴⁾.

Disse Laan fra Private var dog ikke tilstrækkelige, og den i 1749 givne Bemyndigelse til ialt at laane 200.000 Rd. strakte, da Handelen paa Vesteuropa krævede store Kapitaler, heller ikke til, hvorfor Generalforsamlingen den 19. Marts 1752 gav Bemyndigelse til at laane yderligere 100.000 Rd.⁵⁾. Denne Tilladelse benyttedes dog ikke straks, og paa Generalforsamlingen 1755 blev den gentaget med den Begrundelse, at Handelen paa Vestindien krævede store Summer⁶⁾. Heller ikke denne Gang blev Bemyndigelsen benyttet, og man foreslog i Stedet paa Generalforsamlingen i 1757, at det fjerde Indskud af Kapitalen (100 Rd.) skulde indbetales, og dette blev vedtaget. Denne Indbetaling har aabenbart vakt en Del Uvillie i Aktionærkredsen, idet der paa Generalforsamlingen den 17. Marts 1759 blev klaget over, at Indbetalingerne ikke har fundet Sted, og over, at Aktionærerne skiller sig af med deres Aktier til meget lave Priser, og det meddeltes, at man underhaanden havde opkøbt 34 Aktier. Dette Støtteopkøb fortsættes i de følgende Aar, saaledes at Kompagniet ved Generalforsamlingen den 23. April 1762 laa inde med ialt 82 Aktier.

Da Kompagniet i 1763 fik Handelen paa Island og Finmarken overdraget, var Kapitalen atter for lille, og det vedtoges at kræve 200 Rd. indbetalt pr. Aktie i Løbet af et Aar. Heller ikke denne Indbetaling forløb uden Vanskelighed, og man maatte paa Generalforsamlingen den 10. December 1765 vedtage, at hvor Indbetalinger manglede den kommende 11. Juni, vil Aktierne blive stillet til offentlig Auktion og Overskudet blive sendt til Ejerne. Allerede tidligere samme Aar havde man paa en Generalforsamling den 10. April maattet indrømme, at de indbetalte 200.000 Rd. ikke var tilstrækkelige til Islandshandelen, og at det var nødvendigt yderligere at udvide Kapitalen med 100 Rd. pr.

¹⁾ Generalforsamlingsprot. A.

²⁾ Resolutionsprot. I p. 140 og Kompagniets indenlandske Kopibog A p. 60. RA.

³⁾ Resolutionsprot. II, p. 14.

⁴⁾ Resolutionsprot. I, pp. 132, 219 og 232.

⁵⁾ Generalforsamlingsprot. A.

⁶⁾ do.

Aktie, og dette blev ogsaa vedtaget¹⁾. Heller ikke dette Indskud blev betalt med Glæde af Aktionærene; saaledes maatte man den 24. Januar 1767 — altsaa efter to Aars Forløb — rykke en længere Række af dem, deriblandt Geheimeraadere OTTO THOTT og A. G. MOLTKE for Indskudet²⁾. For at faa nogle af de sidste Indskud maatte Kompagniet gaa til Højesteret og fik da ogsaa dennes Dom for, at Aktier, paa hvilke de sidste Indskud ikke var betalt, kunde sælges ved offentlig Auktion³⁾.

Trods alle disse Indbetalinger var Kompagniet stadig i Kapitalvanskeligheder; det maatte saaledes den 19. Juni 1767 skrive til Banken, at Kompagniets Præces var bortrejst, men at han ved sin Hjemkomst vilde underskrive følgende Obligationer: en paa 80.000 Rd., en paa 20.000 Rd., begge af 13. Juni, og en paa 20.000 Rd. af 27. Juni⁴⁾. Af en Skrivelse til Banken af 12. April 1769 fremgaar, at dennes Tilgodehavende er 270.000 Rd., og at den har krævet et Afdrag paa en Trediedel heraf. Dette tør Direktionen imidlertid ikke love⁵⁾. Den 10. September 1773 har Banken atter rykket for Penge, og Kompagniet svarer med en Henvisning til, hvor store Midler det har staaende i faste Ejendomme m. m. Dette er det sidste Brev, der er indført i den indenlandske Brevbog⁶⁾.

V.

Som omtalt skulde Kompagniets Ledelse bestaa af en Præsident, der skulde være en høj Embedsmand, og et Antal handelskyndige Direktører og Hovedparticipanter.

Paa den konstituerende Generalforsamling den 28. Oktober 1747 valgte Geheimeraad C. A. VON BERCKENTIN til Selskabets første Præsident⁷⁾. Denne, der var født 1694, var 1740 blevet Medlem af Konseillet og var samtidig første Deputeret for Finanserne og Formand i Kommercekollegiet. Han var saaledes en meget indflydelsesrig Mand, om end han i Indflydelse stod tilbage for Mænd som SCHULIN og J. H. E. BERNSTORFF⁸⁾. Han gik af i 1756 og afløstes som Præsident af Baron VON DEHN⁹⁾. Denne var i 1750 blevet Medlem af Konseillet og i 1751

¹⁾ Generalforsamlingsprotokol A.

²⁾ Indenlandsk Kopibog D, p. 57 ff.

³⁾ Generalforsamlingsprot. B, p. 46. RA.

⁴⁾ Indenlandsk Kopibog D, p. 70.

⁵⁾ Indenlandsk Kopibog D, p. 130 f.

⁶⁾ Indenlandsk Kopibog D, p. 207.

⁷⁾ Generalforsamlingsprot. A.

⁸⁾ Biografisk Lexikon.

⁹⁾ Generalforsamlingsprot. A.

af Kommercekollegiet¹⁾. Da han i 1762 blev undnævnt til Statholder i Holsten, afløstes han som Præsident i Kompagniet af VON AHLEFELDT²⁾, der 1759 var blevet Deputeret for Finanserne, 1760 første Deputeret i Toldkammeret, samme Aar Deputeret i Kommercekollegiet og i 1762 Medlem af Overskattedirektionen³⁾. Han var dog kun Præsident i et Par Aar, idet han 1764 udnævntes til Landsfoged i Pinneberg. Som Præsident afløstes han af FR. CHR. ROSENKRANTZ⁴⁾, der havde været Gesandt i London og Berlin og derefter haft forskellige overordnede Embedsstillinger. I 1767—70 var han Statsminister (Medlem af Konseillet)⁵⁾.

Med denne Række af højt ansete og indflydelsesrige Præsidenter havde Kompagniet til Stadighed nøje Kontakt med de øverste Statsmyndigheder og kunde utvivlsomt derigennem opnaa en Række Begunstigelser, som det ellers ikke vilde have været muligt at opnaa. Det kan ikke ses, at Præsidenterne, bortset fra BERCKENTIN i Selskabets første Aar, har taget større Del i Handelsvirksomheden, der har været overladt de forskellige Direktører.

Paa den konstituerende Generalforsamling 1747 valgtes til Direktører Etatsraad HOLMSTED (med 226 Stemmer), Agent BJØRN (212 Stemmer), Kancelliraad BLACH (153 Stemmer), til Hovedparticipanter Købmand SØREN JENSEN ELSEGAARD (104 Stemmer), Købmand HANS MUNCH (94 Stemmer) og LYDERT SKIELDEROP (62 Stemmer)⁶⁾.

HOLMSTED, der var født 1683, havde været ansat i forskellige Kompagnier, i det vestindisk-guineiske som Direktør, i hvilken Stilling han havde taget Initiativet til Erhvervelsen af St. Croix. Privat havde han oprettet et stort Kattuntrykkeri. 1736—58 var han kommitteret i Kommercekollegiet og 1734—58 tillige Borgmester i København. Agent BJØRN, der var født 1703, havde som ung oparbejdet en omfattende Handelsvirksomhed; i 1731 fik han Leverancer af Tømmer, Viktualier og Kanoner til Landetaten, og senere blev han ogsaa Leverandør til Søetaten. Paa Grund af sin nære Tilknytning til Staten opnaede han tidligt forskellige Begunstigelser. Hans største Indsats var et stort Inddæmningsarbejde for Enden af Strandgade paa Christianshavn, den Plads, som Grønlands Styrelse nu ejer, og hvor Styrelsens Flaader lægger til, og hvorfra den grønlandske Handel i vore Dage drives. Her anlagde han et efter Tidens Forhold meget stort Skibsværft. Den tredje Direktør, OLUF BLACH, stammede fra en af de store aarhusianske Køb-

¹⁾ Biografisk Lexikon.

²⁾ Generalforsamlingsprotokol A.

³⁾ Den civile Centraladministration 1660—1848, p. 157. (Kbh. 1889).

⁴⁾ Generalforsamlingsprotokol A.

⁵⁾ Biografisk Haandlexikon.

⁶⁾ Generalforsamlingsprotokol A.

mandsfamilier, blev gift ind i den københavnske Storhandel og drev en omfattende Handelsvirksomhed, bl. a. havde han sammen med SEVERIN og andre Monopol paa Handelen paa Finmarken i Aarene 1729—40¹⁾.

Disse fremragende Købmænd, der alle havde deres Tid stærkt optaget af private Forretninger, kunde dog næppe gaa alt for stærkt ind i det ulønnede Arbejde med Ledelsen af det almindelige Handelskompagni, og Interessen for Direktørstillingen var da heller ikke stor hos andre. Da Agent BJØRN døde i 1750, og en af Hovedparticipanterne skulde erstatte ham, opstod der en Vanskelighed ved, at Direktionens Medlemmer efter Konventionens Bestemmelser skulde have mindst 10 Aktier, og ingen af Hovedparticipanterne havde saa mange eller vilde købe nye for at blive Direktører²⁾. Denne Vanskelighed løstes dog ved, at Kravene om Aktiebesiddelse paa Generalforsamlingen den 15. Juli 1750 nedsattes til 5 for Direktører og 3 for Hovedparticipanter³⁾.

Da HOLMSTED i 1752 havde været Direktør udover den fastsatte Minimumstid, ønskede han at gaa af og afløstes af SØREN ELSEGAARD. Da BERCKENTIN vilde gaa af i 1755, ønskede ogsaa BLACH og ELSEGAARD, der nu havde fungeret deres Tid, at gaa; men BERCKENTIN fik dem overtalt til at blive. I 1757, da BLACH havde været Direktør i 10 Aar uden at modtage noget som helst Vederlag, gik Generalforsamlingen (22. Marts) med til at give ham 200 Speciedaler for den forbigangne Tid og 1000 Rd. om Aaret for den kommende Tid. Samme Aar ophævedes Ordningen med Hovedparticipanter for en Aarrække, og der valgtes som nye Direktører (ELSEGAARD ønskede ikke at fortsætte) M. SKIBSTED, PETER BORRE og Kapt. NIELS HANSEN GRAM⁴⁾. Af disse var BORRE kendt som Storkøbmand, der drev en omfattende Rederi- og Handelsvirksomhed, idet han handlede baade med europæiske og oversøiske Varer; han var 1757—76 Medlem af Grosserernes Formandskab, og i 1762 blev han Formand for dette⁵⁾. Kaptajn GRAM var kort Tid i Forvejen antaget som Ekvipagemester med en Løn af 500 Rd. og kan ikke antages at have haft væsentlig Indflydelse inden for Kompagniet. Ved Ophævelsen af Hovedparticipantinstitutionen valgtes en Række Aktionærer, deriblandt NIELS BROCK, til at overtage deres Virksomhed som Revisorer⁶⁾.

I de følgende Aar fandt der ret hyppige Forandringer i Direktionen Sted; i 1762 blev saaledes NIELS RYBERG Direktør⁷⁾. Denne havde

¹⁾ Biografisk Lexikon.

²⁾ Resolutionsprotokol I, p. 60.

³⁾ Generalforsamlingsprotokol A.

⁴⁾ Generalforsamlingsprotokol A.

⁵⁾ Biografisk Lexikon.

⁶⁾ Generalforsamlingsprotokol A.

⁷⁾ do.

arbejdet sig op til at have en stor Forretning, var bl. a. kendt som en af de mest betydende private Assurandører. I 1759—63 havde han drevet den islandske Handel¹⁾. I de følgende Aar begyndte de Stridigheder, der førte til Selskabets endelige Opløsning, og Forholdene inden for Direktionen i denne Periode vil senere blive omtalt.

Det er ejendommeligt at mærke, at Direktionen til Stadighed synes at have staaet noget ængstelig og usikker over for Generalforsamlingen; man ser saaledes Gang paa Gang, at Direktionen anmoder Generalforsamlingen om, at der maa blive valgt Udvalg til at kontrollere, at de givne Oplysninger er rigtige.

Udover Direktionen har Kompagniet, da Virksomheden var et udpræget Rederi- og Engrosforetagende, ikke haft mange faste Funktionærer. Der var en Bogholder, der havde en Løn af 400 Rd., og hvem det lykkedes at tilegne sig over 4000 Rd., uden at Revisorerne havde opdaget det. Endvidere var der et Par Pakhuskrivere samt Overkøbmanden GELMUYDEN²⁾, der havde med den grønlandske Side af Kompagniets Virksomhed at gøre, og som vil blive omtalt i Forbindelse med denne.

Det kan endelig oplyses, at Direktionens Resolutionsprotokol fra Begyndelsen og til den 30. August 1757 førtes paa dansk, men derefter paa tysk³⁾.

VI.

Kompagniets Regnskabsvæsen har næppe interesseret Præsidenterne og Direktionen synderligt, i hvert Fald ser man det ikke omtalt i Direktionsprotokollerne. Alligevel kan man af Regnskabsbøgerne læse forskelligt saavel om de enkelte Omraader af Handels- og Rederivirksomheden som om de økonomiske Principper, der anvendtes af Kompagniets Ledelse. Til en Undersøgelse heraf er særlig anvendt Kompagniets Hovedbøger⁴⁾, der er bevaret for Aarene 1750—1774.

Det første, der falder i Øjnene, er, at man ved de aarlige Afslutninger af Regnskabet har anvendt et ganske frit Skøn med Hensyn til, hvad der fra de enkelte Konti kan overføres til Kontoen for Gevinst og Tab. I de første Aar, hvor der endnu herskede Krigskonjunkturer, og hvor baade Varebeholdninger og Skibe maa antages at være steget i Værdi, førte den almindelige Optimisme til, at forskellige Konti blev belastet med ret store Beløb, som man overførte som Gevinst.

¹⁾ Biografisk Haandleksikon.

²⁾ Generalforsamlingsprotokol A.

³⁾ Resolutionsprot. II, p. 11.

⁴⁾ I Rigsarkivet.

Senere blev man noget forsigtigere, om end de anvendte Regnskabsprinciper langt fra svarer til, hvad man nu anser for rigtigt. Vi kan tage et Eksempel. Ved Begyndelsen af Aaret 1752 var det nyligt købte Skib »Mercurius« bogført til 2503 Rd. I 1752 var Skibets Udgifter 1428 Rd., dets Indtægter sattes til 800 Rd., for hvilket Beløb Grønlands Besejling debiteredes. Skibets Værdi blev derfor i det næste Aars Regnskab opført til 3131 Rd. I 1753 var Udgifterne 1050 Rd., Krediteringen som det foregaaende Aar 800 Rd., hvorfor Værdien ved Overførelsen til næste Aar blev 3381 Rd. I de følgende Aar steg Udgifterne paa Grund af den almindelige Prisstigning, og antagelig som Følge heraf har man forhøjet Grønlands Debitering til 934 Rd., men da Udgifterne var steget mere end Krediteringen, var Skibets Debet i Balancen pr. 1. Januar 1757 steget til 4006 Rd. I 1757 krediteredes Kontoen for 1170 Rd.; men Udgifterne har været saa store, at Overførelsen blev 4774 Rd. Skibet benyttedes nu ogsaa til en Vinterrejse til Malaga, hvor det i 1758 krediteredes for Fragtindtægter med 2360 Rd. I 1759 var Skibet paa en Rejse til Grønland, krediteredes herfor med 1055 Rd., medens det for en anden Rejse krediteredes for 456 Rd., saaledes at Saldoen blev uforandret, nemlig 3951 Rd. Skibet forliste i 1760, og den samlede Konto paa Forlistidspunktet, 4375 Rd., overførtes ved Regnskabsafslutningen som Tab. Der er i hele den undersøgte Periode ikke foretaget Afskrivninger, ligesom der hverken er betalt Assurancepræmier eller overført Beløb til en Assurancefond, saaledes at det maa være klart, at Skibet efter en Aarrække næppe har haft en Værdi, der var omkring det dobbelte af Anskaffelsesværdien. Rent regnskabsmæssigt betyder en saadan Fremgangsmaade, at Ledelsen hvert Aar afgiver et gunstigere Regnskab, end hvad der virkelig svarede til Aarets Forhold, saaledes at man ofte gennem en Aarrække havde en Række Værdier (særlig Skibe) bogført til store Beløb, men ikke nær havde en Værdi, der svarede dertil.

En Konto, der i denne Sammenhæng har særlig Interesse, er Rentekontoen. Denne havde ret stor Betydning, da Kompagniet i stor Udstrækning arbejdede med Kredit, der var ydet af private Laangivere, Banken eller Kompagniets Forretningsforbindelser. For Laanene maatte der ydes en Rente, som dog i de første Aar ikke overførtes til Gevinst- og Tabskontoen, men til ny Regning, saaledes at Rentekontoen i 1754 stod med en Debit paa 40.504 Rd. I de følgende Aar nedbragtes Kontoen ved Overførelse til Gevinst- og Tabskontoen, og fra 1757 har man vel nok betragtet Rentekontoen som en Størrelse, der hvert Aar skulde udlignes. Dette skete dels ved en Debitering af de enkelte Konti, der vedrørte Omraader, hvor Kapitalen anvendtes; saaledes debiteredes Grønlands Besejling i 1757 for 600 Rd. og i 1758 for 1250 Rd.; men Hovedparten overførtes til Gevinst- og Tabskontoen. Da Kompagniet

under Krigen 1756—63 udvidede sin Virksomhed bl. a. ved at sende store Varepartier til St. Croix, stiger Rentekontoen endnu mere og sluger en Del af det Overskud, der paa anden Maade var oparbejdet i de gode Aar. I 1763 gaar man derfor over til en anden Fremgangsmaade, idet f. Eks. Kontoen for Betjentene paa St. Croix debiteres for 6696 Rd.; herved opnaas, at Rentekontoen giver en Indtægt paa 832 Rd. I 1764 fortsættes denne Fremgangsmaade, idet den vestindiske Konto debiteres for 21.132 Rd., hvad der bevirker, at Rentekontoen nu giver et Overskud paa 12.245 Rd. Denne Fremgangsmaade fortsættes i de følgende Aar, saaledes at Rentekontoen i disse Aar giver baade Over- og Underskud. Ved den her valgte regnskabsmæssige Fremgangsmaade opnaaede Kompagniet i nogle Aar at forbedre sine regnskabsmæssige Resultater; men det kunde ikke undgaas, at de bogførte Værdier i Kompagniets sidste Leveaar efterhaanden blev væsentligt højere end de Beløb, Værdierne kunde udbringes til ved Realisation. Dette vil blive nærmere behandlet i Afsnittet om Kompagniets sidste Leveaar.

Endnu en Konto fortjener i denne Forbindelse særlig Omtale, nemlig Kontoen for Beholdningen af egne Aktier. Det er tidligere omtalt, at Kompagniet i 1758 overtog egne Aktier. Det drejede sig om 31 Stk. for 1960 Rd. (idet Prisen varierede mellem $46\frac{1}{2}$ og 150 Rd.). Ved Regnskabsafslutningen debiteredes Kontoen for 4000 Rd., hvoraf 700 brugtes til Dækning af ikke modtagne Indbetalinger (tre Aktier indgik for det), og 3300 Rd. overførtes til det levantinske Datterselskab. Ved Regnskabsafslutningen sattes 34 Aktier til 200 Rd. plus en Aktie i det levantinske Datterselskab til 100, saaledes at der kunde overføres en Gevinst paa 1209 Rd. til Gevinst- og Tabskontoen.

I 1759 modtoges 28 Aktier for 2742 Rd. Disse opførtes i Bøgerne til en Kurs af 200 Rd., og der opnaaedes herved en Gevinst, der delvis overførtes til en separat Konto for Hvalfangsten og dels blev overført til Gevinst- og Tabskontoen. En tilsvarende Fremgangsmaade anvendtes i de følgende Aar. I 1763 forærede Kongen Kompagniet 10 Aktier, der havde tilhørt den afdøde Dronning, og dette posteredes i Bøgerne som Gevinst for det paagældende Aar. Samme Aar solgtes 4 Aktier til 300 Rd., og de resterende 89 Aktier bogførtes nu til 350 Rd. En Del af Opskrivningen benyttedes som Indbetaling paa Aktierne til det islandske Foretagende, medens Resten betragtedes som ren Fortjeneste. 1764 overførtes 50 Aktier til Aktionærerne for de islandske Virksomheder (Fabrikker) som en Del af Betalingen for disse. Kursen ved denne Overførelse sattes til 500 Rd., medens de resterende Aktier sattes til 450. Af Overskudet og af et Aktieudbytte for Aaret foretoges Overførelser som Indbetaling paa de resterende Aktier, medens Resten betragtedes som ren Gevinst for Kompagniet. Fremgangsmaaden er fortsat ved de sidste Aars Køb af Aktier, og Kontoen for egne Aktier

sluttede ved Selskabets Ophør med 110 Aktier til et bogført Beløb af 34.116 Rd.

Det synes, som om den Del af Regnskabet, der er bedst ført, er de Konti, der vedrører Grønland. Man havde her en Fælleskonto, der aabenbart har skullet vise det samlede Resultat af Kompagniets Virksomhed paa Grønland, og for denne Konto skal der senere blive gjort nærmere Rede.

De hidtil givne Oplysninger om Selskabets Regnskabsvæsen vil blive suppleret ved Drøftelsen af de enkelte Erhvervsomraader og Foretagender; men det maa fremgaa af det allerede oplyste, at Kompagniets Ledelse næppe har haft noget klart Blik for, hvad der regnskabsmæssigt kunde betragtes som Gevinst og Tab, og hvad der retteligt burde overføres til det følgende Aar. Følgen af denne Usikkerhed blev, at der efterhaanden fremkom en stigende Afstand mellem de bogførte Værdier og de Beløb, disse kunde realiseres til; men dette kom først klart frem, da man efter RYBERGS Angreb skulde til at drøfte Spørgsmaalet om Kompagniets Fortsættelse eller Ophævelse. Saa længe Kompagniet nød almindelig Anerkendelse baade hos Regeringen og den offentlige Mening, blev det ikke tilladt eventuelle Kritikere at søge nærmere Oplysninger i Bøgerne.

VII.

Paa den Tid, da Kompagniet stiftedes, havde Storkøbmanden JACOB SEVERIN Monopol paa Handelen paa Grønland. Dette Monopol var givet ham den 16. Marts 1734, og de gældende Bestemmelser var fastsat ved Oktroyen af 4. Marts 1740¹⁾. Efter denne gjaldt Monopolet de i Grønland anlagte Kolonier samt de Kolonier, der senere maatte blive anlagt, og en rimelig Afstand fra disse (denne fastsattes ved Placat af 9. April 1740 til 10 à 15 Sømil paa begge Sider af Kolonien). Til Hjælp ved Koloniernes Forsvar mod Overgreb kunde Skibene forsynes med Forsvarsforanstaltninger, og hertil ydedes 2000 Rd. aarligt, og til Hjælp for Missionen ydedes 3000 Rd. For det sidste Beløb skulde de 3 Missionærer, som opholdt sig i Grønland, underholdes (Gage, Kost, Lys, Varme, Transport til og fra Grønland). Der skulde ved begge Kolonier (Godthaab og Christianshaab) indrettes Skoler, hvor velegnede grønlandske Børn over 10 Aar kunde faa daglig Undervisning i Kristendomskundskab, saa at de senere kunde gaa Missionærene til Haande. Antallet af Børn ved hver Koloni blev fastsat til 20 à 24, og det tilkom SEVERIN at forsyne dem med den Kost, som de ikke kunde forskaffe

¹⁾ BOBÉ: *Diplomatarium Groenlandicum* p. 227 ff. og p. 281 ff. (I »Meddelelser om Grønland« Bd. 55, Nr. 3. I det følgende BOBÉ).

sig paa anden Maade (en halv Mandsportion af saadan Proviant for hver af de grønlandske Børn under Missionærernes Disposition). Endvidere skulde Børnene have Gang- og Sengeklæder efter grønlandsk Maade, saa at de ikke blev afvænnede med de Forhold, de skulde ud til. Som en almindelig Forpligtelse paalagdes det SEVERIN, at der ved hver Koloni skulde være et Aars Forsyninger, saa at de danske Beboere ikke vilde komme til at lide Savn, hvis et Skib skulde forlise. For at hjælpe til at skaffe gode Folk til Grønland lovedes der saavel Købmænd som Matroser visse Begunstigelser, naar de kom hjem efter endt Tjeneste (mindst tre Aar). Endelig ydedes visse Begunstigelser med Hensyn til Afgifters Erlæggelse og Udstedelse af Søpas.

Medens SEVERIN i sit Monopols første Aar havde vist en levende Interesse for Handelen paa Grønland og gjort en Indsats for at faa den udvidet, viste det sig efterhaanden, at Virksomheden ikke kunde give et passende Udbytte trods Statstilskudet; i Foraaret 1749 (7. Marts) klager han over de store Tab, han havde lidt. (Han hævder saaledes, at der er død mere end 3000 Mennesker i Godthaabs Distrikt). Han havde allerede i 1734 faaet Løfte om et Lotteri; men det blev overdraget til De fattiges Kasse, mod at SEVERINS 5000 Rd. skulde betales af Overskudet¹⁾. Da SEVERINS Oktroy skulde udløbe den 15. Marts 1750, forespurgte Regeringen den 8. Marts 1749 gennem det danske Kancelli, om Kompagniet kunde tænke sig at overtage Besejlingen af Grønland. Kompagniet svarede med at udbede sig nærmere Oplysninger, dels fra det nordenfjeldske Renteskriverkontor (hvorunder Grønland siden 1729 havde hørt), dels fra Missionskollegiet og SEVERIN²⁾. Man fik ogsaa en Del Oplysninger; men de synes ikke at have været tilfredsstillende, og Kompagniet henvendte sig derfor til Mænd, der i en Aarrække havde været beskæftiget med den grønlandske Handel, i første Række NIELS CHRISTIAN GELMUYDEN og senere i væsentlig mindre Grad til MATTHIAS FERSLEFF³⁾.

GELMUYDEN var født i Bergen 1706, har antageligt været i Grønland paa nogle Rejser, da han i 1734 ansættes i SEVERINS Tjeneste og bliver Assistent i Godthaab hos NIELS EGEDE, hvem han to Aar senere afløser som Købmand. Denne Virksomhed har utvivlsomt været heldig, og han er iøvrigt fulgt i NIELS EGEDES Fodspor og har virket som Missionær paa sine Handelsrejser. I Stridighederne mellem Herrnhuterne og den danske Mission fulgte GELMUYDEN ogsaa EGEDES Linie og modarbejdede Missionær DRACHARDT, der tenderede i herrnhutisk Retning. I 1742 fik han til Opgave at anlægge Kolonien Frederikshaab. Det var meget vanskeligt paa Grund af store Isvanskeligheder, og allerede 1744

¹⁾ Sjællandske Tegnelser 7. Marts 1749, Nr. 132.

²⁾ Indenlandsk Kopibog A, p. 34 og BOBÉ p. 307 f.

³⁾ Resolutionsprot. I, p. 51 f. og 54 f. og indenlandsk Kopibog A p. 85 f.

forlod GELMUYDEN Grønland. I de følgende Aar søgte han — med Missionskollegiets varme anbefaling — forskellige Stillinger, men uden Held¹⁾.

MATTHIAS FERSLEFF var født ca. 1697 i Bergen og kom til Grønland i 1723. Her viste han sig særdeles egnet ikke mindst til Handelstogtningen, fra hvilken han hjembragte mange Baadsladninger Spæk og Skind. I 1727 fik han til Opgave at følge med paa en Handels- og Opdagelsesrejse til Diskobugten, og i 1728 sendtes han atter derop for at handle. Efter OSTERMANN'S Fremstilling i »Nordmænd paa Grønland«²⁾ blev han meget vel modtaget af Grønlænderne, der bad ham om Danskernes Støtte over for de fremmede Hvalfangeres og Handlendes Overgreb. 1729 beskikkedes han til Bogholder og Købmand ved Godthaab; men allerede samme Aar androg han om, at der maatte blive oprettet en Koloni ved Diskobugten, og at han maatte blive forflyttet til denne. Dette anbefalede meget stærkt af HANS EGEDE; det har dog næppe alene været af Begejstring for FERSLEFF, idet han nogle Aar senere, da FERSLEFF havde været hjemme, bestemt frabad sig at faa ham til Godthaab igen. Da SEVERIN fik Monopolet overdraget, og Kolonien Christianshaab oprettedes, var han dens første Købmand; han var meget uvilligt indstillet over den hollandske Handel og tog Initiativet til »Søslaget« ved Jakobshavn den 6. Juni 1739³⁾. Det viste sig ret hurtigt, at han ikke kunde taale de anstrengende Handelstogter, og han forlod derfor Grønland ca. 1740 og blev Borgmester i Helsingør ca. 1741. Han havde dog stadig Grønland i Tankerne og fremkom ved flere Lejligheder med Forslag til nye Rejser.

Det var som nævnt til GELMUYDEN, at Kompagniet i Eftersommeren 1749 henvendte sig for at faa yderligere Oplysninger, og saadanne blev da ogsaa givet paa et Møde den 24. September 1749. Her meddelte GELMUYDEN, at der foruden de tre Kolonier Godthaab, Christianshaab og Frederikshaab samt Logen Jakobshavn burde anlægges endnu fire nye Handelspladser; Direktionen var stærkt interesseret heri og i, hvad de vilde koste at anlægge, og hvilken Handel, man kunde forvente⁴⁾. Da GELMUYDEN havde anslaaet Anlægsomkostningerne til 20.000 Rd., besluttede Kompagniet at overtage Handelen, foreløbig i 2—3 Aar og kun, hvis det fik samme Tilskud som SEVERIN, nemlig 5000 Rd. om Aaret⁵⁾.

Efter at være kommet i Forbindelse med GELMUYDEN har Direk-

1) OSTERMANN: Nordmænd paa Grønland p. 346 ff. (Oslo 1940).

2) p. 297.

3) Se bl. a. L. BOBÉ: Hollænderne paa Grønland, Atlanten Bind IV 1915—17. pp. 257—84.

4) Resolutionsprotokol I, p. 54.

5) Indenlandsk Kopibog A, p. 57 ff.

tionen følt sig overlegen og ikke været interesseret i SEVERIN. Denne klager derfor til Kongen over, at Direktionen, efter at han var kommet over fra Jylland og havde ventet 7 Uger, ikke vilde modtage ham til en Konference; dette var uheldigt, fordi han gerne vilde sælge sine Skibe, og fordi han mente, at Hollænderne vilde tilrive sig hele Handelen, naar alle hans Folk som aftalt skulde rejse hjem det følgende Aar. For at undgaa saadanne Vanskeligheder tilbød SEVERIN at beholde Handelen endnu et Aar¹⁾.

For at klare Kompagniets Stilling til Sagen afholdtes der den 10. December 1749 en ekstraordinær Generalforsamling. Paa denne oplystes det, at der til de gamle Koloniers Istandsættelse vilde kræves ca. 14.000 Rd., til Anlæg af nye 11.000 Rd., og at Værdien af de hjemsendte Produkter var 16—17.000 Rd. aarlig. Man mente, at Handelen vilde kunne svare sig, naar man fik Kongens Tilskud paa 5000 Rd., hvilket var stillet i Udsigt. Generalforsamlingen sluttede sig hertil²⁾, og den 13. December samme Aar henvendte man sig til Kongen om Overtagelse af Handelen³⁾. Kompagniet var meget utilfreds med SEVERIN, der ikke havde givet tilfredsstillende Oplysninger om Husenes Tilstand, og man beklagede sig over, at man ikke havde faaet en Samtale med ham under hans Ophold i København⁴⁾. Som Følge deraf blev der fra Myn-dighederne skrevet til SEVERIN om at give de nødvendige Oplysninger, særligt om Bygningerne og om, hvilke Folk der befandt sig i Grønland⁵⁾.

Under Kompagniets Overvejelser i denne Periode havde FERSLEFF tilbudt Regeringen at gaa Kompagniet til Haande med Ordningen af den grønlandske Handel. Han deltog i Direktionens Forhandlinger en tre Ugers Tid; men den 31. Januar skriver man til ham og takker ham for hans Ulejlighed, men vilde ikke yderligere »holde ham fra hans Hjem og Embede«⁶⁾.

Medens den Oktroy, hvormed Monopolhandelen overdroges til Kompagniet, ikke synes at være bevaret, findes der en Indstilling, af hvilken fremgaar, at Forhandlingerne fandt Sted paa Basis af samme Betingelser, som SEVERINS Oktroy af 1740, og det maa derfor antages, at Kompagniets Oktroy har været udarbejdet efter væsentligt samme Retningslinier, som ovenfor gengivet vedrørende SEVERINS Oktroy⁷⁾.

Mellem Kompagniet og SEVERIN var der stadige Gnidninger an-

1) Indenlandsk Kopibog A, p. 68 ff.

2) Generalforsamlingsprotokol A.

3) Indenlandsk Kopibog A, p. 66 f.

4) do. p. 72 f.

5) Sjællandske Tegnelse 19. December 1749, Nr. 581.

6) Indenlandsk Kopibog A, p. 85 f.

7) BOBÉ p. 310 f.

gaaende Overtagelsen. Den 13. Januar købte det 3 Skibe af SEVERIN, nemlig »Birgitte« (70 Læster)¹⁾, »Maria Jacobi« (68 Læster) og »Fru Kristine« (35 Læster) for ialt 11.500 Rd.²⁾. Endvidere var der Forhandlinger om Overtagelse af de Beholdninger, som SEVERIN havde liggende; man tilbyder ham at tage dem hjem for en billig Fragt³⁾. Man forhandler yderligere om at lade SEVERIN sende et Skib op for at hente sine Varer og fragte Brænde og Malt til Grønland for Kompagniet⁴⁾. Resultatet af de mange Gnidninger blev, at Kongen den 20. Marts forlængede SEVERINS Oktroy til Udgangen af Juni⁵⁾. Heller ikke dette standsede Stridighederne helt; men man kom dog over dem og fik Virksomheden begyndt.

En af Aarsagerne til Vanskelighederne har utvivlsomt været den Tilstand, hvori Bygninger og Fartøjer befandt sig ved Overtagelsen. Man sendte derfor allerede i Sommeren 1750 GELMUYDEN til Grønland, og paa Grundlag af hans Iagttagelser afgav Kompagniet den 9. Februar 1751 en Indberetning til Kongen om Bygningernes og Fartøjernes Tilstand. Efter denne befandt Bygningerne sig paa faa Undtagelser nær i en meget slet Tilstand, Fartøjerne var næsten eller helt ubrugelige, og Handelen ansaas for at være i Tilbagegang, medens de fremmedes Virksomhed var i Fremgang. Selv om denne Indberetning maa antages at være noget ensidig, var det klart, at Kompagniet maatte være forberedt paa at sætte de eksisterende Kolonier i ordentlig Stand, før man kunde tænke paa at anlægge nye⁶⁾.

VIII.

I Selskabets Oktroy havde Kongen lovet det en passende Plads, og Admiral SUHM, der var et af de indflydelsesrige Mellemlid mellem Kompagniet og Kongen, fandt straks, at den Plads, som fremkom ved Enden af Strandgade paa Christianshavn ved Agent BJØRNS Inddæmningsarbejde, vilde være den bedst egnede; dette henledte man allerede i Januar 1748 Kongens Opmærksomhed paa⁷⁾, og ved Generalforsamlingen den 29. April 1748 kunde man oplyse, at Kongen nu havde skænket Kompagniet en Del af denne Plads; der toges straks fat paa Byggearbejdet, og næste Aar var der bygget baade Pak-

¹⁾ En københavnsk Læst er ca. 2 Tons.

²⁾ Resolutionsprotokol I, p. 57.

³⁾ do. p. 65.

⁴⁾ Resolutionsprotokol I, p. 70.

⁵⁾ BOVÉ p. 312.

⁶⁾ do. p. 314.

⁷⁾ Indenlandsk Kopibog A, p. 1 ff.

hus og Skure. Da man det følgende Aar overtog den grønlandske Handel, byggedes der endvidere et Tranbrænderi paa Pladsen¹⁾. Da Agent BJØRN kort efter døde, opstod der Stridigheder mellem hans Bo og Kompagniet; men disse løstes i 1754 ved, at Kongen købte Pladsen for 7400 Rd. og skænkede den til Kompagniet²⁾. Hele denne store Plads kunde Kompagniet dog ikke anvende, og det af Agent BJØRN ejede Værft blev lejet ud. Dette varede dog kun til 1758, hvor Kompagniet selv overtog det, ansatte en Skibstømmermester og straks fik nogen Indtægt af det³⁾. For imidlertid at faa det bedre anvendt besluttede man under de gode Konjunkturer i de følgende Aar selv at bygge Skibe, og det besluttedes saaledes i 1761 selv at bygge en Guineafarer, »Christiansborg«, paa 70 Læster⁴⁾. Da »St. Birgitte«, som man havde købt af SEVERIN, var saa gammelt, at der ikke kunde findes nogen Køber til det, blev det hugget op, og Ankre, Sejl og Tovværk blev sammen med dets Kanoner overført til det nye Skib, som man lod bygge, og som døbtes »Foreningen«⁵⁾. Dette er utvivlsomt blevet godt, men meget dyrt, idet det, da det var blevet færdigt i 1767, blev bogført til 19.926 Rd.⁶⁾ Efter den Tid er der antageligt kun udført mindre Reparationer paa Værftet, idet det i en Specification over Pladsen af 1. April 1778 omtales som en raadden Bedding, hvorpaa der var bygget Skibe⁷⁾. En Plan over Pladsen paa dette Tidspunkt er gengivet af Dr. BOBÉ i Meddelelser om Grønland, Bd. 55, Nr. 2, Plan 5, hvoraf man kan se, at Pladsen ved Tiden for Kompagniets Ophør omtrent havde samme Form, men væsentlig færre Bygninger end den nuværende Plads.

Denne Form er antagelig opnaaet successivt gennem Kompagniets Levetid, og der har gennem hele Perioden været betydelige Vanskeligheder ved at holde Bassinerne i en saadan Orden, at Kompagniets Skibe kunde lægge til ved Kaj. Allerede i Foraaret 1750 henvendte Kompagniet sig til Admiral СУМ som Holmens Chef for at laane to Mudderpramme med tilhørende Mandskab til Opmudring af Havnene ved Kompagniets Plads. Dette voldte dog Vanskeligheder, idet man i Efteraaret maatte bede Admiralen om personligt at fremme Sagen. Der blev derpaa givet Løfte om Laanet; men endnu i April 1751 havde man ikke faaet Maskinerne⁸⁾. Den første Opmudring har antageligt fundet Sted i Sommeren 1751; men i 1753 og -54 maa man have Maskinerne igen

¹⁾ Generalforsamlingsprokol A.

²⁾ Indenlandsk Kopibog B, pp. 1 ff., 64 f. og 96 f.

³⁾ Generalforsamlingsprotokol A.

⁴⁾ Resolutionsprokol II, p. 234.

⁵⁾ do. p. 330 og Generalforsamlingsprotokol A.

⁶⁾ Hovedbogen.

⁷⁾ Ved Planen hos BOBÉ.

⁸⁾ Indenlandsk Kopibog A, pp. 162 f., 165, 181 f. og 234 f.

for at foretage en ny Opmudring¹⁾. Heller ikke dette er tilstrækkeligt, og i 1758 beslutter Kompagniet at anskaffe en egen Muddermaskine, for at Grønlandsfarerne kan gaa helt ind til Bolværket²⁾. For yderligere at gøre Pladsens Anvendelighed større havde man i 1754 besluttet at bygge en Kran³⁾.

IX.

Da Kompagniet ifølge sin Oktroy skulde drive Rederi- og Handelsvirksomhed en Gros, maatte det allerede fra sin Start søge at skaffe sig en Flaade. Dette var vanskeligt, fordi Skibene i de sidste Aar af Krigen 1742—48 utvivlsomt har været dyre, og Staten traadte derfor straks hjælpende til, idet den laante Kompagniet forskellige af Statens Skibe⁴⁾. I Løbet af nogle Aar bedredes dette Forhold; det er nævnt, at Kompagniet ved Overtagelsen af Grønlandsmonopolet købte 3 Skibe af SEVERIN og senere købte flere baade af de københavnske Grosserere og af udenlandske Rederier.

For ikke at trætte med en Gennemgang af samtlige Skibskøb, skal jeg nøjes med at berette om Forhandlingerne ved Købet af Skibet »Haabet«. Kompagniet henvendte sig i November 1747 til en i London boende dansk Købmand, COLLET, og anmodede ham om at varetage Firmaets Handel og Korrespondance, hvorved der kunde tilflyde ham en billig Provision. Man bad ham først om at se paa et Par gode Skibe, hvoraf der skulde være mange i London, især franske Priser⁵⁾. Den 1. Januar 1748 modtog Kompagniet tre Breve fra COLLET, dateret henholdsvis den 1., 4. og 8. December. I disse er det oplyst, at han har købt et Skib for 1280 Pund Sterling⁶⁾. Straks den 2. Januar skrev Kompagniet til den danske Gesandt i Paris, BERNSTORFF, og anmodede ham om at skaffe et fransk Søpas. Dette fik man paa Betingelse af, at Kaptejnen og mindst $\frac{1}{3}$ af Mandskabet var Danskere⁷⁾. Som Betaling for Skibet, til Provision og delvis til Vareindkøb sendtes Veksler til et Paa-lydende af 1555 Pund. Alle disse (12 ialt) er udstedt i Norge (Christiania, Frederiksstad, Christianssand og Skien); de 10 er paa 2 Maaneders Sigt, Resten paa 3 Maaneder⁸⁾.

1) Indenlandsk Kopibog B, pp. 71 f. og 90 f.

2) Resolutionsprotokol II, p. 58 f.

3) Resolutionsprotokol I, p. 293.

4) Indenlandsk Kopibog A, pp. 8, 20 og 51.

5) Kompagniets udenlandske Kopibog A, p. 18 ff. RA.

6) do. p. 42.

7) do. pp. 42 ff. og 100.

8) do., pp. 44 ff. og 49 f.

I Februar 1748 købtes gennem ANDREAS KRABBE i Sønderborg Skibet »Emanuel« for 7000 Rd. Korrespondancen herom er ført paa Tysk og i den udenlandske Brevbog¹⁾. I den kommende Tid fortsattes Indkøbene, og det maa antages, at Priserne har været faldende efter Fredsslutningen²⁾.

Ved Generalforsamlingen den 15. Juli 1750 havde Kompagniet ialt 13 Skibe, fire af disse var paa Hvalfangst, to paa Vej til Grønland, et var under Reparation, og de resterende seks sejlede paa Fart dels til Østersøhavne som Danzig, St. Petersborg og Riga og dels til den pyrenæiske Halvø, særlig Cadix og Lissabon. Et var sendt med Gaver til Bey'en af Algier.

De tre Hvalfangerskibe var »Rigernes Ønske«, »Theodorus«, »Frederikshaab« og »De fire Søstre«. Af disse var »Rigernes Ønske« paa 135 Læster. Det var bygget i København og havde gennem en Aarrække udelukkende været anvendt til Hvalfangst; »Theodorus« var paa 127 Læster og var købt i Holland og anvendtes udelukkende til Hvalfangst; »De fire Søstre« var paa 146 Læster og var købt i Altona, anvendtes ligeledes udelukkende til Hvalfangsten. Skibet »Frederikshaab« var købt af BJØRNS Dødsbo. Indtil 1758 gik det udelukkende paa Hvalfangst, men overførtes derpaa til anden Fart.

De to Skibe, der anvendtes til Farten paa Grønland, var »St. Birgitte« (70 Læster), et Fregatskib, der var bestemt til Godthaab, og »Fru Kristine« (35 Læster), en Galioth, der var bestemt til Frederikshaab. Under Reparation var Hækbaaden »Emanuel«, der ellers brugtes til Sejlads mellem Østersøhavnene og den pyrenæiske Halvø. Fra Østersøhavnene førte det Korn og Trævarer; fra Spanien og Portugal som Regel Salt, men ogsaa Frugt. »Maria Jacobi«, der ligeledes var købt af SEVERIN, var paa 68 Læster og benyttedes ligeledes til Fragtfart mellem Østersøhavnene og Vesteuropa og førte væsentligt samme Varer; det benyttedes dog, da Middelhavsfarten i 1750'erne kom i Gang, ogsaa til denne, og det besøgte saaledes 1753 baade Malaga, Algier, Livorno og Genua. »Haabet« var det ovenfor nævnte Skib, der blev købt i England. Det benyttedes væsentlig til den samme Fart som de foran nævnte, indtil det i 1754 blev sat ind i Farten paa Guinea og Vestindien. Fregatten »Landets Ønske« var paa 55 Læster; det var købt 1748 af BJØRN for 5500 Rd. og benyttedes først paa den sædvanlige Fart paa Østersøen og Vesteuropa, medens det senere gik over til den vestindiske Fart. »Den unge Jan« (119 Læster) var købt i Eckernförde 1748 og gik som Regel de samme Ture; i 1750 var det saaledes paa Rejse til København med Salt. »Sønderborg« (92 Læster) og »Mercurius« (32 Læster)

¹⁾ PP. 82, 90, 113 og 114.

²⁾ Generalforsamlingsprotokol A.

gik i en tilsvarende Fart, idet det sidste dog snart gik over i Grønlandsfarten, hvor det især benyttedes til Besejling af Jakobshavn.

De fleste af Kompagniets Skibe maa antages i Begyndelsen af 1750'erne at være vel udrustede og har været større og mere anvendelige til Farten paa fjernere Havne end Flertallet af de i København hjemmehørende Skibe. Kompagniet var paa dette Tidspunkt meget optimistisk og var i Forhandling med et stort Firma i Cadix om i Fællesskab med dette at bygge et meget stort Skib, egnet til Farten til Sydamerika. Man var allerede ved at lægge Kølen til dette Skib, da man fik Meddelelse om, at det spanske Firma var gaaet Fallit, og Planen blev derefter opgivet.

I de følgende Aar købtes flere Skibe, saaledes at Maksimum naaedes under Krigen 1756—63 med 18 à 20 Skibe. Paa denne Tid var Farten paa Grønland udvidet (i 1761 sejlede saaledes 6 Skibe hertil, der som Regel kun besøgte en Koloni hver, i nogle Tilfælde dog to), ligesom Sejladsen paa Guinea og Vestindien var betydelig (3 Skibe i 1757); bortset herfra sejlede Skibene ogsaa i denne Periode i stort Omfang paa Østersøen og den pyrenæiske Halvø, idet Farten paa Middelhavet nu blev udvidet betydeligt. Her havde Kompagniet gode Indtægter ved Fragtfart under Krigen og i de første Aar efter denne. Som Eksempel kan nævnes »Rigernes Ønske«, der i 1755 kom til Malta, derpaa i de følgende Aar sejlede mellem Sergente paa Sicilien, Malta, Cagliari, Bona (i Barbariet), Algier, Bona, Livorno, Marseille, Saffy (i Marokko), Marseille, Livorno, Ivica og derfra den 16. Februar 1758 til Genua. Saaledes fortsattes, indtil Skibet tilsidst gik til St. Croix. Aarsagen til de gode Konjunkturer her var, at baade de engelske og de franske Handelsflaader var lammet af Krigen¹⁾.

Kompagniet nøjedes dog ikke med at sejle med sine egne Skibe; hvor Lejlighed gaves, fragtede det andre, ligesom det ogsaa, hvor god Fortjeneste kunde opnaas, bortfragtede sine egne. Fragterne var høje, saaledes beregnedes der for »Den unge Jan«s Rejse til Riga i 1753 940 Rd., medens en Rejse til Algier sattes til 3000 Rd. + 10% til Havari²⁾. I 1754 betalte det asiatiske Kompagni ialt 11.822 Rd. for Fragt af »Rigernes Ønske«³⁾, og samme Aar betalte Staten 1943 Rd. for Fragt af »Landets Ønske« for en Tur til Algier⁴⁾. Fragten paa Vestindien fastsattes enten efter Lastens Størrelse eller pr. Maaned; saaledes krævede Kompagniet for at lade RYBERG og THYGESEN fragte »Theodorus« til en Rejse til Vestindien en Betaling af 1³/₄ Sk. pr. Pund fragtet Sukker og 2¹/₂ Sk. pr. Pund Kaffe og Bomuld samt en Ducør til Kaptajnen;

¹⁾ Oversigten over Skibenes Tal og Farter er lavet paa Basis af Generalforsamlingsprotokol A.

²⁾ Resolutionsprotokol I, p. 276.

³⁾ Indenlandsk Kopibog B, p. 122.

⁴⁾ do. p. 147 f.

i 1755 var man inde paa at lade Staten fragte »Jægersborg« (skænket af Kongen 1755, 95 Læster, anslaaet til en Værdi af 6000 Rd.) for 900 Rd. pr. Maaned¹⁾.

Skibenes Værdi var steget stærkt under Krigen. Kompagniet købte saaledes i 1759 Skibet »Tre Prinsesser« (128 Læster) af det asiatiske Kompagni til Fart paa Middelhavet og Vesteuropa for 11.000 Rd.; samtidig købtes et lille Skib, »Marie Kircke« (50 Læster) til Grønlandsfarten for 3000 Rd.²⁾. I 1760 solgte man den tidligere Hvalfanger »Theodorus« til RYBERG og THYGESEN for 14.000 Rd.³⁾. Efter Fredsslutningen i 1763 sank Efterspørgselen efter Tonnage og dermed Skibenes Værdi. Kompagniets Skibspark var nu væsentlig ældre Skibe, der ikke kunde klare sig i den skærpede Konkurrence. Man forsøgte først at sejle; men det gav Tab, og under Pres af en skarp Kritik paa Generalforsamlingen besluttede man at sælge de ældre Skibe⁴⁾. Disse kunde langtfra opnaa de Priser, som de var bogført til (som det vil erindres, var der ikke foretaget normale Afskrivinger), og Selskabets Regnskaber kom derfor i disse sidste Aar til at vise store Underskud, hvad der var stærkt medvirkende til Tanken om at opløse Selskabet⁵⁾.

Igennem hele Kompagniets Levetid havde denne omfattende Virksomhed paa fjerne Lande ikke kunnet foretages uden en betydelig Risiko. Allerede i 1749 havde man mistet Skibet »Eckernförde« paa den hollandske Kyst, hvorved man havde tabt 1732 Rd.⁶⁾. I 1752 forliste et fragtet Skib, »Havfruen«, paa Vej til Grønland, og herved gik Ladingen tabt. I 1757 blev »Maria Jacobi« ramt af et Lyn i Middelhavet og kom i Brand; dette kostede Kompagniet 14.688 Rd. for Skib og Lading. Andre tilsvarende Eksempler kunde nævnes. Disse Havarier maatte tyngte haardt paa Regnskabet de Aar, hvor de fremkom, og man drøftede da ogsaa mange Gange paa Generalforsamlingen Spørgsmaalet om at lade Skibene og deres Last assurere. Hver Gang kom man dog til det Resultat, at dette maatte overlades til Kompagniets Direktører, saaledes at disse i hvert enkelt Tilfælde maatte afgøre, hvad der skønnedes at være mest fordelagtigt. Ved Generalforsamlingen 1750 drøftede man saaledes Spørgsmaalet om Forsikring af Skibene til Hvalfangsten, og det oplystes, at Kompagniet allerede havde ofret 16.918 Rd. paa Assurance; Direktionen søgte og fik Bemyndigelse til som Hovedregel ikke at assurere⁷⁾.

Præmierne var ogsaa høje. Det oplystes saaledes i 1753, at Præ-

1) Resolutionsprotokol II, p. 119 og indenlandsk Kopibog B, p. 153 ff.

2) Generalforsamlingsprotokol A.

3) Resolutionsprotokol II, p. 176.

4) Generalforsamlingsprotokol A.

5) Skibet »Landets Ønske« solgtes saaledes i 1771 med et Tab paa 3060 Rd. To andre Skibe bragte tilsammen et Tab paa over 22.000 Rd.

6) Generalforsamlingsprotokol A.

7) do.

mien for en Rejse til Malta var 6⁰/₀, i 1756, at Præmien for en Rejse til Island og Retur var 12⁰/₀, og at Præmien for en Rejse til Guinea og Vestindien sattes til 8³/₄ ⁰/₀. I 1758 faldt det Direktionen for Brystet, at medens man i København forlangte 14⁰/₀ for en given Rejse, krævede man i London kun tilsvarende 8⁰/₀, hvorfor Direktionen besluttede at lade Skibet assurere der¹).

Under Skibenes Færden paa Havene havde Kaptajnerne god Støtte af de danske Konsuler. Enkelte Konsuler, saaledes Konsulen i Marseille ydede ved en Række Lejligheder Kompagniet fremragende Støtte. Ogsaa Gesandterne hjalp, særlig under Krigene. BERNSTORFF hjalp saaledes som dansk Gesandt i Paris med til at faa et beslaglagt Skib frigivet.

Rejserne tog dengang lang Tid; saaledes kunde en Rejse til Guinea og Vestindien vare 1¹/₂ Aar eller mere, medens en Rundrejse til Østersøen og Middelhavet kunde tage det meste af et Aar. Hvor Skipperen ikke forefandt Ordre fra København, maatte han afvente Korrespondancen, hvad der kunde tage lang Tid og foraarsage store Bekostninger, ligesom det kunde være forbundet med store Vanskeligheder for den fjerne Direktion at være fuldt orienteret om Priser og Markedsforhold paa de afsides Steder, hvor Skibene færdedes.

Særlig Interesse knytter der sig i den foreliggende Undersøgelse til de Skibe, der benyttedes til Grønlandsfarten. Man har bevaret en Instruks for Skipper LARS PEDERSEN, der i 1751 førte »St. Birgitte« til Godthaab. Efter Instruksen skulde Skipperen lade Besætningen losse Varerne og desuden stille Folk til Raadighed, hvis Købmanden havde Brug for dem til et eller andet Arbejde i den Tid, Skibet laa paa Havnen, og dette gjaldt især for Tømmermanden. Skipperen maatte ikke selv drive Handel med de indfødte, og han skulde paase, at Folkene heller ikke gjorde det²).

I 1751 fragtede Kompagniet »Havfruen« (54 Læster) for en samlet Sum af 1800 Rd. plus en sømmelig Kaplak til Skipperen for selve Rejsten. Skipperen forpligtede sig til at have dygtigt Mandskab med og skulde have Ansvar for den Skade paa Ladningen, der maatte opstaa som Følge af Utætheder paa Skibet. Skibet skulde til Christianshaab og Jakobshavn og skulde — om Lejlighed dertil findes og Overkøbmand GELMUYDEN finder det nødvendigt — gaa paa Fangst eller anden »forrettende Handel under Landet«. Paa Hjemvejen skal man, om GELMUYDEN forlanger det, løbe ind for at »recognoscere Sydbay«. Det Ekstramandskab, som i denne Anledning medsendtes, skulde Kompagniet selv koste og lønne³). Disse forskellige Planer fik dog ingen praktisk Betyd-

¹) Resolutionsprotokol I, pp. 276, 431 og 435 og II, pp. 91 og 93.

²) Selskabets Instruksbog, p. 47 ff. RA.

³) do. p. 49 ff.

ning, da Skibet aldrig naaede grønlandsk Havn, men forliste i Davisstrædet paa Højde med Godthaab; Folkene blev dog reddet¹⁾.

X.

Kort Tid efter Kompagniets Start tog det fat paa Hvalfangsten som en baade nationalt og økonomisk fordelagtig Opgave. Den nationale Betragtning var, at den dels gav Beskæftigelse til mange Hænder, dels var af Betydning for Opnaaelse af en gunstig Handelsbalance. I beskæftigelsesmæssig Henseende kan nævnes, at Skibene havde en Besætning paa 44 Mand hver, at der desuden opnaaedes Beskæftigelse ved Trannens Behandling, Videretransport og Salg; i Henseende til Handelsbalancen, at Hvalfangsten kun krævede meget lidt udenlandsk Valuta, medens den ydede betydelige Eksportværdier og saaledes var et ubetinget Plus²⁾.

Kompagniet satte som berørt 4 Skibe ind paa dette Omraade; »Theodorus«, »De fire Søstre«, »Frederikshaab« og »Rigernes Ønske«. Alle disse sendtes af Sted udrustet med kostbare Fangstredskaber, saaledes at de tre skulde gaa til Spitzbergen, medens det fjerde bestemtes til Grønlands Vestkyst, dog saaledes, at det kunde gaa til Spitzbergen, hvis Vinden var kontrær³⁾. I Løbet af faa Aar viste det sig, at »Rigernes Ønske« ikke egnede sig til Hvalfangsten, og det blev derfor i 1752 taget ud af denne og bortfragtet til det asiatiske Kompagni⁴⁾.

Udbyttet ved Hvalfangsten var stærkt svingende. Jeg har i Tabel 6 gengivet Fangstmængderne for Skibet »Theodorus« 1751—58⁵⁾.

Tabel 6. Fangstudbyttet for »Theodorus« 1751—58.

Aar	Tran (i Td.)		Barder (i Stk.)	
	lys	mørk	store	smaa
1751.....	0	0	0	0
1752.....	571	3	3071	2122
1753.....	365	3	1835	866
1754.....	281	2	0	0
1755.....	0	0	0	0
1756.....	0	0	0	0
1757.....	112	0	1477	116
1758.....	33	1	0	225

¹⁾ Generalforsamlingsprotokol A.

²⁾ Indenlandsk Kopibog B, p. 254 ff.

³⁾ Resolutionsprotokol I, p. 181.

⁴⁾ do. p. 248.

⁵⁾ Efter Hovedbøgerne.

Vi ser heraf, at Fangstudbyttet, der væsentligt bestod af lys Tran og Barder, var meget stærkt varierende. Medens der slet intet fangedes i 1751, -55 og -56, var Fangstudbyttet i 1752 ialt 574 Td. Tran og 5193 Stk. Barder. I de første Aar solgtes Hvalfangstens Produkter ved Auktion; men allerede i 1752 gik man over til at sælge, efterhaanden som Køberne meldte sig. Jeg gengiver i Tabel 7 det økonomiske Resultat

Tabel 7. »Theodorus« økonomiske Resultat 1750—60.

Aar	Indtægt				Udgift
	Tran	Barder	Andet	Ialt	
1750.....	—	—	—	5182	3641
1751.....	—	—	—	—	5954
1752.....	5779	3189	38	9006	4311
1753.....	3670	2290	170	6130	4380
1754.....	2828	1827	10	4665	3676
1755.....	—	—	—	305	3451
1756.....	—	—	—	—	2739
1757.....	1852	767	366	2985	4226
1758.....	531	101	118	750	4350
1759.....	—	—	1776	1776	4363
1760.....	—	—	828	828	96
Ialt...	14660	8174	3306	31627	41187

af Hvalfangeren »Theodorus« Virksomhed. Noget bedre stillede Resultatet sig for »De fire Søstre«, hvorfra jeg i Tabel 8 gengiver de økonomiske Resultater.

Tabel 8. »De fire Søstres« økonomiske Resultat 1752—58.

Aar	Indtægt				Udgift
	Tran	Barder	Andet	Ialt	
1752.....	3661	1760	0	5421	4202
1753.....	2420	1621	109	4150	3642
1754.....	2610	1729	8	4347	3876
1755.....	2535	1395	279	4209	4178
1756.....	3861	2136	26	6023	3463
1757.....	2625	1206	544	4375	4391
1758.....	5533	3429	122	9084	5465
Ialt...	23245	13276	1088	37609	29217

Man maa imidlertid ved en nærmere Betragtning af disse Tabeller holde i Erindring, at Udgifterne kun omfatter de egentlige Driftsudgif-

ter, derimod intet til Afskrivning hverken paa Skibet eller paa de værdifulde Fangstredskaber, og da disses Værdi gennem Perioden succesivt er formindsket, er det økonomiske Resultat væsentligt ringere, end hvad der umiddelbart fremgaar af Tallene. Hertil kommer, at der i 1750 af en nu ubekendt Aarsag er overført betydelige Beløb til Gevinst- og Tabskontoen; »for »De fire Søstres« Vedkommende saaledes 13.704 Rd., hvorved Skibets Konto naar det formidable Beløb af 32.576 Rd. Naar man lægger de syv Aars Indtægter sammen, faar man 37.609 Rd., og Udgifterne bliver tilsvarende 29.217 Rd. Forskellen mellem disse to Beløb har ikke været tilstrækkelig til at give Udbytte og samtidig naa til en Formindskelse af den opskrevne Konto, saaledes at denne kommer blot nogenlunde ned i Niveau med Skibets Værdi i Handel og Vandel.

Inden for Kompagniets Ledelse var man betænkelig ved de i det store og hele ringe Resultater, og man søgte at spare paa alle Omraader; herunder gjorde man i 1753 et Forsøg paa at begrænse Skibenes Proviantbeholdninger, saa at man ikke kom hjem med for store Mængder¹⁾. De forskellige Besparelsesforanstaltninger fik dog ikke stor Betydning for Hvalfangstens Økonomi.

Staten havde ud fra de allerede nævnte Synspunkter stillet sig villigt over for Kompagniets Hvalfangst. Man havde givet den forskellige Begunstigelser; de nærmere Enkeltheder er ikke bevaret; men det er oplyst, at Kompagniet fik omtrent samme Begunstigelser som to Grønlandskompagnier i 1697²⁾), og af disses Privilegier fremgaar, at de var fri for alle Afgifter saasom Told og Konsumtion³⁾); derimod fremgaar det ikke af Regnskaberne, at det almindelige Handelskompagni har faaet samme Tilskud til Hvalfangsten som de to tidligere Selskaber.

Begunstigelser af denne Art var dog ikke tilstrækkelige, og man hører paa Generalforsamlingen jævnlig Klage over de utilfredsstillende Resultater. Man overvejer at anskaffe et Par Robbeslagere til Sælfangst; men disse Overvejelser fører ikke til noget Resultat⁴⁾. Den 1. December 1756 skriver Kompagniet til Kongen, fremhæver Hvalfangstens store nationale Betydning, Aktionærernes Utilfredshed med de daarlige økonomiske Resultater og beder om et Raad med Hensyn til Fremtiden. Kompagniet havde investeret ca. 100.000 Rd. i denne Del af sin Virksomhed, og den havde givet mange og store Tab⁵⁾. Efter et Aars Overvejelser besluttedes det, at Hvalfangsten skulde fortsættes, og at Staten vilde betale Underskudet, men til Gengæld have et eventuelt Over-

¹⁾ Resolutionsprotokol I, p. 284.

²⁾ Indenlandsk Kopibog A, p. 132 f.

³⁾ BOBÉ p. 25.

⁴⁾ Generalforsamlingsprotokol A.

⁵⁾ Indenlandsk Kopibog B, p. 254 ff.

skud¹⁾. Dette resulterede i, at Staten for »De fire Søstre« i 1757 maatte betale 590 Rd., men i 1758 modtog 2878 Rd. For »Theodorus« maatte Staten betale henholdsvis 1695 og 4242 Rd. i de to Aar.

Man var dog klar over, at en saadan Ordning ikke kunde fortsættes, og Kompagniet besluttede derfor at likvidere Hvalfangsten. En Begyndelse gjordes med Nedskrivning af den bogførte Værdi. »De fire Søstre«s Konto blev saaledes i 1757 nedskrevet med 16.861 Rd. og i 1758 med 2559 Rd., medens »Theodorus«s Konto blev nedskrevet med 15.063 Rd. i 1757 og 3299 Rd. i 1758²⁾. Disse store Nedskrivninger kunde ikke bæres af de løbende Indtægter, og Kompagniet besluttede derfor at foretage en Kapitalnedskrivning. Man foretog i Januar 1759 en Vurdering af Skibene, idet »De fire Søstre« sattes til 7110 Rd. plus Udrustning 2454 Rd., ialt 9564, for »Theodorus« var de tilsvarende Tal 7775 og 2529, ialt 10.304, for »Frederikshaab« 9255 og 2629, ialt 11.884 Rd.³⁾. Det besluttedes nu at nedskrive Kapitalen med 100.000 Rd., som betragtedes som Hvalfangstens Andel, d. v. s. med 100 Rd. pr. Aktie; dette vilde dog give et Overskud paa 25.000 Rd., saaledes at der ved Nedskrivningen kunde udbetales 25 Rd. pr. Aktie. Aktierne kom ved denne Nedskrivning til at lyde paa 300 Rd. i Stedet for 400 Rd. som indbetalt Kapital⁴⁾.

Da det ikke lykkedes Kompagniet at komme af med alle Hvalfangerskibene til rimelige Priser, søgte man i de følgende Aar af og til at sende et af dem til Vestkysten af Grønland; men de forskellige Forsøg gav ikke noget tilfredsstillende Resultat, og man kom derfor i de følgende Aar væsentligt paa Initiativ af den i Aalborg bosatte NIELS EGEDE ind paa at søge en rentabel Hvalfangst opnaaet ved Hjælp af Grønlændere.

En udmærket Beskrivelse af Grønlændernes Hvalfangst paa denne Tid er givet af Pastor H. C. GLAHN⁵⁾. Efter ham giver vi følgende kortfattede Fremstilling: Den Grønlænder, der giver Fangstblæren ved Fangsten af en Hval, har dermed Æren for den fangede Hval, men har ikke dermed Ret til nogen større Andel i Hvalen end de, der dræber den eller endog de, der kommer til senere. Retten til Spækket, Kødet og Barderne tilkommer alle Stedets Grønlændere, saavel de, der har været med ved den farlige Fangst, som de, der er kommet til senere, og enhver kan tage saa meget, han evner og har Lyst til. Denne

¹⁾ Generalforsamlingsprotokol A.

²⁾ Hovedbøgerne.

³⁾ Resolutionsprotokol II, p. 109.

⁴⁾ Generalforsamlingsprotokol A.

⁵⁾ H. C. GLAHNS Dagbøger for Aarene 1763—64, 1766—67 og 1767—68. Udgivet af H. OSTERMANN i »Det grønlandske Selskabs Skrifter IV«, p. 127 ff. (Kbh. 1921).

Praksis kunde ikke undgaa at føre til, at det gik meget haardt til ved Flænsningen, og at den ene kunde undgaa at saare den anden. Denne maatte ikke blive vred; men den Grønlænder, der havde saaret en anden, maatte straks forlade Hvalen og kunde ikke fortsætte med Flænsningen. Hvis det ved et Fangstforsøg kun lykkedes at saare Dyret, og dette senere som Aadsel drev ind til Kysten, har de, der først har saaret Dyret, kun Ret til deres Fangstredskaber, medens de, der finder det, og andre frit kan tage, hvad de har Lyst til; dette gjaldt i Særdeleshed Barderne, der for Aadslerne havde størst Værdi.

GLAHN er meget optaget af at paavise, at disse Sædvaner var nøje passende til Grønlændernes Erhvervs- og Livsbetingelser. Til Tider var det den ene, til Tider den anden, der saa Dyret først, og der maatte da handles hurtigt og solidarisk, hvis Dyret skulde fanges, og man skulde faa det størst mulige Udbytte, inden Kødet og Spækket gik i Forraadnelse. Naar de gamle frit kunde deltage i Flænsningen uden at have deltaget i den farefulde Fangst, havde man derved givet dem en social Understøttelse paa nemmeste Maade. Det gjorde ikke saa meget, om den ene eller den anden fik lidt mere, fordi Grønlænderne alligevel i Trangstider delte og eventuelt sultede i Fællesskab.

Fangsten var med de skrøbelige Konebaade forholdsvis farlig; men den var vel fra Kompagniets Synspunkt billig, idet der var langt mindre Omkostninger ved at indkøbe Spækket ved de grønlandske Butikker. Skulde der imidlertid rigtig Gang i en saadan Fangst, maatte Grønlænderne og Danskerne arbejde sammen. Et Forslag i denne Retning indsendtes af NIELS EGEDE i 1754 til Missionskollegiet. Det bestod i: Om Kongen vilde betro ham 2000 Rd. til at fragte og udruste et Fartøj for, saa vilde han »gjøre sit Bedste for at lære de dertil antagende Folk, hvorledes de skal betjene sig af Grønlænderne til at være baade Harpunerere og Speksnidere, saa at med 12 à 14 Mand paa saadan et Fartøj skulde meget meere, og langt lettere og bedre, udrettes end ved at udruste een ordinair Hvalfisker, der ey kand have ringere end 70 Mand og derfor maa koste 4 à 5000 Rd¹).«

Dette Forslag førte igennem de følgende Aar til en Korrespondance, og i 1759 ansattes han af Handelskompagniet og fik til Opgave at anlægge en Koloni mellem Sydbay og Christianshaab (det senere Egedesminde), og senere forflyttedes han til Sydbay (Holsteinsborg), og her virkede han med fortsat Energi og deltog til sin høje Alder baade i Handelsrejserne og Hvalfangst, og bl. a. GLAHN omtaler denne Virksomhed med stor Beundring.

Kompagniet gik med Interesse ind i den nye Form for Hvalfangst og udtalte i 1764 i en Skrivelse til Missionskollegiet, at det var et godt

¹) OSTERMANN p. 258.

Resultat, at man ved Stationen ved Holsteinsborg forrige Vinter havde fanget 6 Hvaler¹⁾).

Efter at Aktionærerne paa Generalforsamlingen i 1764 havde sluttet sig til den nye Form for Hvalfangst, afgav Direktionen den 28. Februar 1765 en Betænkning, hvorefter man til Stationen ved Holsteinsborg skulde sende 2 Chalupper, om hvis Omkostninger der opstilledes følgende Kalkule:

2 Chalupper	250	Rd.	
20 Liner à 22 Rd.	240	—	
Harpuner m. m.	200	—	
Formandens Løn	130	—	
1 Bødker og 1 Tømmermand	100	—	(50 Rd. hver om Aaret)
8 Matroser	280	—	(35 — — — —)
Kost til 11 Mand (à 52 Rd.)	572	—	
<hr/>			
Tilsammen.. 1772 Rd.			

Til Formand vilde man have den tidligere Købmand ved Sukkertoppen ANDERS OLSEN, og Stedets Købmand, WULFF, skulde lede den allerede ved Stedet værende Chalup. Der skulde ydes Formanden 12 Rd. pr. Hval og hver af Matroserne 6 Rd., dog at disse, hvis der produceredes mere end 60 Td. Spæk, skulde forhøjes til henholdsvis 16 og 8 Rd. I de Perioder, hvor der ingen Hvaler var, kunde Baadene anvendes til at drive Handel med Grønlænderne og til Torskefiskeri²⁾).

Der foreligger ikke Oplysninger om Resultatet af denne Fangst, idet Hjemsendingen af Hvaltran og Sæltran fra Kolonien ikke er holdt adskilt, men det kan næppe være gaaet helt godt, idet man i 1767 gav DALAGER i Ritenbenck Ordre til at gøre Forsøg med Hvalfangst ved Klockerhuck, idet man muligvis vil flytte Chalupperne fra Holsteinsborg derhen³⁾. I 1768 skriver Direktionen til Købmanden i Egedesminde, at man, hvis Hvalfangsten er lykkedes, kan beholde Mandskabet, medens det i modsat Fald skal sendes hjem⁴⁾).

Det samlede Resultat af Hvalfangsten ved Grønlands Kyst kan næppe betegnes som særlig godt, skønt der paa denne Tid endnu var mange Hvaler at faa. BOBÉ oplyser⁵⁾, at der i Aarene 1760—69 af Holmlænderne med 316 Skibe fangedes 935 Dyr, der indbragte 41.321 Fade Spæk og 61.102 Kordeler Tran. Fra dansk Side kunde det efterhaanden kapitalsvage Kompagni ikke optage nogen Konkurrence, og det er

¹⁾ Indenlandsk Kopibog C, p. 313.

²⁾ Resolutionsprotokol II, p. 321 ff.

³⁾ do. p. 339.

⁴⁾ do. p. 359.

⁵⁾ Meddelelser om Grønland, Bd. 55, Nr. 2, p. 48—49. (Kbh. 1936).

først efter at den grønlandske Handel i 1774 var blevet overtaget af Staten, at der gøres et stort Forsøg fra dennes Side paa at faa en Andel i de formentlig store og nationalt betydningsfulde Muligheder.

XI.

Da Kompagniet overtog Monopolet paa Grønlandsfarten i 1750, fandtes der kun de tre danske Kolonier Godthaab, Christianshaab og Frederikshaab samt Handelspladsen Jakobshavn, og til disse Steder var den danske Handel knyttet. Særlig mellem Godthaab og Christianshaab og Nord for Jakobshavn fandtes der mange Grønlændere, der i deres Behov for europæiske Produkter var henvist til enten at rejse til en af de danske Kolonier eller til at handle med de hollandske Hvalfangere, der i stor Udstrækning søgte at komplettere Udbyttet af Hvalfangsten med Indkøb af Spæk hos Kystens Grønlændere. Der havde som allerede kendt fra HANS EGEDES Tid dannet sig Handelspladser, hvor Hollænderne og Grønlænderne mødtes Aar efter Aar. Skulde den danske Kolonisation af Grønland blive effektiv, var det, som allerede GELMUYDEN havde fremhævet ved Forhandlingerne om Kompagniets Overtagelse af Handelen, nødvendigt at anlægge nye Kolonier.

Da de overtagne Kolonier, som det fremgaar af Indberetningen efter GELMUYDENS første Rejse, var i en meget slet Forfatning baade med Hensyn til Bygning og Fartøjer, maatte det disponible Skibsrum i de første Aar i stor Udstrækning anvendes til Materialer til Reparationer; dog bestemtes det allerede i 1751, at der kunde opføres et Provianthus ved Godthaab¹⁾, og i de følgende Aar blev de eksisterende Kolonier bragt i forsvarlig Stand²⁾.

Den største Vanskelighed for Kompagniet var i disse Aar Spørgsmaalet om Monopol eller Frihandel. Allerede før Kompagniets Overtagelse havde Missionskollegiet givet bl. a. PEDER OLSEN WALLØE, der paa dette Tidspunkt havde været 7 Aar i Grønland som Handelsassistent, og som følte sig forbigaaet ved Besættelse af Købmandspladsen³⁾, Ret til paa egen Bekostning at nedsætte sig som Frihandler, naar det blot ikke blev for nær ved Kolonierne⁴⁾. Dette var Kompagniet ikke meget glad ved, og det hedder i en Beretning, at PEDER OLSEN WALLØES Handel er skadelig, fordi han tilhandler sig mange Skind, som Kompagniet senere maa købe af ham til en langt højere Pris end ellers, fordi han opholder sig ca. 20 til 30 Mil syd for Frederikshaab, saa man

¹⁾ Resolutionsprotokol I, p. 178 f.

²⁾ Generalforsamlingsprotokol A.

³⁾ Det grønlandske Selskabs Skrifter V, p. 4 (Kbh. 1927).

⁴⁾ Sjællandske Missiver 29. Marts 1748, Nr. 159.

ikke kan haabe paa ret mange Skind fra denne Koloni, og fordi han har handlet med Søfolk¹⁾. Da WALLØE med Skibet i 1750 hjemsender 300 Ræveskind til Missionskollegiet, spørger Kompagniet dette, hvorledes det forholder sig med disse Skind, da det ikke er tilladt andre end Kompagniet at drive Handel i Grønland²⁾. Da WALLØE i 1751 fik til Opgave at rejse rundt om Kap Farvel for at søge efter den gamle Østerbygd, indrømmede Kompagniet, at der maatte ydes ham Støtte, og at det ikke vilde volde Vanskeligheder at skaffe Baade eller Grønlændere til at tage med ham, og at han, naar han kom tilbage, maatte nedsætte sig ved et Sted mindst 20 Mil fra en af Kolonierne; de nødvendige Varer vilde man tage med mod »en lille og billig Profit³⁾«. Da WALLØE imidlertid kom tilbage til København fra sin berømte Rejse, fik han vel Decharge af Selskabet for det indhandlede og tillige det bedste Vidnesbyrd for de værdifulde Resultater af hans Recognosceringsrejse; men trods al Anerkendelse lykkedes det ikke WALLØE at faa opfyldt sit beskedne Ønske om atter at komme til Grønland. Han endte sine Dage ved POUL EGEDES Velvillie i Vartov Stiftelse⁴⁾. Efter WALLØES Tid hører man i Kompagniet intet om, at der skulde være danske Frihandlere paa Grønland, og den almindelige Indstilling over for saadannes Virksomhed i Grønland var paa denne Tid alt andet end venlig. Saaledes skriver LARS DALAGER i sin Betænkning om Handelen: »Jeg kalder dem skadelige Creaturer, eftersom deres heele Force og Nytte bestaaer alleene udi at udsue de stakkels Grønlændere, som enten af Sorg over Døde eller Mangel paa Føringskab ikke kand komme med deres Skind-Vare til Markederne det værende Aar, men blive derfor ikke borte, naar deres Omstændigheder blive bedre. Naar nu Grønlænderne ikke fandt andre at handle med, end de ved Colonierne dertil beskikkede, de mærkede ogsaa, hvor de kom, at Varene og Priiserne vare overalt et og det samme, vilde deres Reyse-Syge temmeligen formindskes, som var baade nyttig for dem selv og for Handelen⁵⁾«. Ogsaa senere fremkom der enkelte Andragender fra Mænd, der opholdt sig i Grønland, om at være Frihandlere; men Kompagniet afslog dette, saaledes i en Skrivelse til SVANENHJELM af 26. April 1755.

Forholdet til Hollænderne var imidlertid et langt større Problem for Kompagniet, og dette havde man overtaget fra SEVERIN. Det var særlig efter Anlæggelsen af Christianshaab, at Danske og Hollændere kom i Kontakt med hinanden, og denne Kontakt kunde have Form af gensidig Hjælp; men den kunde ogsaa som i 1739 føre til et veri-

1) Indenlandsk Kopibog A, p. 97 f.

2) do. p. 178.

3) do. p. 194 ff.

4) Det grønlandske Selskabs Skrifter V, p. 4 (Kbh. 1927).

5) Det grønlandske Selskabs Skrifter, II, p. 79 f. (Kbh. 1915).

tabelt Søslog. Som Regel klarede Hollænderne sig bedst; de kom først, og de havde Varer med, som Grønlænderne gerne vilde købe. WALLØE, der i 1747 var Assistent ved Christianshaab, skriver herom i sin Dagbog og forklarer, at Hollænderne var ved Handelsstederne paa Øerne, før de danske kunde komme over for Isen, og fortsætter: »Det kunde ikke lægges mig til Last eller Forsømmelse, om Hollænderne gik af med det, som tilkom os Danske med større Føye. Desuagtet maatte det gjøre mig ondt; jeg vidste vel, at naar Tingene ikke falder ud efter Ønske, bliver man ilde anset, hvorvel man med største Reedelighed har anvendt den mueligste Flid. Jeg kjender ingen bedre Middel, hvorved Handels Fordeelene kunde komme bedre i vore Hænder end som de ere, end at vore Skibe maatte komme her ligesaa betimelig som de hollandske; det vilde forskaane Handels Betjenterne for mange Fortrædeligheder. Fra Kolonierne kan Handelen umuelig drives saa tidlig, fordi Isen brækker udenfor Øerne om Foraaret og gaar bort mod Vesten, saa at Skibene kunne komme til og have Adgang til disse. Derimod varer det længe, inden den forsvinder mellem Kolonien og Øerne, men for os fra Koloniet, at komme der til samme Tid som Hollænderne handle med dem, er kun næsten at blive til Haan og Latter, og Magten have vi ikke at kunne tvinge Sagen med¹⁾. I sin »Betænkning om den grønlandske Handels Fordele og Forhindringer«²⁾ kommer ogsaa LARS DALAGER stærkt ind paa den store og skadelige Betydning, som den hollandske Handel har. Han skriver herom: »Og da ved vi meget vel, at alt, hvad derudi hidtildags er arbejdet og profiteret, har kun været Høkkerie, eftersom Hollænderne løbe af med det fineste og beste, fordi de kand sælge deres Vare for saameget lettere Kiøb end vi. Stederne, hvor de opslaae deres Krambod, er fra 65. gr. og indtil 70. gr. inclusive, der have de deres visse Havne, som Narksarmiune, Nepesene, Omertlome, Isortome, Rifcol, og Norden for Jacobshaun, hvorhen Grønlænderne strømme fra alle Kanter i Landet med deres Skind og Bander, og ere ligesom fortryllede i denne Negoce, thi man hører dem fast ikke i Laug og Samquem at tale om andet end det meget gode Kiøb de kand faae hos Irsikerne, og Janersveitsiak, den eeneste Lykke er denne, at de endnu ikke har faaet den rette Indsigt i Negocen ved at tilføre Grønlænderne gode Isen-Vare, thi al deres Jern-Cargaison er ey af nogen Raritet og duer ikke, hvorfor Grønlænderne ikke skjøtter meget herom, men betale det heller 3 dobbelt dyrere hos os; hvis Hollænderne herudi faaer den rette Praxis, varer det ikke ret længe, førend vore Handels-Logier blive til intet, og Grønlænderne selv i Bund og Grund ruineret ved den idelige Multiplication af Flinter og Krud, thi derved bliver Sælhunde-Fangsten gandske tilside sat, hvorpaa vi alle-

¹⁾ Det grønlandske Selskabs Skrifter, V, p. 31. (Kbh. 1927).

²⁾ do. II, p. 78 f.

rede have mange Exempler af brave Grønlændere, som tilforn aarligen kunde sælge et à to Fade Spæk, men kand nu derimod ikke forhverve saa meget, som de have fornøden til deres egne Lamper«. Han fremhæver derpaa, at Midlet til at komme den hollandske Handel til Livs er Anlæg af nye Kolonier, og fortsætter: »Thi naar der saaledes var sat Pæl og Grændser for al fremmed Handel, ville Disco-Bugten og Syd-Colonierne ret florere, ey alleene med Spæk, men fornemmelig med Barder og Ræve-Skind. Hvorledes Friderichshaab paa nogle faa Aar har aftaget i Ræveskinds-Handelen, derom kand jeg best raisonnere, da jeg i mine første Kiøbmands-Aar aarlige kunde handle ind til over 1000 Ræve-Skind, men i de sidste neppe 2 eller 300«.

Der kan saaledes næppe være Tvivl om, at GELMUYDEN har haft den almindelige Mening blandt norske og danske i Grønland bag sig, naar han under de Forhandlinger, der gik forud for Kompagniets Overtagelse af Grønlandshandelen, fremhævede Nødvendigheden af at anlægge nye Kolonier.

Det første Skridt i Forholdet til Hollænderne maatte dog være at fastslaa Kompagniets Eneret paa Handelen paa Grønland, og ved Forordning af 26. Marts 1751 bestemtes det, at hverken Kongens Under-saatter eller fremmede maatte handle paa de Kolonier, der allerede var eller senere maatte blive anlagt indenfor en Grænse af 15 Mil paa begge Sider af hver Koloni; deri indbefattet Disko Bugt fra Vester Eilænder til Svarte Vogelbay. Endvidere bestemtes det ved samme Lejlighed, at hvis nogen fordristede sig til nogetsteds i Grønland at berøve Grønlænderne deres Næring eller at forøve Vold mod dem, skulde de uden forudgaaende Varsel anholdes¹⁾. For at kunne haandhæve denne Myndighed, som Kompagniet saaledes havde faaet, var det nødvendigt at forsyne Skibene med Vaaben, og Skibet »Lovisenborg« blev saaledes udrustet med 4 3-pundige og 4 2-pundige Kanoner og 24 Huggert²⁾.

Allerede i de første Maaneder af 1753 kom det til Forhandlinger med Hollænderne, idet den hollandske Resident her i en Note til Regeringen anmodede om, at Kompagniet vilde undlade at tage tre inde-frosne og af Mandskabet forladte hollandske Skibe i Besiddelse. Dette mente Kompagniet dog at have Ret til; men det vilde ganske overlade Sagen til Myndighedernes Afgørelse, idet det benyttede Lejligheden til at klage over Hollændernes Optræden³⁾. Sagen blev afgjort ved, at den danske Regering henstillede til Kompagniet at undlade at beslaglægge Skibene⁴⁾.

Hollænderne var dog ikke særligt taknemlige for den danske Imøde-

¹⁾ BOBÉ p. 318 f.

²⁾ Resolutionsprotokol I, p. 223.

³⁾ Indenlandsk Kopibog B, p. 9 ff.

⁴⁾ Sjællandske Tegnelser, 3. Februar 1753, Nr. 46.

kommenhed, idet Købmand MOLTZAU i Godthaab samme Efteraar beklagede sig over, at de hollandske Smughandlere havde været tæt inde under Kolonien og bortført en Grønlænder; det oplystes ogsaa, at der ogsaa havde været en Englænder, der adskillige Steder havde plyndret de indfødte¹⁾.

Da Kompagniet efter nogle Aars Førløb havde bragt de eksisterende Kolonier i forsvarlig Stand, kunde man tage fat paa den store Opgave at forsyne Vestgrønland med Kolonier, saa at der ikke med de tidligere fastsatte Regler for den frie Handels Grænser 15 Mil paa hver Side af en Koloni kunde blive Basis for Konkurrence fra de hollandske Skibe. Den 25. Februar 1754 besluttede Direktionen at anlægge 4 nye Loger, en i Nordgrønland 16—20 Mil nord for Jakobshavn, en i Nærheden af det hollandske Sydbay (ca. 67° n. B., det nuværende Holsteinsborg), en ved Sukkertoppen mellem 65 og 66° n. B. og en ved Fiskenæsset (ved 63° n. B.)²⁾. Selve Anlægsudgifterne ved de nye Loger skulde Staten efter den gældende Ordning betale; men man var hurtigt klar over, at jo flere Kolonier og Loger der kom, jo større vilde Udgifterne til Missionsvæsenet blive, og man ser derfor i disse Aar talrige Henvendelser til Kongen, dels om Forhøjelse af Tilskudene, dels om Forskud, for at de nye Anlæg kunde sættes i forsvarlig Stand³⁾.

I Løbet af Aarene 1754—56 var de fire nye Anlæg en Kendsgerning, og den Del af Kysten, hvor den hollandske Handel havde haft særlig Betydning, var nogenlunde dækket. Der var dog en Strækning tilbage mellem Holsteinsborg og Christianshaab, ligesom den hollandske Handel stadigvæk havde stor Betydning for Ritenbenck. I de følgende Aar tog man derfor Initiativet til Anlægget af en Koloni, der senere flyttedes til det nuværende Egedesminde, og en Koloni ved Nûgssuaqhalvøen (senere flyttet til Umanak). De nærmere Enkeltheder ved de forskellige Koloniers og Logers Anlæg skal ikke omtales her, idet interesserede Læsere henvises til Dr. BOBÉ'S Fremstilling⁴⁾ og til Meddelelser om Grønland, Bd. 50 og 51, under de forskellige Kolonier, Afnittene »Historie«.

Herefter var der paa Grønlands Vestkyst kun store samlede eskimoiske Bebyggelser nord for de danske Kolonier (i 1771 besluttedes Anlæg af en Koloni ved Upernavik) og særlig syd for Frederikshaab, hvor man vidste, at der var mange Grønlændere; men hvor man mente, at det var umuligt at naa hen paa Grund af Isvanskeligheder. Alligevel tog Kompagniet, skønt det i 1758 havde afvist et Forslag fra Købmand

¹⁾ »Grønlandske Papirer« i Kompagniets Arkiv. RA.

²⁾ Resolutionsprotokol I, p. 297 f.

³⁾ Indenlandsk Kopibog B, p. 105 ff., 161 ff. og Resolutionsprotokol I, p. 373.

⁴⁾ Meddelelser om Grønland, Bd. 55, Nr. 2, p. 40—50.

ANDERS OLSEN i denne Retning¹⁾, i sine sidste Aar Initiativet til Anlæg af en Koloni her; men denne (Julianehaab) blev først grundlagt, efter at Kompagniet var ophørt at eksistere.

Men denne »Dækning« af Kysten med danske Kolonier og Loger fik ikke paa eengang den hollandske Handel til at ophøre. I 1756 skriver Kompagniet til Udenrigsminister J. H. E. BERNSTORFF og klager over, at Hollænderne ikke overholder Handelsforbudet, men endog øver Vold mod Befolkningen for at faa Spæk²⁾. Kompagniet tog ogsaa haardere fat; saaledes arresterede en Handelsbetjent fra Sydbay med Hjælp af Skibet »St. Peder« det hollandske Skib »Isfluglen«, og Kompagniet anmodede derfor Staten om Tilladelse til at beholde Skibet som god Prise³⁾. Det oplystes ved Forhøret, at Skibet overhovedet ikke havde fanget Hvaler, men kun handlet med de indfødte; det havde saaledes Spæk, Sæl- og Ræveskind om Bord og Geværer til at betale Grønlænderne for de købte Varer. Da Kaptajnen forsøgte at undskylde sig med, at han ikke vidste, at der var anlagt en Koloni, kunde man fra dansk Side afvise dette med, at der, da Kolonien blev anlagt, havde ligget 4 hollandske Skibe ved Sydbay, og at deres Førere boede samme Sted som »Isfluglens« Kaptajn⁴⁾. Resultatet af de i København afholdte Retsmøder blev, at Kompagniet fik Lov til at beholde Skibet, der senere gik ind i Grønlandsflaaden under Navn af »Straed Davis«⁵⁾.

Senere mente Udenrigsministeriet at kunne gaa et Skridt videre, idet man ved en Plakat af 22. April 1758 forbød at gøre Indgreb i Kompagniets Rettigheder, som udstraktes til at omfatte Handel paa alle Havne og Pladser, ligesom man forbød saavel Kongens Undersaatter som Fremmede at handle paa Landet eller Havet i en Afstand af 4 Mil fra Kysten samt at bortføre Grønlændere, øve Vold mod dem og frarøve dem deres Gods under Straf af Konfiskation af Skib og Ladning. Landgang skulde dog være tilladt i Tilfælde af Havari eller Mangel paa fersk Vand; men Opholdet maatte ikke udstrækkes længere, end Nødvendigheden krævede det⁶⁾. Kompagniet anmodede i det følgende Aar BERNSTORFF om, at Plakaten maatte blive bekendtgjort i Holland; men dette fik blot Holland til at gøre Indsigelse⁷⁾. Stridighederne fortsattes i de følgende Aar og afsluttedes ved Voldgift under Ledelse af den engelske og franske Minister i København; det bestemtes, at Danmark skulde trække sit Forbud mod Fiskeri ved Kysten tilbage, medens de hollandske Fiskere skulde opgive deres Handelsforbindelse med de ind-

¹⁾ Resolutionsprotokol II, p. 98.

²⁾ Indenlandsk Kopibog B, p. 201 ff.

³⁾ do. p. 331 ff.

⁴⁾ do. p. 345 ff.

⁵⁾ Generalforsamlingsprotokol A.

⁶⁾ BOBÉ p. 327 f.

⁷⁾ Indenlandsk Kopibog C, pp. 57 f. og 80 ff.

fødte¹). Denne Overenskomst førte dog ikke til Smughandelens fuldstændige Ophør, idet Kompagniet saa sent som i 1770 klagede til Udenrigsministeriet over Hollænderne²), og paa Generalforsamlingen den 21. Marts 1774 fortsatte man Beklagelserne, idet det oplystes, at Hollænderne handlede endog paa Øen Disko, og at ogsaa Nordamerikanere var begyndt at handle paa Grønland³).

Samtidig med at Kompagniet gjorde en stor Indsats med Anlæg af nye Kolonier, glemte det dog ikke at forsyne de eksisterende Anlæg med de Bygninger, som var nødvendige; saaledes besluttedes det i 1763 at sende en stor ny Bygning til Christianshaab⁴).

Med de foretagne Nyanlæg og Udvidelser var den centrale Del af Grønlands Vestkyst saa godt besat med danske Handelspladser, at Købmændene kunde komme i Strid om Handelen paa Grænseomraaderne. Kompagniet maatte saaledes i 1757 skrive til Købmændene ved Christianshaab og Egedesminde, at de skulde holde op med at strides om »Distancen ved Negotien« og opføre sig fredeligt. Direktionen vilde ikke inkommoderes med de ubehagelige og unyttige Klager⁵).

XII.

Ved en nærmere Undersøgelse af Kompagniets Handelsvirksomhed kan man begynde med at undersøge hvilke Varer, der udsendes til de forskellige Kolonier, og hvilke Varer, der udsendtes henholdsvis til Grønländerne, til de danske og til Handelens Drift. Oplysningerne herom er ikke fuldstændige; men der foreligger specificerede Oversigter for de fire Kolonier Godthaab, Sukkertoppen, Ritenbenck og Umanak⁶). Jeg gengiver Totalværdien af hvert andet Aar for Perioden 1755—73.

Af Tabellen ser vi, at Udsendingens Værdi har svinget noget fra Aar til Aar, enkelte Aar har der været en særlig stor Udsending til en enkelt Koloni som f. Eks. til Umanak 1773, og det skyldes da som Regel, at der saadanne Aar har været udsendt Materialer til Opførelse af Bygninger. Vi ser endvidere, at Udsendingen til alle fire Kolonier har omtrent samme Totalværdi, Ritenbenck mindst og Umanak størst, men dog saaledes, at Differencen gennemsnitligt ikke overstiger 100⁰/₀. Da det endvidere af en Gennembladning af hele Materialet fremgaar,

¹) Striden om Plakaten er omtalt af BOBÉ og GUSTAV RASMUSSEN: The Status of Greenland in International Law p. 123 (»Greenland« III, Kbh. 1929).

²) Indenlandsk Kopibog C, p. 137 f.

³) Generalforsamlingsprotokol B, p. 175 ff.

⁴) Resolutionsprotokol II, p. 289.

⁵) do. p. 347.

⁶) »Specificationer over Varer afsendte til Grønland«. RA.

Tabel 9. Værdien af den samlede Udsending til de fire Kolonier, for hvilke Oplysninger foreligger.

Aar	Godthaab	Sukkertoppen	Ritenbenck	Umanak
	Rd.	Rd.	Rd.	Rd.
1755	2065	1987	..
1757	1477	1301	..
1759	1688	2265	937	1753
1761	1644	1107	1152	1083
1763	2066	1387	2152	1967
1765	2538	1609	1707	2417
1767	1218	1272	1128	2389
1769	1688	1735	1202	2069
1771	1668	1874	611	1736
1773	2626	2080	2050	4571

Tabel 10. Værdien af Udsendingen til Sukkertoppen 1755—1773.

Aar	Varer til Grønlænderne	Proviant til Kolonister	Materialer og Inventar	Varer til Kolonister	Kommis-sionsgods	Ialt
1755	423	513	1026	67	..	2065
1756	145	342	280	48	7	822
1757	316	512	660	69	20	1477
1758	492	838	568	106	79	2083
1759	801	687	516	147	114	2265
1760	367	716	650	105	92	1930
1761	192	508	294	83	30	1107
1762	245	776	148	85	25	1279
1763	209	846	202	84	46	1387
1764	418	733	488	138	64	1846
1765	209	789	395	146	70	1609
1766	245	680	319	118	76	1438
1767	175	658	217	126	96	1272
1768	380	672	363	177	80	1672
1769	390	855	226	169	95	1735
1770	420	823	306	214	112	1875
1771	481	785	262	257	89	1874
1772	555	926	400	281	124	2285
1773	318	981	479	192	110	2080
Gnmslt....	357	719	410	137	70	1690

at Inddelingen og Valget af Varesorter har ligget nogenlunde i samme Plan, har man i det følgende indskrænket Undersøgelserne til et nærmere Studium af Udsendingen til Sukkertoppen.

Denne Udsending blev, som det nærmere fremgaar af Tabel 10, delt i fem Hovedgrupper. Af disse var Proviant til Kolonisterne den

største Post med 42,5% af den samlede Udsendings Værdi. Materialer og Inventar var den næststørste med 24,3%, derefter følger Varer til Kolonisterne samt Kommissionsgods henholdsvis 8,1 og 4,1%. Posten »Varer og Materialer« er størst det første Aar, hvor Værdien er 1026 Rd.; men herfra maa til almindelig Forbrug trækkes 420 Rd., der er Værdien af de udsendte Bygninger. Den samlede Værdi af Udsendingen ligesom af de enkelte Grupper svinger stærkt fra Aar til Aar; men der er ikke nogen udpræget Stigning undtagen for Varer til Kolonisterne og for Kommissionsgodset, og man forstaaer, at Kompagniet allerede tidligt har beklaget sig over den Luksus, der udfoldedes, og søgte at begrænse denne det mest mulige.

Til Belysning af Kompagniets Handelsvirksomhed i Grønland giver jeg i Tabel 11 en Specification over Mængden af Udsendingen til Grønlanderne beregnet i femaarige Gennemsnit; i denne er kun undladt Medtagelse af Varer, der tilfældigvis udsendtes et enkelt Aar og da kun i mindre Mængder. Oversigten er delt i Erhvervsredskaber, Trævarer, Manufaktur, Kvinderedskaber og Brugsgenstande. Vi lægger da først Mærke til, at der blandt de Varegrupper, der ikke er medtaget, findes alle Sorter Proviant, Urtekram m. m.; endvidere Spiritus og Tobak, selv om man maaske kunde have opnaaet større umiddelbar Fortjeneste ved at sælge de sidste Varegrupper. Aarsagen hertil er formentlig, at man ved Udarbejdelsen af Fortegnelsen over de Varer, der kunde udsendes, paa GELMUYDENS Initiativ har fulgt den samme Linie, som anvendtes i SEVERINS Tid og eventuelt endnu tidligere, og som var præget af Missionærernes humane Indstilling over for de indfødte.

Ser vi paa Oversigten over de Varer, der er medtaget, spiller Erhvervsredskaberne den største Rolle. Vil man have en stor Hjemsending af Spæk og Skind, maa man give de indfødte Midler i Hænde til at forøge Fangsten, og det var først og fremmest Vaaben, Krudt og Bly; men man havde ved Siden heraf Opmærksomheden henvendt paa Muligheden for nye Erhverv, hvilket ses f. Eks. ved Udsendelsen af Fiskekroge. Man har næppe paa Kompagniets Tid haft Forstaaelsen af den grønlandske Erhvervskultur som et afsluttet Hele; men man har dog i den første Tid udsendt en hel Del Pilejærn, der kunde betyde en Lettelse for Eskimoernes almindelige Fangst, ligesom der udsendtes Granstager til Brug ved Telte og Træ til Baade og Kajakker.

For at faa de indfødte til at gøre den størst mulige erhvervsmæssige Indsats maatte man have andre Varer, og de mest betydende af disse er samlet i Grupperne Manufaktur, Kvinderedskaber og Brugsgenstande. I Manufakturgruppen spiller Lærred, Kirsey og Strømper (Hoser) den største Rolle. Af Kirseyet fik det blaa hurtigt størst Betydning. Det benyttedes til Mandsbenklæder. Lærredet benyttedes til Skjorter, Anorakker etc. Gruppen Kvinderedskaber domineredes af Synaa-

Tabel 11. Udsendingen til Sukkertoppen 1755—74.
Femaarigt Gennemsnit.

Varens Art	Enhed	1755—59	1760—64	1765—69	1770—74
Erhvervsredskaber:					
Rifler	Stk.	5	3,5	2	3
Haglbøsser	—	5,7	2	2,5	3
Flintelaase	—	4	2	3,3	4,7
Krudt, fint	Pd.	64,8	86,4	96	182,5
— groft	—	20	17,5	17,6	20
Bly	—	85,4	162,4	142,4	252,5
Vandhagl	—	70,4	101,6	114,4	166,5
Flintestene	Stk.	420	540	452	675
Pilejærn, bedste	—	93,8	20	15	..
— bedre	—	37,5	40	32,5	50
— alm.	—	80	100	62	75
Angler	—	2600	2000	1980	1825
Hellefiskekroge	—	50	60
Havtorskekroge	—	30	18
Kaardeklinger	Stk.	10,8	12	9	..
Knive, alm.	—	67,5	75	28,5	43,3
Stiksæve	—	11,2	6
Huggejærn	—	31,2	10	15	30
File	—	50	40,4	90	60
Raspe	—	14	18	..	12
Fritbor	—	36,8	20	24	..
Uloer	—	78	20	60	75
Trævarer:					
Handelsbrædder	Stk.	32	21,3	20	33
Lægter	—	45,4	28,8	36	20,2
Granstager	—	26	33	32	71,7
Manufaktur:					
Skjorter	Stk.	98	54,6	60	..
Lærred, hvidt slesisk	Al.	52	38,6	73,2	58,2
— blaat og hvidt	—	96	57,5	136,8	..
Blomstret Kattun	—	27	35,2	47,6	58,5
Kirsej, blaat	—	72,5	102,6	105,8	153,2
— rødt	—	58,4	30	18,8	80
— grønt	—	50	38	38,5	48
Dukke Legetøj	Stk.	130	160	97,5	181
Huer, uldne	—	16,2	24	26	44
Strømper, blaa og røde	Par	..	18,4	13	10,5
Hoser til Børn og Halvvoksne .	—	22,5	35	10	14,5
— , hvidt jydsk	—	38	23,3	10	16,5

Tabel 11 (fortsat).

Varens Art	Enhed	1755—59	1760—64	1765—69	1770—74
Kvinderedskaber:					
Synaale, slebne	Stk.	440	780	880	1175
— alm.	—	5600	5300	3000	2325
Fingerbøl	—	31	36	..	24
Spejle	—	31,2	24	31	34,7
Jærn Syringe	—	58	49,3	38	25
Perler, smaa	Pd.	4	3,2	2	2,5
— store	—	3,5	3,5	2	2
Fingerringe	Stk.	48	56	48	33,5
Malede Æsker	—	3	9
Kister	—	11,6	14	5,3	4,7
Sakse	—	10,5	13
Brugsgenstande:					
Benskaftede Knive og Gaffler ...	Stk.el.Par	42	60	30	25
Metalskaftede — ...	—	11,6
Pokkenholtz — ...	—	50	43,3	42	56,6
Børneknive	Stk.	86	88,5	20	30
Kobber- og Messingkedler	—	18,4	8,6	4	12
— øser	—	36	..	20	10
Blikkedler	Sæt	28	18	21,6	10,2
Tinfade	Stk.	9,2	..	5	6
Tinskaale	—	12,4	25	..	12
Tinbægre	—	6
Tinskeer	—	36	40	27	46,5
Tætte Hornkamme	—	40,5	32	34,6	26,6
Redekamme	—	44,4	26,4	28	32

lene, der utvivlsomt har betydet en mægtig Hjælp for de grønlandske Kvinder til Erstatning for Benredskaber. Ved Siden heraf maa nævnes Grupper af mere luksuspræget Natur som Spejle, Perler, Fingerringe etc. Gruppen Brugsgenstande omfatter Knive (Gaffler), Kedler, Fade og Skaale og har utvivlsomt betydet en Lettelse i Forhold til de tidligere Brugsgenstande, der var forarbejdet af Vægsten og var forholdsvis tunge og klodsede.

Det har aabenbart ligget Kompagniet paa Sinde, at Grønlænderne Aar for Aar fik de samme Kvaliteter; da Regeringen i 1752 henvendte sig til Kompagniet for at faa det til at sende flere danske Varer ud, svarede man, at det ikke kunde lade sig gøre; saaledes kunde der ikke skaffes Kvaliteter, der svarede til det schlesiske Lærred i København¹⁾. Da der ikke fandtes almindelige Penge i Grønland, anvendtes en Tønde

¹⁾ Indenlandsk Kopibog A, p. 284 ff.

Spæk som Regningsenhed. For de grønlandske Produkter anvendtes 1764 følgende Omregningsforhold:

5 à 6 gode, graa Ræveskind lig med 1 Td. Spæk.

2 hvide Ræveskind lig med 1 graat.

6 svartsidede Sælsskind lig med 8 smaa, spraglede lig med 10 almindelige lig med 1 Td. Spæk.

De europæiske Varer ansattes til følgende Priser i Spæk:

1 Handelskiste	$\frac{1}{3}$	Fad Spæk
1 Riffel	5	Fade —
1 islandsk Trøje	$\frac{1}{2}$	— —
1 Lægte efter Tykkelsen	$\frac{1}{8}$, $\frac{1}{6}$ eller $\frac{1}{4}$	Fad Spæk
1 Brædt efter Tykkelsen	$\frac{1}{4}$ eller $\frac{1}{2}$	Fad Spæk
1 Alen kulørt Kirsey	$\frac{1}{6}$	Fad Spæk
1 Kobber- eller Messingkedel pr. Pd.	$\frac{1}{6}$	— —
1 Kobber- eller Messingøse pr. Pd.	$\frac{1}{3}$	— —
1 Pd. fint Krudt	$\frac{1}{2}$	— —
2 Pd. Hagl	$\frac{1}{6}$	— —
1 Pd. Bly	$\frac{1}{12}$	— —
1 Pd. hollandsk Tobak	$\frac{1}{6}$	— — ¹⁾ .

I 1760 skrev man til BRUUN i Nordsoak, at »Enhjørningshorn« og Hvalrostænder ikke var i synderlig Pris, og at han ikke maatte give mere end en Skjortes Værdi for dem. For Bjørneskind maatte der gives $1\frac{1}{2}$ à 2 Skjorters Værdi²⁾.

I 1768 fastsattes Prisen for 1 Td. fersk Torsk til enten $\frac{1}{2}$ Rulle eller 4 Pd. Tobak eller 8 Pilejern eller 8 almindelige Knive eller 200 Fiskekroge³⁾.

Som Regel maatte Grønlænderne levere Modydelser for de Varer, de fik; men det tillodes dog Købmændene som Gaver at benytte noget Dukketøj, Synaale, Angler og Perler for at lokke dem til Handelen⁴⁾.

Den største Konto var som nævnt Proviantkontoen; om denne kan oplyses, at de danske som Regel spiste i Fællesskab, om end der var nogen Forskel paa, hvad der ydedes Købmanden og Missionæren, og hvad der ydedes Mandskabet og de Vajsenhusdrenge, der uden særlig Uddannelse var sendt op som Lærere i Skolerne. Der findes ikke noget specificeret Regnskab over den til Sukkertoppen sendte Proviant; men

¹⁾ Grønlandsk Kopibog C, p. 73.

²⁾ do. B, p. 216 d.

³⁾ do. D, p. 13.

⁴⁾ do. B, p. 216 f.

man har derimod bevaret nogle Proviantregnskaber fra Dalager i Godthaab¹⁾. Vi gengiver nogle Hovedposter fra Regnskabet 1761—62 i Tabel 12.

Tabel 12. DALAGERS Proviantregnskab for Kolonien Godthaab 1761—62.

	Beholdning	Udsending 1761	Anvendelse				Anden Anvendelse
			Missionen	Missionæren	Dalager og Assistenten	6 Mand	
	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.
Røget Flæsk.....	137	1040	107	80	160	322	32
Oksekød.....	510	1568	208	156	—	624	32
Islandsk Lammekød.....	—	234	—	—	234	—	—
Smør.....	323	1491	198	117	234	468	94
Haardt Brød.....	809	3500	1022	—	—	2184	411
Skonrogger.....	246	1400	—	364	728	—	99
Tørfisk.....	—	960	216	52	204	312	152
	Td.	Td.	Ottk.	Ottk.	Ottk.	Td.	Ottk.
Byggryn.....	7	14	27	13	26	6	21
Ærter.....	8	7	49	34	13	3	11
Malt.....	14	24	32	26	53	13	19

Desuden udsendtes 2 Td. Salt, 72 Pund Humle og 2 Td. Kornbrændevin samt diverse Specerier (Krydderier). Af Tabellen ser man den relativt lille Beholdning, man har ligget med ved Aarets Begyndelse (Skibets Ankomst). Endvidere ser man, hvor ensartet Kosten har været, røget Flæsk, Oksekød, Smør, haardt Brød, Skonrogger, Tørfisk, Byggryn, Ærter og Malt spillede en dominerende Rolle. Man forstaaer, at Skørbugen har hærgnet stærkt i et saadant lille Samfund. For de enkelte Grupperes Vedkommende kan man konstatere nogen Forskel mellem Missionæren, Bestyreren og Assistenten paa den ene Side og Besætningen og de til Missionen knyttede underordnede paa den anden. Den første Gruppe fik f. Eks. Skonrogger, medens den anden fik haardt Brød.

Det var en fast Regel, at der først blev taget Hul paa den nye Udsendelse, naar den gamle var sluppet op, og man tør antage, at forskellige Dagbogsforfattere har haft Ret, naar de klager stærkt over Varernes Kvalitet; i Kompagniets sidste Leveaar blev der, som det senere vil blive omtalt, sendt meget ringe Proviantvarer til Island, og man tør ikke antage, at de til Grønland sendte Varer var bedre.

Fra den tidligere omtalte Statistik over Udsendingerne til Sukkertoppen findes ogsaa Oplysning om de noterede Priser, og da Kvaliteterne som nævnt er ensartede, kan man herigennem faa et Indblik i

¹⁾ I »Grønlandske Papirer«. RA.

Prisudviklingen i København. Jeg skal ikke her gengive alle de fundne Tal, men udelukkende søge at karakterisere nogle af de mere betydende Svingninger.

Prisen paa røget Flæsk opgives pr. Lispund og var i 1755 4 Mk. 8 Sk. I de følgende Aar steg Prisen, til et foreløbigt Maksimum naaedes i 1760 med 1 Rd. 2 Mk. 15 Sk. I de følgende Aar svingede Prisen lidt op og ned før i Efterkrigsaaarene at stige ret betydeligt, saaledes at et Maksimum naaedes i 1766 med 1 Rd. 2 Mk. 2 Sk. Herefter ser vi atter Svingninger, men paa højere Niveau, saaledes at et nyt Maksimum naaedes det sidste Aar (1774), for hvilket Oplysninger foreligger.

For Smør er Prisen opgivet pr. Tønde, og man begynder i 1755 med 25 Rd., hvorfra Prisen det følgende Aar falder lidt; men der sker forøvrigt ikke større Ændringer før i Aarene 1762—64, hvor Prisen stiger fra 23-1-0 til 38-3-0. Fra dette falder den hurtigt til et nyt Niveau omkring 30 Rd., om hvilket den svinger i de følgende Aar.

Priserne paa det danske Landbrugs andre Produkter som Ærter, Byggryn, haardt Brød og Skonrogger svinger vel stærkt fra Aar til Aar, men saaledes, at der er nogen Sammenhæng mellem de enkelte Pris-svingninger. Priserne paa de fire Varegrupper stiger stærkt fra 1755 til 1758 for derefter at falde; et nyt Maksimum med derefter følgende Fald har vi i 1763 og de følgende Aar; men Niveauet er i det store og hele højere end før Krigen. Et nyt Maksimum opnaas ved Periodens Afslutning 1774.

For Sukker findes tre Kvaliteter: Topsukker, Kandis og brunt Sukker; Priserne for disse følges indbyrdes, men med væsentlig mindre Svingninger end for Landbrugsprodukter. Selv om der var nogen Prisstigning i de sidste Krigsaar, var Langtidstendensen udpræget faldende. Saaledes kostede Topsukker og Kandis mellem 1755 og 1763 mellem 1 Mk. 6 Sk. og 1 Mk. 8 Sk. pr. Pund, medens Priserne fra 1767—1774 laa mellem 1 Mk. og 1 Mk. 4 Sk.

For Stenkul og Bøgebrænde (der i Pris følges nogenlunde) har vi først en Prisstigning fra 1755 til 1763, men derefter et Prisfald til et lavere Niveau end 1755 for Stenkul, men ikke for Bøgebrænde.

Betragter man Prisudviklingen som Helhed, ser man, at Krigen 1756—63 har haft nogen, men ikke større Betydning; Landbrugsprodukterne har haft store Svingninger, der antagelig falder sammen med Høstmængderne, og for Industri- og andre Varer, der importeredes over Havet, har Langtidstendensen været faldende.

Den næste Hovedgruppe af Udsendingen til Sukkertoppen, som jeg vil gøre til Genstand for nærmere Omtale, er de Varer, der specielt udsendtes til Kolonisterne. Jeg gengiver i Tabel 13 en Oversigt over de væsentlige Arter inden for denne Udgiftspost. Vi ser af denne, at varme Klæder til Brug om Vinteren, naar Kolonisterne i stort Omfang arbejdede ude i den haarde Kulde, har spillet en afgørende Rolle. Ved Siden

heraf har Piber og Tobak haft en meget stor Betydning. Det kan ikke antages, at de faa Kolonister har brugt alle Piberne og den udsendte Tobak til sig selv, og det maa antages, at Tobak har været en Hovedvare for Kolonisterne i deres mere eller mindre legitime Handel med Grønlænderne. Samme Formaal har utvivlsomt nogle af de andre Varer, som f. Eks. Silketørklæder, haft.

Tabel 13. Varer til Kolonisterne ved Kolonien Sukkertoppen 1757—1772.

Varens Art	Enhed	1757	1762	1767	1772
Pulshoser	Par	20	—	50	20
Dobbelte Vanter	—	50	—	50	80
Islandske Nattøjer	Stk.	4	—	—	24
Sengedækkener	—	4	—	—	—
Bleget Hørlærred	Al.	85	95	190	102
Sytraad	Pd.	2	—	2	6
Nathuer	Stk.	6	—	—	14
Lange Piber	—	144	72	132	108
Korte —	—	144	—	—	144
Lammepelse	—	4	—	—	—
Lammeskindsparykker	—	4	—	—	—
Skogarn	Pd.	2	—	—	—
Saalelåder	—	11	—	—	—
Syle	Stk.	6	—	—	—
Grøn Sæbe	Fjerdings	1	1	1/2	1/2
Engelsk Tobak	Pd.	100	150	100	100
Hollandsk Tobak	—	50	150	300	800
Virginiatobak	—	—	40	—	40
Blaatærnet Hørlærred	Al.	—	48	—	—
Lærredstørklæder	Stk.	—	12	—	12
Hvid Sæbe	Pd.	—	2	2	1
Stribede Huer	Stk.	—	8	12	—
Filt	Al.	—	39	20	—
Dækkener	Stk.	—	—	—	22
Silketørklæder	—	—	—	—	8
Knapper	Dus.	—	—	—	18
Blaastribede Bolstre	Al.	—	—	—	60
Lammeskind	Stk.	—	—	—	30

Den sidste Gruppe i Oversigten for Sukkertoppen var Kommissionsgods, d. v. s. Varer, der udsendtes til den enkelte Kolonist paa dennes Bestilling. Det kan nævnes, at Købmand ANDERS OLSEN fik udsendt Varer som Kaffebonner, Kandis, The, Svedsker, tærnet Lærred, Tøfler, en Almanak m. m. Bødkerne fik sendt Brændevin, Synaale, Spejle, Kandis, Lærredsbaand, The, Tørklæder og Ost. Den største Forbruger af

Kommissionsgods var Missionær BERTHEL LAERSEN, der bl. a. fik udsendt dansk og fransk Brændevin, Cognac, Vin, The, Sukker, Kaffe-bønner, Kandis, Svedsker, Hvedemel, Rosiner og Snustobak.

Alt i alt maa man sige, at de Varer, der udsendtes til Europæerne, ikke var meget afvekslende; Livet ved Kolonien har utvivlsomt til daglig været præget af Ensformighed og Sædvaner, kun afbrudt af de kirkelige Højtider og af Skibets aarlige Ankomst, og man forstaar, at ikke alle har kunnet finde sig i en saadan Regelmæssighed, og at Brændevinen adskillige Steder kan være kommet til at spille en større Rolle, end det selv efter Datidens Forhold var almindeligt.

XIII.

Hjemsendingen af Varer fra Grønland er kun mere tilfældigt oplyst gennem Beretninger fra Koloniernes Købmænd og særligt fra Købmanden i Sukkertoppen og hans Kollega i Godthaab. Da samlede Oplysninger saaledes ikke kan opgives, indskrænker jeg mig til i Tabel 14 at gengive de fra Købmand ANDERS OLSEN fra Sukkertoppen 1755—60 til Kompagniet som Følgeskrivelse hjemsendte Opgørelser¹⁾.

Tabel 14. Varer hjemsendt fra Sukkertoppen 1755—1760.

Varernes Art	Enhed	1755	1756	1757	1758	1759	1760
Spæk	Fade	65	84	122	100	168	62
Ræveskind	Stk.	110	147	50	76	162	74
Sælskind	—	113	144	146	105	260	222
Rensdyrskind	—	5	—	—	—	—	—
Barder	—	—	407	425	392	33	5
Saltet Torsk	Td.	—	—	—	1	2	—
Tørrede Hellefiskefinner	Lispund	—	—	—	3	18	—
Saltede —	Fjerding	—	—	—	—	10	—

Man ser heraf, at Sukkertoppen allerede i sine første Aar kunde levere de samme Produkter, som denne Koloni har leveret lige op til Nutiden, og at ANDERS OLSEN har været en initiativrig Mand, der allerede tidligt har forsøgt at udvikle Fiskeriet baade af Torsk og Helleflynder; ogsaa Laksefiskeriet blev forsøgt, idet der 1759 hjemsendtes et lille Parti smaa Laks. Størst Interesse knytter der sig til Spækproduktionen; det maa dog erindres, at Spækket paa denne Tid baade er

¹⁾ »Grønlandske Papirer«.

Sælspæk og Hvalspæk, og det sidste har sikkert ikke udgjort en helt ringe Del, idet der her hjemsendtes ikke saa faa Barder. (Eskimoerne benyttede ogsaa selv en Del af Barderne fra de fangede Hvaler). Derimod spiller Hjemsendelsen af Renskind ikke nogen nævneværdig Rolle, idet disse Skind var meget skattede af Grønlænderne. Nogle tilsvarende Oplysninger fra Godthaab giver omtrent samme Billede, idet der dog hjemsendtes lidt flere Rensdyrskind.

Tabel 15. Kompagniets Trankonto i Hovedbøgerne (Indtægt).

Aar	Mængder (i Tønder)			Salgssum i Rd.
	Klar Hvaltran	Sæltran	Brun Tran	
1752.....	806	—	—	9.675
1753.....	1.221	—	—	13.898
1754.....	931	649	—	17.343
1755.....	1.229	2.309	—	39.481
1756.....	517	1.638	141	27.127
1757.....	269	982	67	19.275
1758.....	507	1.350	110	29.409
1759.....	22	2.225	140	37.017
1760.....	—	1.297	153	22.347
1761.....	215	1.511	163	29.816
1762.....	—	1.402	130	27.077
1763.....	—	1.754	143	28.559
1764.....	—	2.393	115	36.051
1765—66 ¹⁾	—	1.995	258	34.405
1766—67.....	—	1.304	97	22.964
1767—68.....	—	1.500	80	27.064
1768—69.....	—	1.383	143	25.351
1769—70.....	—	2.521	32	37.008
1770—71.....	—	2.118	173	31.563
1772—73.....	—	2.614	141	40.184
1773 (¹ / ₉ — ³¹ / ₁₂).....	—	1.245	19	20.238

¹⁾ Regnskabet gaar fra ¹/₁ 1765 til ³⁰/₈ 1766.

Noget bedre Oplysninger faar man ved et Studium af Selskabets Bøger. Jeg gengiver i Tabel 15 Trankontoen, der omfatter saavel Sæltran som Hvaltran. Det synes dog, som om den fra Grønland modtagne Tran er kaldt Sæltran uden Hensyn til, om det faktisk har været Sæltran eller Hvaltran. Trannen blev dog ikke solgt i den Form, hvori den blev modtaget fra Skibene, idet der paa Initiativ af GELMUYDEN allerede tidligt paa Pladsen oprettedes et Tranbrænderi, omtrent hvor nu Oliefabriken ligger¹⁾. Trannen blev først solgt ved Auktion, og det

¹⁾ Generalforsamlingsprotokol A.

bestemtes i 1750, at der paa disse Auktioner, hvor man ogsaa solgte Skindene, ikke maatte gives Kredit eller Rabat for kontant Betaling¹⁾. For Trannens Vedkommende blev Auktionsformen dog snart opgivet, og man solgte derefter successivt til Priser, der fastsattes af Direktionen²⁾. Priserne steg noget i de følgende Aar og kom til at ligge paa $11\frac{1}{2}$ til 12 Rd. pr. Tønde. Under Krigen steg de til omkring 18 Rd. pr. Tønde, faldt ved Fredsslutningen i 1763, men steg derpaa atter, saa at Priserne i Kompagniets sidste Tid laa relativt højt og stabilt. Om Prisforholdet mellem de enkelte Arter Tran oplystes det den 11. August 1755, at Prisen for Hvaltran sattes til 14 Rd. pr. Tønde, for Sæltran til 13 Rd. og for den brune Tran til 11 Rd. I 1756 solgte man dog et Parti brun Tran for 8 Rd. pr. Tønde.

Trannen solgtes i de fleste Tilfælde i København; men en Del blev bragt med Kompagniets Skibe til Königsberg, Lübeck, Danzig og solgtes der i noget større Partier. Af Mængdesvingningerne fremgaar det, at Hjemsendingen har svinget en Del fra Aar til Aar; men den viser dog i det hele nogen Stigning, efter at de nye Kolonier er anlagt³⁾. De svingende Mængder er ret forstaaelige, idet de indfødte, der ikke havde europæiske Fødevarer, maatte betragte Salget til de handlende som værende fremkommet ved Overskudsproduktion.

Der findes ikke nogetsteds Oplysninger om de Priser, som Kompagniet har fastsat ved Købet af Varerne fra Grønlænderne, og Handelen er, da der i Kompagniets Tid ikke fandtes Penge paa Grønland, udelukkende foregaaet som Tuskhandel, og det maa antages, at Omsetningsforholdet mellem de grønlandske Produkter og de herfra udsendte Varer har varieret betydeligt baade i Tid og Sted.

Salget af Barder fandt mest Sted paa Auktionerne. Man skelnede skarpt mellem Maals- og Undermaalsbarder. De sidste var af væsentlig mindre Værdi end de første; om Værdiforholdet kan oplyses, at man i 1753 havde foretaget en Opgørelse af Beholdningen og her sattes Værdien af Maalbarder til det dobbelte pr. Pund af Undermaalsbarderne. Man var fra Kompagniets Side interesseret i at udnytte Barderne det mest mulige, og GELMUYDEN foreslog saaledes i 1752, at man skulde søge at tilberede Hvalbarderne til »Fiskeben« her i Landet. I Direktionens Resolutionsprotokol findes følgende Tilføjelse dertil: »Lykkes det, vil man lade udfærdige et Indførselsforbud for udenrigske Fiskeben«⁴⁾.

Salg af Sælskind og Ræveskind spillede gennem hele Kompagniets Levetid kun en mindre Rolle, og der findes kun meget spredte Oplysninger om de Priser, der skulde forlanges. I November 1750 besluttedes

¹⁾ Resolutionsprotokol I, p. 151.

²⁾ Resolutionsprotokollerne, passim.

³⁾ Hovedbøgerne.

⁴⁾ Resolutionsprotokol I, p. 250.

det saaledes at sælge 244 Stykker Ræveskind (»blaaagtige«) for $9\frac{1}{2}$ Mk. Stykket og 56 hvide for 4 Mk. Stykket; den sidste Pris findes atter i 1754¹⁾. Sælskind solgtes i 1752 for 20 Skilling Stykket²⁾. Til Sammenligning kan oplyses, at der i 1751 blev skrevet til DALAGER i Frederikshaab om til Frihandleren PÆDER OLSEN (Walløe) at give 28 Sk. pr. blaas Ræveskind, 10 for Sælskind, $1\frac{1}{2}$ Rd. pr. Tønde Spæk etc.³⁾. Endvidere kan det oplyses, at Kompagniet i 1767 modtog 100 Ræveskind for Herrnhuterne og derfor betalte 1 Mk. pr. Stk. i Proviant og Varer⁴⁾.

XIV.

Medens Kompagniet ikke i Almindelighed førte særligt Regnskab over de enkelte Erhvervsgrene, gjorde man dette for Grønlands Vedkommende, hvor alle Indtægter og Udgifter samledes i en »Konto for Grønlands Besejling«. Jeg gengiver i Fig. 1 en enkelt Side fra en saadan Konto. Det samlede økonomiske Resultat af Kompagniets Virksomhed i Grønland er for Tiden 1750—73 gengivet i Tabel 16⁵⁾. Vi ser, at medens man i de første Aar overførte hele Slutningssaldoen til det følgende Aar, kom man ret hurtigt ind paa at overføre et skønsmæssigt Beløb til Gevinst- og Tabskontoen; heraf skulde synes at fremgaa, at Kompagniets Virksomhed i det store og hele gav Gevinst. Man maa dog straks bemærke, at de Beholdninger, der hvert Aar overførtes til det følgende Aar, har været stadig stigende, og at det antageligt har været yderst tvivlsomt, om der i 1773 virkelig har henligget Værdier, der kunde udbringes i 95.391 Rd. Hertil kommer, at en stor Del af Indtægterne var de kongelige Tilskud, og jeg har derfor i Tabel 17 analyseret Indtægtskontoen.

Størst Betydning har Salget af Tran og Kongens Tilskud, der først var 5000 og senere 7000 Rd. om Aaret; dette Tilskud har utvivlsomt betydet meget for Kompagniet, idet der er stadige Henvendelser om at faa det udbetalt, før det egentlig forfalder⁶⁾. I Kontoen »Andre Indtægter« findes Indtægter ved Salg af Sæl- og Ræveskind etc.; men der findes endvidere ret store Beløb, som skyldes Omposteringer, samt de med Trannen hjemsendte Tønder. Det store Beløb 1751 skyldes saaledes utvivlsomt en Række Posteringer frem og tilbage antageligt med

1) Resolutionsprotokol I, pp. 170, 175 og 343.

2) do. p. 227.

3) Instruktionsbogen p. 84.

4) Resolutionsprotokol II, p. 343 f.

5) Efter Hovedbøgerne.

6) Indenlandsk Kopibog A, p. 295 f. og B, p. 161 ff. m. fl.

Tabel 16. Kontoen »Grønlands Besejling« i Kompagniets Hovedbøger.

Aar	Indtægt (Salg)	Udgift (Indkøb)	Slut- beholdning	Gevinst	Tab
1749	—	—	4.469	—	—
1750	11.190	15.906	9.185	—	—
1751	29.403	27.973	6.755	—	—
1752	24.692	24.294	6.356	—	—
1753	13.532	12.985	15.508	4.700	—
1754	27.710	17.885	5.683	—	—
1755	21.224	26.570	11.029	—	—
1756	29.938	22.496	17.587	14.000	—
1757	31.122	23.653	18.118	8.000	—
1758	37.687	28.752	21.183	12.000	—
1759	40.326	39.049	22.906	3.000	—
1760	35.021	40.192	28.077	4.000	—
1761	26.339	29.069	32.807	2.000	—
1762	52.116	43.077	26.267	2.500	—
1763	41.801	43.035	28.399	6.000	5.103
1764	37.173	48.768	37.994	—	—
1765—66 ¹⁾	73.216	65.947	30.395	—	330
1766—67	41.580	37.730	30.919	4.374	—
1767—68	40.706	39.064	34.324	5.047	—
1768—69	36.420	40.324	41.319	3.091	—
1769—70	45.985	43.416	43.200	2.449	—
1770—71	14.687	46.773	75.287	—	—
1771—72	53.629	49.708	72.020	655	—
1772—73	56.450	52.845	79.506	11.091	—
1773 (¹ / ₉ — ³¹ / ₁₂)	2.167	18.052	95.391	—	—

¹⁾ Regnskabet gaar fra ¹/₁ 1765 til ³⁰/₉ 1766.

det Formaal at skaffe i hvert Fald Balance paa Kontoen¹⁾. For at opnaa dette har man bl. a. omposteret de reelle Anlægs- eller Reparationsomkostninger dette Aar til de forskellige Skibskonti med følgende Beløb: »Rigernes Ønske« 1390 Rd., »Theodorus« 1262, »Landets Ønske« 31, »Frederikshaab« 3169, »St. Birgitte« 465 og »Fru Kristine« 303 Rd.

Vi gaar derefter over til at betragte Kontoens Udgiftsside. For at gøre den til et rigtigt Udtryk for Indtægter og Udgifter ved Grønlands Besejling blev den yderligere debiteret for skønmæssige Beløb til Rente- og almindelige Driftsomkostninger i København, Andel i Pladsen, Tranbakken og Tranbrænderiet. Til nærmere Belysning gengiver jeg de posterede Beløb i Tabel 18.

¹⁾ Forskellen mellem Trankontiene skyldes dels, at Transalget ogsaa omfattede Trannen fra Hvalfangsten, og dels, at den fra Grønland hjemkomne Tran er krediteret Kontoen »Grønlands Besejling« ved Hjemkomsten uden Hensyn til, om Trannen straks er solgt eller taget paa Lager.

1752					
Jan.	1.	Fr. Svædes Indskrivninger	109	5	
	31.	Carpan til Nordens Adresse Cøchei Comp. for 1. P. Tran a 114 ^o	109	28	
Febr.	22.	Tran til Lima for 100 P.	107	3565	2
Maar.	31.	Carfa for Tran 17 ^o a 10 ^o a 170 ^o a 10. P. a 132 ^o a 270 ^o	9	440	
Maj	31.	ditto for 768. 1/2 Palfid a 21 ^o		160	
Juni	30.	ditto af Svæde Kong. Majs Just. Commis.		5000.	
Juli	31.	ditto for 1. P. Tran		10	
Oct.	31.	Tran til Portock for 6. P.	13	66	
Dec.	31.	Carra i Svæde 116 ^o	7	1384	
		Interims Conto over adskillige Materialer og Værs	26	7888	3 12
		Conto over adskillige Materialer og Værs	29	1395	7 10
		Interims Conto over adskillige Værs til Svædes Besøgning	26	153	1 8
		Auctionen dato 30. Octobr.	126	2585	5 9
		Carfa	7	131	7
		ditto	4	60	
		Diverse Debitores for 286 ^o Tran	56	420	
		Jacob Jovin 100 P.	54	1350	
		Andet Fru Christiane 1/2 ansl. Tran	21	2	
		Trinsborg 1/2 2 ^o	23	2	
		Mercurus 2 ^o	18	2	
		Pergette 2 ^o	19	2	
		Vandarborg 1 1/2 2 ^o	10	6	
		Emanuel 1 2 ^o	9	7	
		Landsk. Pnske 2 1/2 2 ^o	16	10	
		den Uge Jon 7	7	7	
		Maria Jacobi 1. ansl.	12	7	
		Kaabet 12 ^o	6	4	
		Svædes Indskrivninger til Contoet 10 ^o	104	4	
		Conto pro divers Debitores 2 2 ^o	56	6	
		Conto Nov.		27002	3 13
				6356	2 5
				31049	2
1753					
Jan.	31.	Carra	7	112	
Febr.	28.	ditto	7	5242	
April	30.	ditto	7	132	
Juni	30.	ditto	9	113	3
		Conto over adskillige Materialer og Værs	20	6	5 4
		ditto	20	1312	2
Nov.	10.	Carra for Augt. for 11 ^o 1/2 Palf. Tran	5	116	7
	14.	Conto pro divers debitorer p. 1. P. Svæde Valf. Tran a 10 ^o	56	40	
	26.	Carra for 74 1/2 Tran	5	795	
Dec.	31.	Auctionen dato 23. Nov. for diverse Svæde Værs	127	1905	7
		Interims Conto over adskillige Værs til Svædes Besøgning for 1 1/2 Palf. Tran	27	21	
		Carra for 78 1/2 og 1. Gulden Tran og Svæde Værs	5	887	1
		Conto pro divers Debitores p. 170 Palf. Tran	57	1970	
		Kval. Tran	123	311	3
		Kval. Værs for 318 1/2 og 1746 ^o	124	567	2 1
				13532	2 12
				15508	7 11
				20041	1 7

Fig. 1. Kreditside af Kontoen Grønlands Besejling i Kompagniets Hovedbog 1752—53.

Tabel 17. Grønlands Besejling. Indtægten analyseret.

Aar	Total- indtægt	Bidrag fra Kongen	Indtægt af Tran	Andre normale Indtægter	Ekstraordinære Indtægter
1750.....	11.190	10.000	—	1.190 ¹⁾	} Fra Severin 733
1751.....	30.403	5.000	—	24.670 ²⁾	
1752 ³⁾	24.692	5.000	7.312	4.491	7889 Rd. ³⁾
1753.....	13.532	5.000	4.142	3.823	Barder 567 Rd.
1754.....	27.710	5.000 ⁴⁾	17.539	5.110	Barder 61 Rd.
1755.....	21.224	5.000	9.407	6.261	Fra Severin 556
1756.....	29.938	17.795	9.555	1.948	Barder 640 Rd.
1757.....	31.122	7.000	18.130	5.992	
1758.....	37.682	7.000	24.732	4.019	Barder 1931 Rd.
1759.....	40.326	8.000	25.863	6.463	
1760.....	35.021	7.000	21.088	6.933	
1761.....	26.339	7.000	11.116	8.223	
1762.....	52.116	7.000	35.304	9.812	
1763.....	41.801	7.000	25.256	5.825	Barder 3720 Rd.
1764.....	37.173	7.000	21.464	6.005	Barder 2604 Rd.
1765—66 ⁵⁾	73.216	7.000	59.483	6.729	
1766—67.....	41.580	7.000	28.640	5.940	
1767—68.....	40.706	7.000	27.631	6.075	
1768—69.....	36.420	7.000	21.620	7.800	
1769—70.....	45.985	7.000	29.474	4.731	Barder 4780 Rd.
1770—71.....	14.687	7.000	—	7.687	
1771—72.....	53.629	7.000	37.034	9.595	
1772—73.....	56.450	11.096	34.442	10.912	
1773 (¹ / ₆ — ³¹ / ₁₂).....	2.167	—	—	2.167	

¹⁾ Heri dog muligvis Tran.

²⁾ Heri muligvis ogsaa Tran. Iøvrigt vedrører Kontoen formentligt Anlægsudgifterne. Faktisk har disse næppe været saa store, fordi der er en Del Bogføren frem og tilbage.

³⁾ Indtægten skal formentlig formindskes med de ompostede 7.889 Rd. og bliver herefter 16.803 Rd.

⁴⁾ Beløbet er dette Aar ikke opført særskilt, men sammen med andre Indtægter.

⁵⁾ Regnskabet gaar dette Aar fra ¹/₁ 1765 til ³¹/₈ 1766.

Tabel 18. Beløb debiteret Grønlands Besejling 1758 og 1768—69.

	1758	1768/69
	Rd.	Rd.
* Rentekontoen.....	1250	1500
Andel i almindelige Omkostninger.....	400	400
Andel i Pladsen og Pakhuset.....	80	500
Tranbakken.....	100	150
Tranbrønderiet.....	165	188

Betragter man Kontoen for Grønlands Besejling under eet, ser man, at medens Grønland i den Periode, hvor Monopolet var overdraget det almindelige Handelskompagni, betød en Indtægt for dette, gav det

grønlandske Samfund Underskud for den danske Stat og Kompagniet under eet. Undersøgte man — for at blive i Tidens Smag — Grønlands Betydning for den danske Handelsbalance, har den utvivlsomt været positiv, idet en væsentlig Del af Trannen, der var Hovedindtægten, blev eksporteret, medens et betydeligt Antal af de Varer, der forbruges i Grønland, var af dansk Oprindelse. Endelig har Grønland i Kompagniets Periode haft nogen beskæftigelsesmæssig Betydning, idet der paa Skibene, ved Kolonierne og Logerne var Anvendelse for et ikke helt ringe Antal Folk.

XV.

Ved Kompagniets Overtagelse af Grønlands Besejling forelaa der to Udkast til Instruktioner for Købmændene paa Grønland, det ene Sæt udarbejdet af Borgmester FERSLEFF, det andet af GELMUYDEN. Da Forbindelsen med FERSLEFF ophører, og da GELMUYDEN træder i Kompagniets Tjeneste, maa man antage, at Direktøren, Justitsraad BLACH, der skulde gennemgaa Forslagene, har foretrukket GELMUYDENS Udkast; det er i hvert Fald denne, der i de følgende Aar danner Bindeleddet mellem Købmændene i Grønland og Kompagniets Direktion¹⁾.

Allerede i 1750 rejste han paa Kompagniets Vegne til Diskobugten for paa Kompagniets Vegne at overtage Christianshaab og Jakobs-havn fra SEVERINS Folk, overtage de liggende Værdier, tage et Skøn over nødvendige Reparationer og forhandle med Købmændene om, hvad der kunde foretages for at udvide Handelen²⁾.

I det følgende Aar, 1751, har GELMUYDEN faaet en mere fast Stilling, som Overkøbmand, og jeg skal derfor gengive Hovedpunkterne i hans nye Instruks for dette Aar. Han skulde sørge for Proviant og Udstyr til Skibene til Grønland og til Hvalfangerne og derpaa selv tage med »Havfruen« (der skulde følges med »Mercurius«) til Diskobugten, sørge for Skibenes Ud- og Indladning og sammen med Købmændene beslutte, hvad der skulde foretages til Forbedring af Kolonien og Handelen. Hvis han paa Rejsen saa fremmede Skibe, der handlede under Landet, skulde han lade dem anholde og konfiskere. Undervejs skulde han ogsaa lade forsøge Hvalfangst, hvorfor han fik to Chalupper med Fangstudstyr med sig³⁾.

I de følgende Aar blev det hans Opgave at gennemgaa Rekviritio-nerne fra Grønland for at se, om der var noget unødvendigt i dem,

¹⁾ Resolutionsprotokol I, p. 87 f.

²⁾ Instruktionsbogen p. 1 ff.

³⁾ do. p. 43 ff.

eller om en Kolonis Requisition delvis kunde effektueres ved Beholdninger, der laa ved en anden Koloni. (I November 1753 blev det ham saaledes overdraget at undersøge, om der atter skulde sendes Materialer til Reparation af Bygningerne ved Christianshaab, eller om man kunde transportere de i Godthaab liggende Materialer derhen¹). Samtidig overdrog Direktionen ham Overopsynet med Tranbrændingen, for hvilken Virksomhed han fik et ekstra Honorar paa 50 Rd. om Aaret²).

I de følgende Aar var han aabenbart ikke særlig tilfreds med sin Stilling, idet Direktionen Gang paa Gang giver ham udmærkede Anbefalinger, saaledes i 1754 baade ved en Ansøgning om en Stilling som Postmester i Kristianssand og nogle Maaneder senere til en Stilling som Forvalter ved Frederiksdal, Dronninggaard og Sorgenfri Gods³). Da GELMUYDEN imidlertid ikke fik nogen af de Stillinger, han søgte, maatte han forblive i Kompagniets Tjeneste til sin Død i 1770. Han var stadig levende interesseret i Arbejdet og fremkom i 1752 med det tidligere omtalte Forslag om at prøve at skære Hvalbarder til Fiskeben⁴). I 1756 opfandt han en Presse til at udvinde yderligere Tran af de ellers bortkastede »Finker«, hvorfor han fik et Løntillæg paa 50 Rd.⁵). Da Kompagniet i 1763 overtog Islandshandelen, har han antagelig ogsaa virket ved denne, idet han i Slutningen af 1760'erne kaldes islandsk Købmand⁶). Det er muligvis i denne Forbindelse, at han i 1763 anmoder Kongen om et Laan paa 3000 Rd. til at begynde en Fangst paa Spitzbergen af Hvalros, Sæler og Fugle samt Indsamling af Fjer og Dun, en Virksomhed, som han hævder blev drevet af Hollændere og Englændere. Naar han ved denne Virksomhed havde opnaaet en Fortjeneste, ønskede han at anvende denne til en Ekspedition for at genfinde Østerbygden⁷). Da heller ikke denne Plan førte til noget, gav Kompagniet ham i Stedet i 1765 en Lønforhøjelse paa 50 Rd., saa at han ialt havde 400 Rd. om Aaret⁸).

Instrukserne for de grønlandske Købmænd havde gennem hele Kompagniets Levetid omtrent samme Indhold, og jeg gengiver derfor Hovedindholdet af den første, nemlig den, der blev udstedt til LARS DALAGER som Købmand ved Frederikshaab. Han skulde være flittig og trofast, ikke drive egen Handel og i alle Henseender tænke paa Kompagniets Fordel. Han skulde sørge for Guds frygt og Gudstjeneste blandt

¹) Resolutionsprotokol I, p. 284 f.

²) do. p. 230.

³) Indenlandsk Kopibog A, p. 310 ff., B, p. 113 og Resolutionsprotokol I, p. 288.

⁴) Indenlandsk Kopibog A, p. 338.

⁵) Resolutionsprotokol I, p. 402.

⁶) OSTERMANN p. 351.

⁷) Indenlandsk Kopibog C, p. 287 ff.

⁸) Resolutionsprotokol II, p. 323.

Koloniens Folk, og skulde selv foregaa de andre med et godt Eksempel heri. Især skulde han sørge for at forebygge Uenighed blandt de danske. Han skulde holde sig nøje underrettet om Missionens Tilstand og om, hvor mange Grønlænderbørn den underholdt. Var nogle af Folkene ulydige eller »slemme og haarde mod de stakkels Hedninger«, skulde han først formane dem. Hjalp det ikke, skulde han straffe dem med Hug eller Bøder til Fattiggassen. Fremturede de, skulde de hjemsendes. I Tvivlstilfælde skulde han holde Raad med Præsten, Assistenten, Bødkeren og Tømmermanden, og den trufne Beslutning skulde meddeles Direktionen. Han skulde føre et nøjagtigt Regnskab og underholde Missionen, ligesom der skulde føres Regnskab over Proviantens Oplagring og Fordeling blandt Folkene. Naar Skibet kom, skulde de indhandlede Varer hjemsendes med en rigtig Fortegnelse over dem. Tørv og andet Brændsel skulde indsamles til Vinteren. Handelstogterne skulde fortsættes, saa længe man kunde sejle, og baade paa disse Rejser og til daglig skulde han føre Journal over alt forefaldende ved Kolonien. Hvis Grønlændere begik Tyveri eller andre Forseelser, skulde han formane eller straffe dem; men paa den anden Side skulde han paase, at ingen af Koloniens Folk begik Overgreb imod dem. Han skulde sørge for, at ingen af Folkene drev nogen Handel paa egen Haand. Hvis en af Mandskabet døde, skulde hans Efterladenskaber enten hjemsendes eller bortsælges. Regnskaberne skulde hvert Aar hjemsendes. Naar Kolonien blev forsynet med Proviant for to Aar, skulde han sørge for, at man først brugte den gamle Proviant. Han havde Bemyndigelse til at genantage de Folk, der havde tjent deres Tid ud, og give dem et rimeligt Løntillæg¹⁾.

Foruden Købmændene var der ved hver Koloni et Antal Haandværkere og Matroser (Arbejdskarle). De antoges som Regel for en Periode af tre Aar, men kunde genantages. Antallet af danske i Grønland fremgaar af Gagebogen²⁾, og der er i Tabel 19 foretaget en Opstilling over Antallet af disse den 1. Januar 1765. Det maa dog bemærkes, at dette Antal er opgjort, før Hvalfangsten begyndte, og at der i 1765 udgik 10 Mand til Hvalfangsten og til Holsteinsborg andre 10 Mand i 1766³⁾.

Lønningerne bestod dels i Kontantløn, dels i Naturalydelse. Den kontante Løn varierede for Købmændene mellem 100 og 200 Rd. om Aaret, for Assisterter mellem 30 og 60 Rd., for Haandværkere mellem 46 og 60 Rd. og for Matroser og Arbejds mænd mellem 30 og 40 Rd. Naturalierne bestod i Bolig, Brændsel og Kost⁴⁾.

¹⁾ Instruktionsbogen p. 5 ff.

²⁾ I Kompaniets Arkiv i RA.

³⁾ Gagebog I.

⁴⁾ do.

Tabel 19. Danske i Grønland den 1. Januar 1765.

	Købmænd og Assisten- ter	Bødkere og Tømrere	Matroser og Arbejdere	Ialt
Frederikshaab	2	1	4	7
Godthaab	3	6	9	18
Sukkertoppen	2	2	5	9
Holsteinsborg.....	3	3	8	14
Egedesminde	2	2	6	10
Christianshaab.....	2	4	11	17
Jakobshavn	2	4	4	10
Ritenbenck.....	2	2	5	9
Umanak	2	2	4	8
Ialt...	20	26	56	102

Den ydede Kost varierede noget gennem Tiden. Fra 1771 findes følgende Regler for, hvad der maatte ydes pr. Mand pr. Uge. Hver Morgen skulde der gives Grød, idet denne om Søndagen dog skulde erstattes med Brændevin. Om Aftenen gaves der Ærter de tre Dage og Grød de fire Dage af Ugen. Til Middag gaves om Søndagen Flæsk med Ærter, om Mandagen Grød, om Tirsdagen Ærter, om Onsdagen Grød og Fisk, om Torsdagen Kød og Ærter, Fredag og Lørdag Grød. Foruden dette er der antageligt til Maaltiderne givet Brød og Smør samt Øl. Dertil maatte anvendes: 1 Pund og 1 Lod røget Flæsk, 1 Pund og 16 Lod Lammekød, 2 Pund Oksekød, 1 Pund og 16 Lod Smør, 1 Pund Tørfisk, $\frac{2}{3}$ Ottingkar Ærter, $1\frac{1}{3}$ Ottingkar Gryn, 7 Pund haardt Brød, 7 Pund Skonrogger, 9 Pund blødt Brød (til Officererne), $\frac{1}{3}$ Skæppe Malt og 4 Lod Humle eller $17\frac{1}{2}$ Pot Øl. Der var yderligere specielle Regler for, hvor meget Malt og Humle der skulde medgaa til en Tønde Øl, og for Forholdet mellem Mel og Brød og for, hvorledes de forskellige Sorter Kød skulde erstatte hinanden¹⁾.

Boligforholdene, der var meget beskedne, er nærmere beskrevet af OSTERMANN, hvortil henvises²⁾. For Helbredsforholdene sørgede Kompagniet ved Udsendelsen af Medikamenter. Udvalget blev foretaget af en Dr. WANDELER, og det fremgaar, at der ved en Udsending til Sukkertoppen i 1755 anvendtes følgende Specifikation: Mavedraaber, Brystdraaber, blodrensende Draaber, Trækplaster, Laxeerdraaber, Brystthe, Skørbugsdraaber, Mundbalsam, Lægeplaster og Sveddraaber³⁾.

Da nogle af Missionærerne i 1758 bad om at faa Penge i Stedet for deres Portion af Vin og Brændevin og Specerier, blev det afslaaet

¹⁾ Grønlandske Kopibog D, p. 128.

²⁾ p. 25.

³⁾ »Grønlandske Papirer«.

af Kompagniet af Hensyn til Konsekvenserne¹⁾. Da Missionskollegiet havde klaget over Matrosernes Drukkenskab og Slagsmaal, fik Købmanden Ordre til at føre Tilsyn med Brygningen²⁾.

Kolonisterne havde ingen Muligheder for Ekstraindtægter af Betydning, idet Kompagniet forbød dem at handle med Skind og forlangte, at hvis de selv fangede Sæler, udover hvad de selv brugte, skulde disses Skind indleveres til Kompagniet til en Pris af 12 Skilling for de bedste og 6 Skilling for de almindelige. For at mindske Kolonisternes Tilbøjelighed til Skindhandel overlod man dem de Skind, de skulde bruge, til en billig Pris³⁾.

Man var fra Kompagniets Side paa Vagt over for Tendenser, der kunde tydes i Retning af Luksus blandt Kolonisterne; saaledes maatte GELMUYDEN hvert Aar gennemgaa Rekvisitionerne og skære det unødvendige bort. Man var ogsaa inde paa, hvor saadanne Varer alligevel udsendtes, at forlange højere Priser og afviste en Klage, som L. DALAGER i den Anledning fremkom med⁴⁾.

Til nærmere Oplysning om de økonomiske Betingelser, hvorunder Kolonisterne levede, skal der fra Gagebogen gives nogle Eksempler paa, hvorledes nogle Personers økonomiske Situation var: Arbejdskarl ANDREAS PETERSEN afsejlede til Grønland den 10. Maj 1760 og kom tilbage den 14. September 1765. I de første tre Aar var hans Kontantløn 30 Rd., i de to sidste henholdsvis 36 og 40 Rd. Den samlede Kreditering paa hans Konto for Tjeneste i 5 Aar og 4 Maaneder var 178 Rd., 2 Mk. og 13 Sk. Debetsiden begynder med $\frac{1}{2}$ Aars Gage (15 Rd.) som Forskud ved Udrejsen. Under hans Ophold i Landet modtog han Varer for 50—2—12, og han kunde derfor ved Hjemkomsten modtage Rd. 113—0—1. De ugifte Købmænd forbrugte kun meget smaa Beløb i Grønland og kunde, foruden at hjemsende ikke ubetydelige Beløb til GELMUYDEN til dennes videre Disposition, hæve ret store Beløb ved Hjemkomsten til Danmark. Saaledes kunde LARS DALAGER, da han kom hjem i 1767, ved Afregningen faa udbetalt 515 Rd. Andre havde betydeligt større Vanskeligheder ved at faa Pengesagerne i Orden. Saaledes kan det nævnes, at da ANDERS OLSEN, der havde en aarlig Løn af 130 Rd., i 1771 endelig hjemsendte Regnskaber for 3 Aar, viste de en Gæld til Kompagniet paa 239 Rd.⁵⁾

Forholdet mellem Købmændene og det danske Mandskab var ikke altid godt; de store Mængder Brændevin har sikkert været medvirkende til Konflikterne, og Købmændene maatte i mange Tilfælde gaa frem

¹⁾ Resolutionsprotokol II, p. 103 f.

²⁾ Grønlandsk Kopibog A, p. 7.

³⁾ Resolutionsprotokol II, pp. 339, 341 og 354.

⁴⁾ do. pp. 101 f. og 226.

⁵⁾ Gagebog I.

med haard Haand. Saaledes skrev Kompagniet i 1757 til SVANENHJELM, at det billigede hans Handlemaade over for nogle ulydige Matroser, som han havde mulkteret og straffet med Hug. Nogle af de idømte Mulkter skulde dog nedsættes fra 9 til 5 Rd., og Kompagniet fremhævede, at man ikke maatte straffe ved at nægte Folkene Mad, da de saa ikke kunde arbejde; de paagældende maatte hellere faa 20 til 50 Slag¹).

Endelig kan det til Slut med Hensyn til Lønningsforholdene paa Skibene oplyses, at da Kompagniet i 1750 overtog nogle Skibe fra SEVERIN, overtog det ogsaa en Del af Mandskabet til følgende maanedlige Lønninger:

Skipperen	24 Rd.	Styrmænd	16 Rd.
Baadsmænd	8 —	Tømmermænd	10 —
Kokke	7 —	Koksmathen	3 — og 3 Mk.
Matroser	5 —	Kahytsvægtene	2 — - 3 —

Skipperen skulde herudover have en Ducør paa 70 Rd. for hver fuldført Rejse²). I 1753 blev der antaget 2 »Barberer« (d. v. s. Læger) til Grønlandsskibene for en maanedlig Løn af 12 Rd.³). Da Lønningerne for Kolonisterne ikke forandrede sig i væsentlig Grad gennem Kompagniets Levetid, tør det antages, at de ovenfor givne Oplysninger om Lønningerne paa Skibene ligeledes er Udtryk for Lønningsniveauet i hele Perioden.

I Almindelighed tog Kompagniet ikke Grønlændere i sin Tjeneste; men der var ingen principiel Uvillie herimod; saaledes skrev man i 1758 til HIND ved Jakobshavn, at man tillod, at han havde taget en ung Grønlænder i sin Tjeneste, og at man gerne saa, at der foretoges flere af den Slags Ansættelser. Lønnen fastsattes til 5 Rd. i Varer og $\frac{1}{2}$ Mandsportion i Kost⁴). I 1759 og -60 korresponderedes der med L. DALAGER om samme Spørgsmaal. Han maatte gerne antage billig, grønlandsk Arbejdskraft; men Kompagniet savnede Tro paa, at »de nogentid vilde blive duelige til at tjene som Arbejdskarle ved Kolonierne«⁵).

Ifølge Instruksen var det som tidligere omtalt hverken tilladt for Købmændene eller Folkene at drive Handel med Grønlænderne; men denne Bestemmelse har næppe været fuldt overholdt, idet det maa an-

¹) Grønlandsk Kopibog A, p. 346 ff.

²) Resolutionsprotokol I, p. 58.

³) do. p. 259. Se ogsaa TH. N. KRABBE: Oversigt over det grønlandske Lægevæsens Historie (Det grønlandske Selskabs Aarsskrift 1909, p. 45 ff., og A. BERTENSEN: Bemærkninger vedrørende det grønlandske Lægevæsens Historie (Aarskriftet 1912, p. 48 ff.).

⁴) Grønlandsk Kopibog B, p. 49.

⁵) do. p. 180 f. og 295.

tages, at en Del af den udsendte Tobak og antageligt ogsaa noget af Brændevinen har været benyttet til Indkøb af grønlandske Produkter, især vel af frisk Proviant til Afveksling i den saa ensformige Kost, og — som før berørt — af Skind. Kompagniet vaagede især over, at man ikke solgte Brændevin til Grønlænderne; dette indskærpedes saaledes i en Skrivelse til SVANENHJELM i 1756¹⁾.

XVI.

Inden for Kompagniets øverste Ledelse har man antageligt ikke haft større Interesse for Grønlænderne. Saa vidt det kan skønnes af det bevarede Materiale, har Kompagniets Direktion haft Tidens almindelige økonomiske Synspunkt og har betragtet Grønland og Grønlænderne som et Middel til at give forøgede Indtægter. Dette Synspunkt har ført til Uvillie over for Anvendelse af Kompagniets Midler til Understøttelse til Grønlænderne; saaledes var Direktionen ikke tilfreds med, at NIELS EGEDE gav Understøttelse til Grønlænderne i Trangstider, og det paalagde ham at holde Hjælpen inden for de snævrere mulige Rammer²⁾.

Naar Ledelsen af Kompagniet havde en saadan Indstilling, kunde Grønlænderne ikke vente nogen Hjælp derfra i Tilfælde af Overgreb fra Købmændenes Side, og de var derfor meget afhængige af disse. BOBÉ nævner³⁾ et Eksempel paa, hvorledes Kolonimyndighederne kunde optræde, og hvor brutalt og hensynsløst Europæerne kunde opføre sig over for de indfødte. Det drejede sig om Forholdene ved Frederikshaab 1754—55; men allerede BOBÉ'S Hjemmelsmand oplyser, at Forholdene ved Godthaab var langt bedre, og det er min Opfattelse, at de lokale Myndigheder i det store og hele optraadte efter Tidens Forhold human. Dette kan begrundes med en Henvisning til den Litteratur, der i Kompagniets Tid er fremkommet fra Mænd, der gennem en Aarrække har opholdt sig i Grønland, og som i Betragtning af deres sympatiske Indstilling over for Grønlænderne sikkert vilde have fremdraget det, hvis Grønlænderne i større Udstrækning blev misbrugt og mishandlet.

Den mest kendte af disse Forfattere er Købmand LARS DALAGER, hvis Hovedskrift »Grønlandske Relationer«⁴⁾ er forfattet i 1752. Dette, der er delt i tre Kapitler: »Om Grønlændernes Liv og Levnet«, »Deres Skikke og Vedtægter« samt deres »Temperament og Superstitioner«, er

¹⁾ Grønlandsk Kopibog A, p. 266.

²⁾ Resolutionsprotokol II, p. 256.

³⁾ Det grønlandske Selskabs Skrifter V, p. 42.

⁴⁾ Udgivet i Det grønlandske Selskabs Skrifter II (Kbh. 1915).

meget sympatisk indstillet over for det gamle grønlandske Samfund og søger at fremstille de forskellige Institutioner og Vedtægter som naturlige og rimelige paa Basis af deres Lands geografiske Forhold. Købmændene bør derfor efter DALAGERS Erfaringer søge at indstille deres Virksomhed efter Forholdene og først og fremmest søge at sælge de Varer til Grønlænderne, som disse virkelig har Brug for, i Stedet for Varer, som de i Øjeblikket kan have Glæde af; men som i det lange Løb vilde fremkalde Savn. Derved gavner de ikke alene Grønlænderne, men ogsaa Kompagniet, der maa være interesseret i at bevare en Stab af dygtige Fangere gennem Tiden. DALAGER, der som bekendt var Svoger til SEVERIN, forstod sig ogsaa paa Handelens Interesser, og han resumerer i sin »Betænkning om den Grønlandske Handels Fordele og Forhindringer«¹⁾ sin Opfattelse af den grønlandske Købmands Opgaver saaledes: »At erkendte sig nøye om alle Grønlændernes Tilstand i deres Handels-Quarterer og vide, hvori enhvers Force bestaar saavel i Fangst som Formue, og derefter lempe sig udi Handelen; thi Grønlænderne kand ved tvende Ting lettelig forderves: Først udi gode Tider at lade dem faae alt, hvad de peger paa; andet, udi trange Tider at negte dem det fornødne, saaledes naar Fangsten er god, og en riig Mand kand selge een sit Spæk og meere, hvorfor han forlanger nogle Stk. Piile-Jern og Knive, raader jeg ham derfra, forestiller ham, at disse Poster kand alletider bekommes, men at det var bedre, han nu kiøber Kierseier og Lærreder til Stads-Klæder for sig og sine Børn, hvilket hans Fruentimmer meget approberer, særdeeles naar jeg forud har foræret dem et Par Sye-Naale. Dette haver den Virkning, at, naar der siden indfalder knappe Tider, nødsages han at sælge af sit lidet Spæk, for at faa det fornødne Jern-Verk, hvilket han ikke gjorde, naar han dermed tilforn var forsynet, herved hindrer jeg ham ogsaa fra at udsuge den Fattige, ved at prange hans Kiedel, Vand-Spand, Baad og Fiske-Snor fra ham for en Kniv eller Piile-Jern; den Fattige derimod, endskiønt han hverken har halv eller heel Betaling til et fornødent Stk. Jern-Redskab, bør jeg dog lade ham faae det, endskiønt jeg meget vel veed, at førend han kand præstere Betaling for det første, behøver han et Stykke paa nye igien, hvorved han fordyber sig meere i Skyld til min Skade, men hvad jeg taber her, kan jeg alletider faae Opreisning for hos den Rige. Compagniet vinder Mængden af det lidet hos den Fattige og det Overflødige hos den Rige, og saaledes faar man altid paa den Maade deres liden Forraad af Spæk, hvorved Grønlænderne ey alleene drives til meere Duelighed, men blive ogsaa meere agtsomme i deres Oeconomie«²⁾.

En anden Forfatter fra denne Tid er Islænderen EGIL THORHALLE-

¹⁾ Trykt sammesteds, p. 73 ff.

²⁾ loc. cit. p. 80 f.

SEN, der opholdt sig i Sydgrønland 1765—1776, først som Missionær og senere som Viceprovst. Denne har 1774—75 forfattet en »Beskrivelse over Missionerne i Grønlands søndre Distrikt«¹⁾. Beskrivelsen omhandler først og fremmest de geografiske Forhold i de forskellige Distrikter; men han kommer ogsaa ind paa de økonomiske Forhold og beskriver, hvorledes de indfødte Aaret igennem maa flytte fra Plads til Plads, eftersom Dyrenes Ophold ændres og dermed Befolkningens Erhvervs-muligheder, og han fremhæver, at Missionen ikke bør søge at knytte Befolkningen til de Steder, hvor Missionærene bor; men at Missionæ-
 rerne snarere bør følge Grønlænderne til de gode Erhvervspladser, hvor-
 ved man gavner baade Grønlænderne og Handelen. THORHALLESEN har
 et aabent Øje for den store Risiko, som de indfødte er udsat for, og han
 beskriver saaledes Kellengæk (Qilángait-Øerne) i Godthaabs Distrikt som
 et baade godt og daarligt Erhvervssted paa følgende Maade: »Naar Høst-
 Fangsten slaar got ind, hvilken skeer her lige som i Nepiset-Sundet, leve
 Grønlænderne langt ud paa Vinteren i Overflødighed og yde til Handelen
 i Proportion meere end noget andet Stæd paa Grændserne«; men »Naar
 Høst-Fangsten slaar feyl eller Farvandet ud paa Vinteren er længe til-
 frosset, eller haardt og ustadigt Veyr indfalder i Fangstens Tid, lide disse
 Grønlændere den største Mangel og næsten en utroelig Hunger«²⁾. For-
 fatteren, der i hele sin Fremstilling viser stor Sympati for Grønlænderne,
 finder intetsteds Anledning til at beklage sig over Handelens Folk, men
 kommer af og til ind paa, at Herrnhutterne har været for ivrige i
 Tjenesten ved at trække for mange Grønlændere til deres Missions-
 pladser, hvad der er gaaet ud over de indfødtes materielle Levevilkaar.

Hvis Herrnhutterne har skadet de indfødtes Erhverv, har det sik-
 kert været ud fra den Opfattelse, at den aandelige Paavirkning var af
 større Betydning for dem end den gode Mad. Herrnhutternes Penne-
 fører giver saaledes i »Historie von Groenland«³⁾ en ret sympatisk Frem-
 stilling af Grønlænderne, og der skal her citeres en Udtalelse af ham
 om Grønlænderne i deres indbyrdes Forhold: »Den ene beflitter sig paa
 at behage den anden, eller rettere paa ikke at mishage den anden og
 opvække noget hos ham, der kunde forurolige ham. Dette synes at være
 Grunden til de fleste af deres Handlinger, efter hvilke de ogsaa vil be-
 handles af andre. Og skulde den ene komme den anden for nær, saa vil
 han dog ikke straffe ham af den Grund eller bruge vrede Ord. Derfor kan
 det heller ikke let komme til Kiv og Strid, og i deres Sprog har de ikke
 et eneste Skældsord eller en eneste Ed. I Samtaler taler den ene efter
 den anden. De modsiger ikke gerne hinanden, endnu mindre falder den
 ene den anden i Talen eller overdøver ham. De ler ogsaa, hvor noget

1) Udgivet af BOBÉ i »Det grønlandske Selskabs Skrifter«, I. (Kbh. 1914).

2) loc. cit. p. 55 f.

3) DAVID CRANZ: Historie von Groenland. (Leipzig 1765).

lyder latterligt, især naar de drøfter Europæerne, men det er ikke nogen uanstændig og støjende Latter¹⁾. En tilsvarende Betragtning kommer længere fremme, hvor det hedder: »Man kan virkelig kalde dem et lykkeligt Folk: thi enhver gør, hvad han vil og handler alligevel, bortset fra Hævnssyge og egenmægtig Straffen, ikke let til Skade for den anden; de kan derfor ogsaa leve i Ro og Sikkerhed og trænger ikke saa meget til Øvrigheden, som GUD har indsat som Sin Tjener og Hævner til Straf for Misdæderne, som alle de civiliserede Nationer, som ikke kan takke GUD nok for, at han har indsat Øvrigheder for dem til deres egen Bevarelse. De fører ganske vist i vore Øjne et usselt og besværligt Liv, men er fornøjet med det og kan godt komme til rette med det lidet, som de ejer²⁾. Paa den anden Side havde CRANZ ogsaa ud fra sin snævre Indstilling meget at bebrejde Grønlænderne, og han var yderligere i sin Fremstilling kritisk over for de danske Missionærer og deres Virksomhed.

Det er vel nok det sidste, der faar GLAHN til at udgive et Svarskrift paa ikke mindre end 388 Sider³⁾. I dette tages en Mængde af CRANZ' Paastande op til kritisk Gennemgang; ved denne maa han give CRANZ Ret i hans Mening om, at Grønlænderne er et »beskedent, indgetogent, maneerligt, blufærdigt og ret høflig Folk⁴⁾, medens han paa en Række andre Punkter kritiserer CRANZ stærkt. I sin lange Gennemgang af de grønlandske Forhold kommer GLAHN ogsaa ind paa, at der i disse Aar døde mange Grønlændere af Sult, og han bebrejder Kompagniet dette og fremhæver, at hvis det ikke vilde opfylde sine Pligter som kristent, burde det gøre det for egen Fordels Skyld, idet det maa lide Tab ved Befolkningens Tilbagegang, og dette burde Kompagniet søge at formindske om ikke at hindre. Videre siger GLAHN: »Dog hvorledes kan man vel vente dette af Kompagniet. Løyerligt var det, at da en vis Dansk og af Grønland vel fortient Missionaire tog sig, for nogle Aar siden, paa at raade Bod paa sliq Uheld, ved at søge at udvirke Proviants Oversendelse til Landet, og Udsalg heraf til Grønlænderne, kom der dog ikke derudaf andet, end at der Aaret derpaa blev sendt 3 til 4 Skpd. Stokfisk til det Sted, hvor han havde tient, med Befaling fra Kompagniet, at de NB. i yderste Hungers Nød skulde omsonst uddeeles iblant Grønlænderne. Tilforn var vel og udsendt aarlig nogle Stokfisk, dog ey fleere, end et halvt eller heelt Skpd. til hvert Sted, hvilke egentlig bleve brugte at give de langt fra kommende Grønlændere, der havde noget at handle. Missionen tillader enhver Missionair at understøtte de

1) Loc. cit. p. 223.

2) Loc. cit. p. 238.

3) Anmærkninger over de tre første Bøger af Hr. DAVID CRANTZES Historie om Grønland. (Kbh. 1771).

4) Loc. cit. p. 258.

Fattige. Dog maa den Hielp ey stige over 16 til 24 Rdr. Værdie om Aaret for hver Mission¹⁾.

Det vil formentlig ikke være nødvendigt at fortsætte med Referater og Citater fra Tidens Forfattere for at kunne hævde, at den Beskrivelse, som Dr. BOBÉ omtaler, og som stammer fra Frederikshaab 1754—55, ikke kan anses for typisk for de Danskere og Nordmænd, der i Kompagniets Tid gjorde Tjeneste i Grønland; tværtimod tør det hævdes, at Europæerne paa Grønland omkring Midten af det 18. Aarhundrede har set med megen Velvillie paa den indfødte Befolkning og gerne har villet dennes Vel.

Man kunde derefter rejse Spørgsmaalet om, hvordan Befolkningens Stilling til Europæerne var. Der er her formentlig mindre Anledning til at lægge Vægt paa forskellige Beretninger (f. Eks. POUL EGEDES Dagbøger) om, at Grønlænderne søgte Bekyttelse hos de danske Missionærer over for Hollændernes Overgreb, idet det dog er notorisk, at Grønlænderne i utallige Tilfælde søgte Handelssamkvem med Hollænderne, naar de der kunde opnaa bedre Handel. Noget mere Vægt kan man formentlig lægge paa, at der ikke i hele Kompagniets Periode findes nogen Oplysning om, at Grønlænderne søgte at gøre Modstand mod de Overgreb, der utvivlsomt er foregaaet. (Den eneste Oplysning i denne Retning, der er fundet, er Kompagniets Ængstelse for, hvad der kunde ske, naar Hollænderne solgte for mange Geværer til Grønlænderne²⁾). Men heller ikke dette kan tillægges større Betydning, da Grønlænderne jo, som Forholdene laa, maatte være helt afhængige af Europæerne. Derimod synes jeg, at det maa have nogen Betydning for Vurderingen, at Grønlænderne i disse Aar gennem forøget Indsats gratis afleverede saa meget Spæk og Skind, at Missionen derfor kunde bekoste Bygningen af de store Kirker i Jakobshavn og Holsteinsborg. Dette skyldes utvivlsomt i første Række de to betydelige Præster SVERDRUP og GLAHN; men den store Indsats³⁾ maa dog ogsaa kunne opfattes som Tegn paa, at Grønlænderne har været indlevet i Følelsen af, at det, der gaves dem fra de danske og norske Kolonister, har været godt.

I det store og hele har Forholdet mellem den indfødte Befolkning og de Kolonister, der paa denne Tid opholdt sig paa Grønland, været langt bedre end det tilsvarende Forhold i de fleste andre europæiske Kolonier paa denne Tid.

¹⁾ Loc. cit. p. 226 f.

²⁾ Indenlandsk Kopibog A, p. 173 ff.

³⁾ OSTERMANN oplyser (p. 782), at Kirken i Jakobshavn kostede 2000 Rd., hvoraf Menigheden i SVERDRUP'S Tid betalte de 1500.

XVII.

Det oprindelige grønlandske Samfund hvilede før Samkvemmet med Europæerne i sig selv. Hver Aarstid havde sine bestemte, erhvervsmæssige Opgaver, og Grønlænderne flyttede fra det ene Erhvervssted til det andet, saaledes at man ikke til Stadighed efterstræbte Dyrene samme Sted. Hertil kom, at det krævede baade Anstrengelse og faglig Dygtighed at ramme Dyrene med de primitive Sten- og Benredskaber; men var et Dyr ramt, f. Eks. en Sæl med en Harpun, kom den ogsaa i de allerfleste Tilfælde Menneskene til Nytte. Naar Fangsten dreves paa denne Maade, blev Bestanden ikke formindsket, og Grønlænderne kunde drive deres Fangst Generation efter Generation, uden at Antallet af Dyr blev mindre.

Forholdene blev helt anderledes, da Grønlænderne kom ud af den sædvanlige Erhvervsturnus og fik Geværer. Som Eksempel nævner THORHALLESEN, at Edderfuglen var saa godt som udryddet ved Godthaab, medens Grønlænderne tidligere Aar efter Aar havde kunnet hjemføre hele Baadslaster med Æg uden at formindske Bestanden. Forklaringen herpaa søger han i, at medens der ikke tidligere var fastboende Grønlændere ude ved Kysten om Sommeren, idet hele den derboende Befolkning var taget paa Rejser, saa opholdt de Grønlændere, der var tilsluttet Herrnhutterne, sig hele Sommeren ude ved Kysten; her jagede de Edderfuglene, samlede Æggene og dræbte de smaa Unger, og det blev de ved med, indtil Edderfuglene til sidst holdt op med at lægge Æg her og søgte til andre Steder¹⁾.

Mere har Geværerne dog betydet baade for Jagten paa Rensdyrene og for Sælfangsten. Det er særlig LARS DALAGER, der omtaler den første, idet han udtaler, at enhver Grønlænder, der har Forraad af Krudt og Bly, ikke bestiller andet fra Begyndelsen af Maj til Udgangen af Oktober end at gaa til Fjelds for at søge efter Rensdyr. Han fremhæver yderligere, at Grønlænderne med deres slette, gamle Geværer skamskød mange Dyr, hvorfor han for Tobak, Lærred og andre Varer, som han ikke førte paa Handelens Regning, opkøbte et halvt Hundrede af de daarligste Geværer, som han tilintetgjorde, og udlaante til Gengæld nogle af Kompagniets gode Rifler til Sælfangst mod en aarlig Afgift. Resultatet var en Merindtægt i det følgende Aars Regnskab paa ca. 1000 Rd. for Spæk²⁾. Kompagniet billigede hans Metode til at vænne Grønlænderne af med Renjagten; men det forstod ikke, at han havde tilintetgjort de 50 Geværer. Han burde have sendt dem hjem til Reparation, saa de kunde være anvendt paa Kompagniets Skibe!³⁾ Det

¹⁾ »Det grønlandske Selskabs Skrifter« I, p. 63.

²⁾ »Grønlandske Papirer«.

³⁾ Grønlandske Kopibog B, p. 177.

følgende Aar skrev Kompagniet, at det ikke var nogen Skade til, om alle Rensdyrene blev ødelagt. Saa maatte Grønlænderne holde sig til Sælerne; det tilføjedes, at Kompagniet ikke fik mere end $2\frac{1}{2}$ Mark for et Renskind¹⁾.

THORHALLESEN var ogsaa meget utilfreds med Grønlændernes Rensjagt med Geværer. Han fremhæver saaledes, at Grønlænderne i den første Tid, hvor de havde Geværer, gik saa vidt, at de nøjedes med at medtage Skindet af de skudte Rensdyr. Ogsaa Jagten paa Sæler med Geværer er THORHALLESEN Modstander af, og han fremhæver, at Antallet af Fjordsæler er aftaget siden Geværets Indførelse, og det har faaet Grønlænderne til at føle sig meget fattigere end tidligere, i Særdeleshed, da det nu var blevet moderne blandt Grønlænderkvinderne at bruge flere Skind (ny Pels hvert Aar mod tidligere hvert andet eller tredie²⁾).

Kompagniet var allerede tidligt klar over, at Salget af Geværer i Grønland maatte være et betydeligt Problem. En Missionær havde allerede 1752 foreslaaet, at Grønlænderne ikke skulde have Geværer, for at man paa denne Maade kunde hindre deres alt for store Jagtlyst; men Kompagniet havde afslaaet dette, idet det frygtede, at Hollænderne ellers vilde tage en alt for stor Del af Handelen³⁾. Det ses af Kompagniets Forhandlinger, at det har været optaget af Spørgsmaalet om at skaffe Grønlænderne de bedst mulige Geværer, og at Indkøbene er søgt foretaget forskellige Steder⁴⁾. Man synes at være endt med norske Rifler, der i 1769 fastsattes til at koste 5 Td. Spæk Stykket over hele Grønland⁵⁾.

Hermed var Spørgsmaalet om Nedgangen i Antallet af de Dyr, der var afgørende for Eskimoerne, imidlertid ikke løst⁶⁾, og man ser da ogsaa gennem hele Kompagniets Tid, at man er optaget af Spørgsmaalet om Udvikling af nye Erhverv. Det søgte man for Hvalfangstens Vedkommende som tidligere omtalt at løse ved Samarbejde mellem danske og Grønlændere, og jeg skal i næste Afsnit komme ind paa nogle af de Forsøg, der blev gjort i andre Retninger.

XVIII.

Medens Kompagniet som tidligere omtalt i det store og Hele havde overtaget Principperne i SEVERINS Handelsmetoder og Handelsorga-

¹⁾ Grønlandske Kopibog B, p. 293.

²⁾ »Det grønlandske Selskabs Skrifter« I, p. 62 f. (Kbh. 1914).

³⁾ Indenlandsk Kopibog A, p. 277 f.

⁴⁾ Resolutionsprotokol I, p. 194, II, p. 27 og indenlandsk Kopibog C, p. 326.

⁵⁾ Resolutionsprotokol II, p. 379.

⁶⁾ Jfr. KNUD OLDENDOW, »Naturfredning i Grønland«, 1935.

nisation, manglede det i dets Tid ikke paa Ændringsforslag, Drøftelser af Principperne og Forsøg paa at tage nye Erhvervsgræne op.

Der maa fra Missionskollegiet være fremsat Forslag om at forsyne Grønland med rede Penge og visse Sorter europæiske Fødemidler, idet Kompagniet ved en Skrivelse af 4. April 1764 udtaler, at det vilde anse Gennemførelsen heraf for at være yderst skadelig for Økonomien; det vilde ødelægge saavel Indbyggerne og Missionen som Handelen, og europæiske Klæder og Fødemidler vilde efter Kompagniets Mening gøre Indbyggerne lade og dovne, forarmede og uduelige¹⁾.

Der blev — antagelig fra Missionæren — indsendt en Klage over Handelsmaaden ved Amerok, hvori det udtaltes, at Handel med Skjorter, Knive, Pilespidser m. m. var unødvendig; hertil svarede Kompagniet, at Klageren maatte have en mangelfuld Forstaaelse af den grønlandske Handel. Grønlænderne vilde have disse Ting, og hvis Kompagniet ikke havde dem, gik de til Smughandlerne. Man vilde gerne indrømme, at Skjorterne var unødvendige; men »de har været ved Handelen i mange Aar«, og derfor er Grønlænderne vant til dem. Knive og Pilespidser er absolut nødvendige, hvad ingen vil kunne nægte. Af Spejle og andre Luksusvarer indførtes der saa faa, at det ikke var Umagen værd at tale om det. Dukketøj, Perler og Synaale var noget, som Handelen lod forære bort. I det hele taget fremhæves det, at man fra Handelens Side ikke paanøder nogen nogle Varer²⁾. Der maa aabenbart i den ældre Tid have været særlige Regler om, at visse europæiske Varer anvendtes til Betaling for særlige Ydelser. Saaledes fremgaar det, at Varer som Skjorter, Tøjer m. m. blev betalt Grønlænderne for Tjenesteydelser som Roning, Syning, Reparation af Baade m. m.³⁾.

Allerede i 1754 var Kompagniets Ledelse klar over de erhvervs-mæssige Ulemper ved Befolkningens Sammenklumpning omkring Missionsstederne og da i Særdeleshed ved Godthaab, idet man i en Instruks til DALAGER fremhævede, at dette maatte afhjælpes ved, at en af Kateketerne eller en af de mähriske Brødre flyttedes ud til Øerne⁴⁾. Senere blev den samme Tanke taget op af THORHALLESEN, der foreslog, at der skulde opføres 2 à 3 Huse til Missionens Brug paa de Steder, hvor Grønlænderne opholdt sig om Vinteren. Denne Plan sluttede Kompagniet sig til og udtalte, at det utvivlsomt vilde være til Gavn baade for Missionen og Handelen⁵⁾. I hvilket Omfang disse Planer blev gennemført, ved jeg ikke; men de har øjensynlig ikke hjulpet meget i 1772, hvad

¹⁾ Indenlandsk Kopibog C, p. 317 f.

²⁾ do. p. 316 f.

³⁾ »Grønlandske Papirer«.

⁴⁾ Grønlandske Kopibog A, p. 104.

⁵⁾ Resolutionsprotokol II, p. 395.

Tabel 20. Befolkningen ved Godthaab 22. Juli 1772.

	Gifte		Enke- mænd og Drenge	Enker og Piger	Ialt
	Mænd	Koner			
A. Døbte					
Ved Kolonien	44	44	88	170	296
Ved Pisugtik	12	12	19	34	77
I Ny Herrnhut.....	82	82	152	219	535
B. Udøbte					
Baals Revier, Nøgarsuk	1	1	3	3	8
— Okautsok	—	—	—	1	1
Kangek	5	6	6	20	37
Kook-Øerne	1	—	3	4	8
Kanet	1	1	2	6	10

der fremgaar af ovenstaaende Oversigt over Befolkningen ved Godthaab i Juli 1772¹⁾.

Den Købmand, hvem Grønlændernes Vel antagelig har ligget varmest paa Sinde, er LARS DALAGER. Denne fremhæver i sin Handelsbetænkning, at Grønlænderne tidligere paa deres mange og lange Rejser langs Kysten handlede med de forskellige Egenes Produkter; saaledes leverede Diskobugten i stor Udstrækning Hvalbarder, medens Godthaabs Distrikt leverede Vægstensarbejder og Renskind. Denne Trafik holdt mange Grønlændere borte fra Fangsten, og DALAGER, der iøvrigt ikke er begejstret for Europæernes Anbringelse i Grønland, foreslog derfor, at nogle norske eller finske Familier kunde faa Tilladelse til at ned sætte sig i Grønland under Beskyttelse af Godthaabs Koloni, saaledes at de kunde bryde Vægstenen om Sommeren og forarbejde den om Vinteren og sælge den til Købmanden, der igen kunde sende Vægstengstandene til de andre Kolonier, hvorved Grønlænderne kunde rejse mindre og fange mere, ligesom der kunde opnaas større Forsigtighed ved Brydningen, saaledes at de bedste Forekomster kunde holde længere²⁾. Forslaget behandledes i Direktionen den 16. December 1758; men det blev henlagt³⁾.

Der blev ogsaa gjort Forsøg paa at finde Mineraler, som det kunde betale sig at bryde; saaledes hjemsendte Købmand JØRGEN HOLM i Sydbay nogle Prøver af Erts; Kompagniet svarede herpaa, at man gerne vilde have noget mere af det ene Stof, der syntes at være Malm, ligesom man ønskede Oplysninger om, hvor store Kvantiteter, der fand-

¹⁾ »Grønlandske Papirer«.

²⁾ »Det grønlandske Selskabs Skrifter« II, p. 83.

³⁾ Resolutionsprotokol I, p. 96 f.

tes¹⁾. Sagen døde dog hen, og mere kom der heller ikke ud af en Undersøgelse af nogle Graffitforekomster ved Egedesminde²⁾.

Planer om Faareavl i Grønland laa ikke helt uden for Mulighedernes Grænse og havde ogsaa tidligere været forsøgt³⁾. Allerede i 1762 lod saaledes Missionær MYHLENPHORT i Frederikshaab 4 à 6 Faar føre til Grønland, og Kompagniet gav Tilladelse til, at dette skete fragtfrit⁴⁾. Denne Faareavl blev dog ikke betragtet med lige stor Glæde fra alle Sider, idet Kompagniet i 1765 klager til Missionskollegiet over, at Missionæren i Frederikshaab holdt 9 à 10 Grønlændere som Tjenestefolk, hvilket man ansaa for at være for meget til at passe de faa Faar, Missionæren holdt, samt til at passe hans Fiskeri⁵⁾. Da Kompagniet i 1763 havde overtaget Handelen paa Island, rejste man Spørgsmaalet, om det ikke kunde være fordelagtigt at føre nogle islandske Faareholdere til Grønland. Forinden dette kunde gøres, maatte velegnede Pladser findes, og dette var en af Hovedaarsagerne til, at den tidligere nævnte Missionær THORHALLESEN blev sendt til Grønland. Han hjemsendte da ogsaa en længere Beretning om de sydgrønlandske Kolonidistrikter, hvoraf det fremgik, at der ikke var mange Omraader, som han fandt egnede. Kompagniet takkede ham for hans Beretning, men mente, at en Kolonisation af Islændere under disse Forhold maatte blive alt for kostbar⁶⁾.

Allerede tidligt havde man ogsaa Opmærksomheden henledt paa Fiskeriet som en Mulighed for at skaffe sig selv og dermed ogsaa Grønlænderne nye Indtægtsmuligheder. I 1756 blev der saaledes skrevet til Købmand HOLM i Sydbay, at han skulde undersøge Mulighederne for at opnaa Fortjeneste ved Fangst af Laks eller Torsk, hvilket Kvantum han mente, der kunde produceres om Aaret, og hvor store Omkostningerne vilde blive⁷⁾. Næste Aar opsendte man Garn og Tønder og bad HOLM om at hjemsende Prøver af noget Laks og et Par Tønder saltede Torsk⁸⁾. I 1759 blev der skrevet, at de hjemsendte Fisk var bedre end de tidligere, og at de vilde blive anvendt paa Kompagniets Skibe⁹⁾. I de følgende Aar hører man intet til Torskefiskeriet; men i Februar 1768 bestemtes det, at det skulde fortsættes¹⁰⁾. I 1769 blev der skrevet til Fiskeriet, at man for at animere Grønlænderne til Fiskeriet maatte

1) Grønlandske Kopibog A, p. 338.

2) Grønlandske Kopibog B, p. 396.

3) Jfr. KNUD OLDENDOW: Kolonien Godthaabs Historie 1728—1928, p. 167.

4) Resolutionsprotokol II, pp. 253 og 263.

5) Indenlandsk Kopibog C, p. 331.

6) Resolutionsprotokol II, p. 344.

7) Grønlandske Kopibog A, p. 231.

8) do. p. 335 f.

9) Grønlandske Kopibog B, p. 137.

10) Resolutionsprotokol II, p. 360.

give dem 5 à 6 Pund Tobak for en Tønde fersk Torsk i Stedet for tidligere 4 Pund Tobak¹⁾.

Trods de forskellige Forsøg paa at finde nye Erhvervsmuligheder kunde det ikke undgaas, at Grønlænderne som tidligere led Nød og af og til døde af Sult, og dette gjaldt i Særdeleshed for Holsteinsborg, hvor mange Grønlændere opholdt sig for at vente paa Hvalfangst. I 1762 bebrejdede man NIELS EGEDE, at han lod Proviant uddele blandt Grønlænderne²⁾; men i 1764 skrev man til Missionskollegiet, at man nu aarligt sendte Tørfisk til Grønland for at yde Hjælp til de nødlidende i paakommende Tilfælde³⁾.

Men selv om man saaledes gjorde Forsøg med nye Erhverv, glemte man ikke, at Sælfangsten var Hovederhvervet. Den største Indsats, der blev gjort i denne Retning, var Indførelse af Garnfangsten. Denne fik særlig Betydning i Umanak Distrikt, hvor den beskrives paa følgende Maade: »(Den) forrettes ved at hugge udi isen tvende huller omtrent 12 og 24 skridt lige ud fra landet, for at kunne udstrække disse garn i vandet, saaledes at man ved en snor trækker det tæt op til landet; i det første hul opholdes garnet ved en liden snor, heftet til isen, i det andet er garnets yderste ende bundet fast. Af disse huller optages garnet med den deri indviklede sælhund og udsættes igen⁴⁾. At Direktionen har været interesseret i denne Virksomhed ses af, at den i 1767 gav Tilladelse til, at Sælgarnene solgtes under Prisen (15 Mark) til flittige Grønlændere, idet man derved satte dem i Stand til at fange mere⁵⁾.

I det store og Hele kan man sige, at Kompagniet var konservativt indstillet over for Udviklingen af det grønlandske Erhvervsliv; men at man paa adskillige Omraader undersøgte Muligheden for Reforme, og at man ogsaa, hvor det skønnedes rentabelt, gennemførte saadanne.

XIX.

Et af de Forhold, der fremkaldte de største Vanskeligheder for Administrationen af Grønland, var, at der ikke fandtes europæiske Kvinder. Dette Princip holdt Kompagniet fast ved, ogsaa da en Mand som Købmand ANDREAS BRUUN søgte om at faa sin Forlovede derop, og man gav den Begrundelse, at »ingen europæiske Fruentimmer nyder slig Frihed⁶⁾. Aarsagen hertil har maaske i nogen Grad været, at man ikke

¹⁾ Resolutionsprotokol II, p. 370.

²⁾ do. p. 256.

³⁾ Indenlandsk Kopibog C, p. 317.

⁴⁾ OSTERMANN p. 65 f.

⁵⁾ Resolutionsprotokol II, p. 339.

⁶⁾ do. p. 352.

har ment, at europæiske Kvinder i Længden egnede sig til at leve i Grønland. Dette har dog sikkert været af mindre Betydning, thi allerede HANS EGEDE havde jo sin Familie med til Grønland. Større Betydning har antagelig de store Omkostninger haft, som europæiske Ægteskaber vilde have forvoldt baade ved Besisningen og ved Nødvendigheden af at give europæiske Ægtepar bedre Boligforhold. Men naar man holdt saa stærkt paa ikke at ville have europæiske Kvinder til Grønland, maatte Spørgsmaalet om Europæernes Forhold til de indfødte Kvinder stadig være aktuelt.

Adskillige af Kompagniets Matroser og Karle ønskede allerede i Kompagniets første Aar at indgaa Ægteskab med Grønlænderinder, og i 1751 opstod der en Konflikt ved Jakobshavn, idet Købmanden havde stillet nogle af Folkene Ægteskabstilladelse i Udsigt; men Missionæren, PEDER EGEDE (en Fætter til NIELS og POUL), vilde ikke vie dem og vilde hellere udtræde af Missionens Tjeneste. Kompagniet vilde imidlertid gerne give de ønskede Tilladelser og begrundede dette med Vanskeligheden ved at faa gode Folk til Grønland, hvis de ikke maatte gifte sig, og Resultatet blev da ogsaa, at de paagældende blev viet, og at PEDER EGEDE rejste hjem¹⁾.

I 1753 blev Spørgsmaalet atter aktuelt for tre Mand, og Kompagniet opstillede da følgende Ægteskabsbetingelser:

- 1) De, der skal giftes, maa ikke have store og aabenbare Synder som Hor, Tyveri, Sværgen, Gudsbespottelse, Drukkenskab eller Spillelyst.
- 2) De skal være raske og sunde og egnede til Kompagniets Tjeneste.
- 3) De skal forpligte sig til at blive i Landet paa Livstid.
- 4) Kvindens Forældres Samtykke kræves.
- 5) De skal føre et kristeligt og skikkeligt Levned og opdrage deres Børn til det samme.
- 6) De skal forpligte sig til at blive i Kompagniets Tjeneste.
- 7) Kvinden kan faa $\frac{1}{2}$ Portion Proviant mod, at Manden betaler 14 Rd. om Aaret for det.
- 8) De skal faa Præference, hvis der skal ansættes Frihandlere.
- 9) De skal være Købmanden undergivne som før.
- 10) De skal aflægge Ed paa disse Betingelser²⁾.

Der har aabenbart i de følgende Aar vist sig en ikke ringe Uvillie hos Missionærene mod at foretage Vielserne, idet der krævedes, at Personerne skulde vise Pas for deres Frihed samt stille Kaution eller For-

¹⁾ OSTERMANN p. 279.

²⁾ Indenlandsk Kopibog B, p. 35 ff.

lovere. Kompagniet fremskaffede Passene og bad Missionskollegiet se bort fra det øvrige og henstille til Missionærerne ikke at komme med flere Udflugter, men forrette Vielserne¹⁾. Selv om Kompagniet saaledes stillede sig velvilligt, vilde det dog ikke af den Grund ud i økonomisk Risiko og gav derfor Købmændene Ordre til, at hvis en gift Mand døde, skulde man sørge for at faa Enken gift med en Grønlænder; Kompagniet anmodede samtidig Missionskollegiet om at give Missionærerne Ordre til ikke at blande sig heri²⁾.

Endvidere gav man Ordre til, at der skulde sørges for, at de gifte Folk altid havde noget til Gode af deres Gage, saaledes at Enkerne ikke kom til at staa uden Midler³⁾.

Det vanskeligste Spørgsmaal har utvivlsomt været Børnenes Opdragelse. De europæiske Fædre har ikke kunnet eller ikke villet opdrage Børnene til at være Grønlændere. I 1767 skrev man til Købmanden i Christianshaab, at han skulde meddele de gifte Kolonister, at de skulde opdrage deres Børn paa grønlandsk Maade i Henseende til Arbejde og Underhold, »da de ellers senere vil falde sig selv og Kolonien til Byrde«. Fædrene maatte dog gerne opdrage dem til at være Tømmermænd eller Bødkere, for at man med Tiden kunde besætte disse Professioner med saadanne indfødte, hvilket vilde blive til Gavn baade for Kompagniet og de paagældende selv⁴⁾. I 1768 skrev man til Assistent RAUN i Fiskesnæsset, der havde klaget over, at han ikke kunde faa sine Dreng opdraget paa europæisk Vis, at han selv maatte sørge for deres Undervisning; man mente dog, at den ene senere kunde blive Læredreng ved en Koloni og den anden Skibsdreng⁵⁾.

I Tidens Løb følte Kompagniet i stigende Grad Vanskelighederne ved de blandede Ægteskaber, og man ser adskillige Eksempler paa, at Kolonister besvangrede Grønlænderinderne for derved lettere at faa Ægteskabstilladelse. I 1757 var dette Tilfældet med en Arbejdskarl ved Sukkertoppen, og Missionskollegiet paalægger ham derfor at gifte sig, og Købmanden faar Ordre til ikke at modsætte sig det⁶⁾. I 1764 fastsloges det i en Skrivelse til Missionskollegiet, at hvor der forelaa Svangerskab, skulde Ægteskab indgaas⁷⁾.

Efterhaanden blev Antallet af grønlandske Ægteskaber dog Kompagniet for stort. Man frygtede for, at man ikke skulde kunne finde Anvendelse for Børnene, og at de skulde blive lige saa dovne og uly-

1) Indenlandsk Kopibog B, p. 99 f. og Resolutionsprotokol I, p. 395 f.

2) do. p. 180 f.

3) Grønlandsk Kopibog A, p. 163.

4) Resolutionsprotokol II, p. 341.

5) do. p. 363.

6) do. p. 345.

7) Indenlandsk Kopibog C, p. 314 f.

dige som visse af Fædrene, der helst vilde sendes hjem, »hvad der er mod Ægteskabskonditionerne og al Kristendom¹⁾«. Man gik derfor over til en anden Praksis, idet de Kolonister, der havde besvangret en grønlandsk Kvinde, straks skulde sendes hjem²⁾. Forholdene blev dog ikke bedre af den Grund; man hører saaledes i 1768, at en Kolonist har besvangret to Kvinder; for den ene, som han blev gift med, maa han betale en Bøde paa 9 Rd., for den anden en Bøde paa 18 Rd.³⁾.

I Kompagniets sidste Aar vilde man overhovedet ikke vide af grønlandske Ægteskaber. Da en Assistent AARS i 1772 klagede til Kancelliet over, at han ikke maatte gifte sig med en af ham besvangret Kvinde, udtalte Kompagniet, at det ikke vilde forbyde ham at gifte sig, han blev blot afskediget, hvis han gjorde det. Man kunde ikke mere tillade Giftermaal, da de tog Overhaand, og det medførte store Udgifter til Proviant til Kone og Børn. Børnene blev ikke vænnet til grønlandske Erhverv, og Familierne vilde komme i Nød, naar Mændene døde. Kompagniet havde derfor forbudt Ægteskaber; men Kolonisterne havde derfor fundet paa at besvangre Grønlænderinderne for at faa Tilladelsen; men dette kunde man fra Kompagniets Side ikke gaa med til⁴⁾.

XX.

Det kunde ikke undgaa at blive en Kilde til Vanskeligheder, at Eskimoerne ved hver Koloni havde to Sæt Myndigheder over sig: Købmanden og Missionæren, og at hver af disse igen havde sin københavnske Myndighed: Kompagniet og Missionskollegiet. Disse Institutioner var igen principielt forskelligt indstillet, idet Kompagniet ønskede Beparelser for at kunne opnaa det størst mulige Udbytte af den investerede Kapital, medens Missionskollegiet ønskede den størst mulige Missionsvirksomhed i Grønland⁵⁾.

Meningsforskellighederne begyndte samtidig med, at Kompagniet i 1750 overtog den grønlandske Handel, idet det den 17. Januar skrev til Missionskollegiet, at det, da det ikke fik større Tilskud end i SEVERINS Tid, ikke vilde give mere til Missionen, end SEVERIN havde gjort. Til en Missionærs Løn vilde man give 300 Rd., til en Katekets 90 Rd., til »hver Dreng, som præpareres«, 43 Rd. (til Kost og Løn), og desuden

¹⁾ Indenlandsk Kopibog C, p. 314 f.

²⁾ Indenlandsk Kopibog D, p. 142.

³⁾ Resolutionsprotokol II, p. 355 f. og indenlandsk Kopibog D, p. 103.

⁴⁾ Indenlandsk Kopibog D, p. 173.

⁵⁾ Jfr. H. M. FENGER: Bidrag til HANS EGEDES og den grønlandske Missions Historie 1721—60, København 1879, og H. OSTERMANN: Den grønlandske Missions og Kirkes Historie, København 1921.

vilde man sørge for Medikamenter, Tavler, Bøger o. s. v. ved hver Koloni, og man søgte at fastslaa, at disse Beløb ikke kunde sættes i Vejret, og at Kompagniet havde fri Dispositionsret over Resten af de 5000 Rd. Man betingede sig endvidere, at Missionærene ikke maatte drive Handel. Kompagniet og Missionskollegiet kom til Enighed om, at de mähriske Brødre maatte have Lov til at blive i Grønland; men de maatte ikke flakke om og ikke drive Handel, og de skulde betale Fragt for deres Proviant (og de maatte ikke selv sende Skibe op med Proviant¹⁾). Enigheden herom mellem Kompagniet og Kollegiet førte til en kongelig Plakat, hvori disse Punkter sloges fast²⁾.

Løvrigt var Missionskollegiet ikke tilfreds med Kompagniets Tilbud. Det fandt, at nogle af de 5000 Rd., som Kongen ydede, kunde anvendes til Anlæg af nye Loger; men det vilde Kompagniet ikke gaa med til. Endvidere ønskede det, at der skulde ydes Kost til 12 grønlandske Børn ved hver Koloni, hvilket vilde koste 720 Rd.; men det vilde Kompagniet heller ikke indvillige i, da Børnene saa fra Barndommen ikke vilde blive vænnet til at klare sig selv, men vilde blive en stadig Byrde for Kompagniet og Missionen; paa dette Punkt fik Kompagniet dog ikke Medhold³⁾.

Det følgende Aar blev der sendt samtlige Købmænd i Grønland Meddelelse om, at de maatte udlevere for en nærmere fastsat Sum (for Godthaabs Vedkommende 24 Rd.) Varer til Missionærene for at disse kunde yde Understøttelse til fattige Grønlændere i haarde Tider. Beløbet skulde refunderes af Missionskollegiet⁴⁾.

Da Kompagniet i Midten af 1750'erne havde paabegyndt Anlægget af nye Kolonier, dukkede Spørgsmaalet, om der ikke ogsaa skulde sendes Missionærer til disse, frem, og Kompagniet besluttede derfor at forsøge en Ordning, hvorefter der kun skulde udsendes een Missionær til flere Kolonier; men denne Plan maatte dog opgives i det følgende Aar, og der kom efterhaanden Missionærer ved samtlige Kolonier⁵⁾.

En anden Kilde til Uoverensstemmelse var, at Koloniens Folk og i Særdeleshed en Del Arbejdskarle og Matroser ikke optraadte saaledes, at de kunde virke som Forbillede for de indfødte og derved støtte Missionsvirksomheden⁶⁾. Paa den anden Side klagede man fra Handelen og Kompagniet over adskillige af Missionærene, fordi de var yderst stridbare⁷⁾.

1) Indenlandsk Kopibog A, p. 78 ff.

2) BOBÉ p. 311.

3) Indenlandsk Kopibog A, p. 93 f. og 114 f.

4) Instruktionsbogen p. 62.

5) Resolutionsprotokol I, p. 391.

6) Indenlandsk Kopibog A, p. 272 ff. og do. D, p. 42 f.

7) Indenlandsk Kopibog C, p. 244 ff.

I de følgende Aar voksede Stridighederne mellem Missionen og Handelen, især ved Godthaab. Kompagniet udtalte saaledes i en Skrivelse til Missionskollegiet, at Missionær GREGERSEN havde gjort Købmanden (LARS DALAGER), der havde besluttet at blive hele sit Liv i Grønland, saa ked af sin Tjeneste, at han havde opsagt sin Stilling, og at en Assistent, der havde faaet Stillingen tilbudt, havde betakket sig. Denne Missionær havde ogsaa sat sig som Maal at udrydde de måhriske Brødre, og Kompagniet udtalte, at hvis han fik Medhold, maatte det holde op med at besejle Kolonien, hvad der vilde medføre, at de døbte maatte krepere, da de ikke kunde ernære sig uden Støtte fra Missionen og de måhriske Brødre¹). Alligevel synes det, som om Kompagniet har maattet bøje sig, idet Købmand DALAGER i 1765 fik Besked paa at gaa i Kirke og til Alters samt paa at opføre sig ordentligt under Gudstjenesten, da han i modsat Fald vilde blive afskediget²). Striden mellem Handelen og Missionen ved Godthaab fortsattes dog ogsaa, efter at Missionær GREGERSEN var erstattet med Missionær BJØRN. Af og til kom det til dramatiske Episoder; saaledes havde Købmanden skudt en af Missionærens Hunde, fordi den havde jaget efter hans Høns og Kompagniets Faar, hvorpaa Missionæren svarede med at skyde en tam Ørn, der tilhørte Købmanden; det kom derpaa til Slagsmaal, og Følgen af denne Strid blev, at Købmand DALAGER blev kaldt hjem og sendt til Finmarken.

I Midten af 1760'erne var Forholdet mellem Kompagniet og Missionskollegiet ret skarpt. Kollegiet gjorde saaledes Indvendinger mod, at Kompagniet lod Missionen betale en Arbejdskarl for hver af Missionærene, idet det hævdede, at de paagældende ogsaa udførte andet Arbejde; men Kompagniet nægtede at ændre Opgørelsen. Kollegiet vilde heller ikke betale 30 Rd. om Aaret i Assurancepræmie til Kompagniet; men dette svarede, at det ganske vist selv løb Risiko, men at det alligevel maatte have Præmien. Kollegiet fandt det ligeledes for meget, at Kompagniet beregnede 68 Rd. om Aaret for Anskaffelse af Varer til Kollegiet, da de fleste Missionærer havde deres egne Kommissionærer her nede; men heller ikke paa dette Punkt vilde Kompagniet gaa med til en Nedsættelse³).

Stridighederne endte med, at Kollegiet klagede til Kongen og gav en længere Fremstilling af Mellemværendet, hvori det fremhævede, at det centrale var, at Kompagniet ikke vilde ofre mere til Missionen end ved Oktroyens Udstedelse, skønt der var dobbelt saa mange Missionærer, og skønt Kongens Tilskud til Kompagniet var forhøjet fra 5000 til 7000 Rd., idet en væsentlig Del af dette Beløb burde være anvendt

¹) Indenlandsk Kopibog C, p. 244 ff.

²) do. p. 332.

³) Indenlandsk Kopibog D, p. 34 ff.

til Missionsvirksomheden. Hertil kom, at en væsentlig Del af Kongens Tilskud var bestemt til Udrustning af Grønlandsskibene som Defensions-skibe; men at Kompagniet efter Kollegiets Mening sparede denne Ud-gift og burde anvende Pengene til Missionen. For at komme til en Løs-ning foreslog Kollegiet, at Kompagniet skulde fritages for Besejlingen af Godthaab, som Kollegiet var villigt til at paatage sig, ja at det endog kunde tænke sig med Tiden at overtage Besejlingen af Egnen syd for Frederikshaab, hvor der ikke nu kom danske Skibe. Kompagniet fast-holdt imidlertid sine Rettigheder, som det mente at have i Henhold til Oktroyen, og Kollegiet fik tilsyneladende ikke noget ud af sine Klager¹⁾.

Det maa antages, at Myndighederne i Kompagniets sidste Leveaar har haft Forstaaelsen af, at der ikke kunde paalægges det flere økono-miske Byrder, og Stridighederne stilnede af. Kompagniet bibeholdt dog naturligvis sine rent økonomiske Synspunkter. Da der i 1769 blev ud-sendt Materialer til en Udvidelse af Kirken i Godthaab, blev der saa-ledes skrevet til Købmanden: »Det kan eller bør ikke forhindres Grøn-lænderne at lægge sig efter Kundskab om Gud, og man tror, at sligt ikke vil hindre dem i at søge deres Næring, ligesom man og er forvisset om, at alle retskafne Missionærer vil tilholde Grønlænderne at arbejde og være flittige efter Pauli Ord: »Hvo der ikke arbejder, skal heller ikke æde«. Ja det er og en Gudsdyrkelse at være flittig i sin Kaldsgjær-ning, og naar saa sker, vil Kompagniet ikke tabe derved; thi flytter nogle Grønlændere paa en kort Tid til Missionen eller de måhriske Brø-dre for at undervises og faa Kundskab, faar de vel gaa tilbage for at søge Næring og Ophold, hvor samme findes«²⁾.

XXI.

Det almindelige Handelskompagni var som tidligere omtalt væ-sentligt stiftet med det Formaal at koncentrere Monarkiets og da i Sær-deleshed den københavnske Handelsstands Kræfter om at drive Rederi-og Handelsvirksomhed i en efter Tidens Forhold stor Maalestok og gøre København til Centrum for Handelen mellem Vesteuropa og Øster-søen, idet man haabede i nogen Grad at kunne trænge Hollænderne og Englænderne tilbage fra den dominerende Stilling. Kompagniet søgte straks gennem de konsulære Myndigheder at komme i Forbindelse med velegnede Repræsentanter paa alle store Handelspladser, og i den korte Tid, der endnu hengik fra Krigens Højkonjunkturer til Fredsslutningen 1748 og den dermed følgende Skærpelse af Konkurrencen, var der og-saa Gang i Kompagniets Virksomhed. Det synes dog, som om Kom-

¹⁾ Indenlandsk Kopibog D, p. 73 ff.

²⁾ Resolutionsprotokol II, p. 374.

pagniet allerede i sine første Aar fik et økonomisk Stød ved at ligge med betydelige Lagre, da Prisfaldet satte ind. Nærmere Oplysninger herom kan dog ikke gives, da Hovedbøgerne for de første Aar ikke er bevaret.

Hvad angaar Udviklingen af Kompagniets Handel i de følgende Aar, giver dets udenlandske Brevbøger¹⁾, der er bevaret fra dets Oprettelse til 1765, nogle interessante Oplysninger. Jeg giver i Tabel 21 en Oversigt over Antallet af Breve, der er indført i disse Bøger.

Af denne Tabel ser man, at Antallet af Breve var meget anseeligt i det første Aar; men at der derefter kan konstateres en jævn Tilbagegang til 153 Breve i 1755. I det følgende Aar blev der som nævnt foretaget en Sanering, idet Hvalfangsten likvideredes, og et nyt betydeligt Indskud ydedes af Aktionærerne. Da Krigen 1756 brød ud, havde Kompagniet Mulighed for ny Virksomhed, og vi ser derfor en Stigning i den udenlandske Korrespondance; men Fremgangen varede ikke ret længe, og i 1758 begyndte en ny Tilbagegang, der fortsattes i alle de følgende Krigsaar.

Tabel 21. Antallet af Breve i de udenlandske Brevbøger 1748—1765.

1748.....	571	1754.....	243	1760.....	200
1749.....	458	1755.....	153	1761.....	163
1750.....	435	1756.....	260	1762.....	122
1751.....	327	1757.....	339	1763.....	107
1752.....	344	1758.....	293	1764.....	112
1753.....	296	1759.....	227	1765.....	59 (til $\frac{8}{6}$)

Ganske interessante Oplysninger om Handelsvejene faar man ved en Analyse af, hvor Brevene er gaaet hen, og der er i Tabel 22 udarbejdet en Specification for Aarene 1750, 1758 og 1761.

De i Oversigten nævnte Breve til Danmark har væsentligt været til det store Firma VAN DEURS i Helsingør (Korrespondancen førtes paa Tysk. Hovedmængden af den indenlandske Korrespondance findes ellers i de indenlandske Brevbøger). Herudover faar vi et Billede af Udenrigshandelen i Kompagniets første Aar; Korrespondancen har især været med Østersøhavne og Havne i Vesteuropa og omhandler Køb og Salg af Varer samt Befragtning. Denne Korrespondance tager imidlertid hurtigt af, og i de to sidste af Oversigten omfattede Aar er Korrespondancen til Østersøhavnene indskrænket til ganske faa Breve til hver af de store Handelsbyer. Til nærmere Belysning af Korrespondancen til Østersølandene skal det oplyses, at af de 127 Breve i 1750 gik de 10 til Petersborg, 26 til Riga, 28 til Libau, 18 til Memel, 15 til Königs-

¹⁾ I Rigsarkivet.

Tabel 22. Brevene i de udenlandske Brevbøger, fordelt efter Adressater.

Adressater i	1750	1758	1761
Danmark	20	7	8
Norge	7	5	16
Sverige	3	6	9
Hertugdømmerne	35	38	22
Østersøen (undt. Sverige)	127	24	22
Vesteuropa (inkl. Vesttyskland)	149	99	43
Pyrenæerhalvøen til Gibraltar	65	19	12
Middelhavet	29	71	20
St. Croix	0	24	11
Ialt	435	293	163

berg, 18 til Danzig og 9 til Lübeck, d. v. s. at Handelen har været jævnt fordelt over de nævnte store Havne. Arten af denne Handel skal senere belyses nærmere gennem Korrespondancen med Danzig.

I Korrespondancen med Vesteuropa spiller Amsterdam en dominerende Rolle med 60 Breve i 1750 mod 18 til Hamburg og 22 til Gent, medens Resten er stærkt spredt. Korrespondancen med Amsterdam omfatter i Modsætning til Østersøkorrespondancen væsentlig Penge-transaktioner, først og fremmest Betalinger, men ogsaa Assurance. Det samme gælder for Hamburg; men ellers omfatter den øvrige vesteuropæiske Korrespondance for det meste Vareleveringer. I 1758 er der endnu 36 Breve til Amsterdam; men Korrespondancen med Hamburg er relativt større; i 1761 har Amsterdam genvundet sin relative Betydning, idet der dertil sendtes 30 Breve mod 11 til Hamburg. Disse Svingninger forklares ved, at Kompagniet ordnede sine Betalinger over den By, hvis Vekselkurs paa den paagældende Tid var gunstigst.

Handelen paa den pyrenæiske Halvøes Vestkyst spillede i Kompagniets første Aar en betydelig Rolle, og Cadix var her ubetinget førende med 35 Breve af ialt 65. Resten fordeler sig paa spanske og portugisiske Havne plus nogen Korrespondance med Madrid. Da Cadix har haft saa stor Betydning for Handelen, skal Korrespondancen med denne By blive nærmere omtalt i det følgende. Handelen her tabte dog en væsentlig Del af sin Betydning, da Middelhavshandelen under Krigen 1756—63 fik øget økonomisk Interesse.

Denne Virksomhed havde ikke større Betydning i Kompagniets første Aar; Danmark havde da endnu ikke sluttet Traktater med alle de Lande, der i højere eller ringere Grad drev Søroveri paa Middelhavet; men saadanne Traktater blev afsluttet i de følgende Aar, og da Krigen 1756—63 vanskeliggjorde Sejladsen for de store Søfartsfolk, fik danske Skibe stærkt øgede Indtjeningsmuligheder. Handelen med det

østlige Middelhav og særligt med Konstantinopel øgedes stærkt, og Kompagniet dannede en Art Datterselskab, det levantinske Kompagni, til at overtage denne meget risikable Handel, som man imidlertid ventede sig meget af. Om Udviklingen af denne Handel skal der i det følgende blive givet nogle nærmere Oplysninger.

Medens Kompagniet i 1750 ikke havde nogen Korrespondance med oversøiske Handelspladser, udvikledes Handelen paa Guinea og Vestindien, efter at det vestindisk-guinesiske Kompagni i 1754 var overtaget af Staten og Handelen paa disse Steder frigivet. Handelen paa St. Croix i Forbindelse med Transporten af Negerlaver fra Guinea-kysten har spillet en betydelig Rolle for Kompagniet under Krigen 1756—63; men uheldigvis laa man med meget store Lagre, da Priserne efter Fredsslutningen faldt, hvad der utvivlsomt har været meget skæbnesvangert for Kompagniets Økonomi. Da denne Handel ogsaa har haft stor Betydning for Kompagniet, skal der i det følgende blive givet nogle Oplysninger om den.

Endelig faar man af et mere almindeligt Studium af Kompagniets Brevbøger Lejlighed til at klargøre sig, hvilket Sprog Korrespondancen er ført i. Jeg gengiver Oplysningerne i Tabel 23 og Tabel 24; den

Tabel 23. Den udenlandske Korrespondance fordelt efter Sprog.

	1750	1758	1761
Dansk	23	31	40
Tysk	249	129	81
Hollandsk	154	95	32
Fransk	8	38	10
Engelsk	1	0	0
	435	293	163

første af disse Tabeller viser Korrespondancens Fordeling mellem de anvendte Sprog i de tre undersøgte Aar. Heraf ser man, at der var nogen Korrespondance paa dansk; men det var væsentligt til Norge og til Kompagniets Skippere i udenlandske Havne. Herudover har Tysk og Hollandsk størst Betydning, idet der kun var nogen fransk Korrespondance til Middelhavshavnene, medens Engelsk ikke spillede nogen Rolle (den Korrespondance om Assurance, som der særlig i Slutningen af Perioden var med London, foregik paa Hollandsk).

For nærmere at belyse de enkelte Sprogs Betydning i de forskellige Omraader, har jeg foretaget en Fordeling over de enkelte Handelsomraader i Tabel 24. Vi ser heraf, at medens den tyske Korrespondance dominerede Østersørummet, dominerede den hollandske Korre-

Tabel 24. Den udenlandske Korrespondance 1750, fordelt efter Sprog og Bestemmelsessted.

	Dansk	Tysk	Hol- landsk	Fransk	En- gelsk	Ialt
Danmark	0	17	3	0	0	20
Norge	7	0	0	0	0	7
Sverige	0	3	0	0	0	3
Hertugdømmerne	0	35	0	0	0	35
Østersølandene	0	123	4	0	0	127
Vesteuropa (med Vesttyskland)	10	41	90	8	0	149
Pyrenæerhalvøen (indtil Gibraltar).....	2	17	45	0	1	65
Middelhavet	4	13	12	0	0	29
	23	249	154	8	1	435

spondance i Brevvekslingen med hele Vesteuropa og den pyrenæiske Halvø og spillede en betydelig Rolle i Korrespondancen med Middelhavsbyerne.

Endelig er det af denne mere almindelige Oversigt værd at bemærke, at Handelsvejene søværts har spillet en meget dominerende Rolle i Kompagniets Handel, medens Handelen landværts har været af underordnet Betydning. Dette er meget forstaaeligt, naar man betænker, at Transportomkostningerne over Land paa den Tid har været mange Gange dyrere end Søtransporten.

XXII.

Umiddelbart efter Kompagniets Stiftelse blev det bestemt, at man skulde begynde med Indkøb i Østersøhavnene af Hør, Hamp, Jern, Hvede, Rug, Byg og Tømmer af forskellig Art, og dette skulde gøres i Tidens mest betydende Havnebyer som St. Petersborg, Reval, Riga, Narva, Memel, Elbing, Königsberg, Danzig og Stockholm. Derefter skulde man søge Forbindelse med Handelsstæderne ved Middelhavet, hvor Varerne skulde afsættes, idet det oplystes, at man ventede gode Priser. Krigen (1742—48) havde været i 5 Aar, og man tør antage, at der har været livlig Efterspørgsel efter, hvad der fra neutral Side kunde leveres af ovennævnte Nødvendighedsartikler¹⁾.

Oplysninger om denne Handel findes dels i Hovedbøgerne (hvoraf Hovedbøgerne 1747—50 dog mangler) samt i den udgaaende Korrespondance, idet de modtagne Breve ikke er bevaret. Til den udgaaende Korrespondance har der ofte været knyttet Fakturaer og Regninger;

¹⁾ Generalforsamlingsprotokol A og Resolutionsprotokol I, p. 4.

men de er som Regel heller ikke bevaret, da de kun undtagelsesvis blev indført i Brevbøgerne. Alligevel vil det være muligt at faa nogen Oplysning om Kompagniets Handelsvirksomhed, og denne skal i det følgende søges beskrevet gennem nogle Eksempler, for Østersøhandelens Vedkommende gennem Handelen med Danzig.

Allerede den 18. November 1747 skrev Kompagniet til MICHAEL ERDMAN i Danzig og bad om Oplysning om Priserne paa Korn, Hør og Potaske, Voks m. m. og foretog en Række Bestillinger af mindre Partier, som Danzigfirmaet skulde sende med et dansk Skib; Betalingen tilbød man enten gennem PETER HISS i Hamburg eller MOOR & ZOONEN i Amsterdam. Den 3. Februar skrev Kompagniet, at det anerkendte ERDMANS Køb af 100 Læster Hvede og 100 Læster Rug paa Betingelse af $\frac{1}{3}$ Betaling straks og $\frac{2}{3}$ ved Afhentningen i April; men at det ikke vilde forpligte sig til at afhente Kornet i den nævnte Maaned¹⁾. Samtidig med denne Forbindelse traadte Kompagniet i Forbindelse med andre Danzigfirmaer som ABRAHAM MUHL junior og CARL ROSS, idet der ogsaa gennem disse Firmaer blev foretaget Bestillinger²⁾. Senere blev der skrevet til ERDMAN, at han skulde instruere Skipperen om at gaa til en fransk eller portugisisk Havn med Kornet og derefter tilbage til Danzig eller Königsberg. Det varede imidlertid ikke længe, før Kompagniet kunde sende et eget Skib; dette fik til Opgave snarest muligt at indlade, hvad Danzigfirmaet havde indkøbt³⁾. Senere sendtes flere Skibe, og Kompagniet gav Besked om, at Kornet skulde indlades fra de Firmaer, fra hvilke det var købt. For at Skibene ikke skulde gaa tomhændede til Danzig, sendtes der et Parti Bly med, som man anmodede ERDMAN om at sælge⁴⁾. Senere sendtes der Kaffe, The og Indigo til ERDMAN; han var dog ikke tilfreds med Kaffens Kvalitet⁵⁾.

Hen paa Sommeren meldte der sig aabenbart Vanskeligheder, idet Kompagniet den 14. September 1748 skrev til et nyt Firma, PHILIP SCHULTZ, at man takkede for de modtagne Oplysninger, men at Kompagniet paa Grund af de forringede Afsætningsmuligheder ikke fandt det tilraadeligt at indlade sig i Træhandel lige for Tiden⁶⁾. I de følgende Maaneder synes Forretningerne at ligge stille, antagelig som Følge af Fredsslutningen, og Kompagniet beklagede sig til ERDMAN over, at den sidst modtagne Ladning Korn havde taget Skade, hvad der gav Kompagniet Tab⁷⁾.

1) Udenlandsk Kopibog A, pp. 10 f., 60 og 70.

2) do. pp. 35 og 71.

3) do. pp. 83, 149 f. og 157 f.

4) do. pp. 189 ff., 195 f., 202 f., 219 f. og 221 f.

5) do. p. 278 f.

6) do. p. 356 f.

7) do. p. 533 f.

I 1749 synes Kompagniet at have opgivet alle andre Forbindelser i Danzig end CARL ROSS; der skrives saaledes til ERDMAN i Oktober, at man takker for hans Breve, hvorefter man har kunnet se, at der ikke har været noget at gøre ved Handelen¹). Den 11. Januar 1749 skrev Kompagniet til Ross, at det ikke mere interesserede sig for Korn, men at det paatænkte at sende Salt til Danzig og udbad sig Oplysninger om Priserne. Efter at Prislisten var modtaget, meddelte man, at man ikke havde fundet Anledning til at sende andet end 24 Kasser Citroner, og spurgte om Muligheden for at sælge et Parti Madeira-Vin²). I Eftersommeren erklærede Kompagniet, at naar det ikke havde skrevet i længere Tid, var det, fordi Konjunkturerne ikke havde tilladt at gøre Forretninger paa Danzig; men at man nu sendte 9 Sække Peber. Da Ross foreslog Kaptajnen at købe Humle, blev dette afslaaet under Henvisning til Konjunkturerne³).

I 1750 søgte Kompagniet Oplysninger om Prisen paa Krudt; men det viste sig, at den var for høj, og at man kunde faa Krudtet billigere i Sverige⁴). Derimod vilde man, hvis Kornprisen faldt, gerne købe et Parti Rug og Hvede, som skulde sendes til de kanariske Øer⁵). Senere paa Aaret købtes der et Parti Trævarer, som skulde sendes til Malaga⁶). Som Varer, der kunde sælges med Fordel i Danzig, nævnes i det følgende Aar foruden Tran ogsaa Rosiner, Kaffe og Brasiltræ⁷). Konjunkturerne bedrede sig aabenbart kun langsomt, og Kompagniet skrev den 19. September 1751, at det vilde hente en Ladning Rug og Hvede til Frankrig for at holde Skibet »Landets Ønske« i Fart. Som Betaling sendtes 100 Td. Tran; men man bad Ross om ikke at skynde sig med Salget, da men mente, at Tranpriserne var stigende⁸).

I det Hele kan man af Gennemgangen af Korrespondancen med Danzig slutte, at Kompagniet ved Oprettelsen havde planlagt meget omfattende Forretninger; men at allerede Fredsslutningen i 1748 var et haardt Slag, som Kompagniet ikke senere forvandt. Udtalelserne paa Generalforsamlingerne bekræfter, at Fredsslutningen ramte haardt⁹).

I de følgende Aar fortsattes Forretningsforbindelsen med Ross, og dette Firma har i Tidens Løb solgt ikke faa Partier grønlandsk Tran

1) Udenlandsk Kopibog B, p. 12.

2) Udenlandsk Kopibog A, p. 688.

3) do. p. 821 og B, p. 15 f.

4) Udenlandsk Kopibog B, pp. 144 f. og 205 ff.

5) do. p. 174 ff.

6) do. p. 304 f.

7) Udenlandsk Kopibog C, p. 200 f.

8) do. p. 196 f.

9) Generalforsamlingsprotokol A.

for Kompagniet. Men i det store og Hele faar Handelen aldrig den tiltænkte Betydning og kommer aldrig op paa samme Omfang som det første Aar, og Kompagniet fik aldrig nogen væsentlig Betydning for Danzigs Handel med de store Stabelartikler.

For de øvrige store Østersøbyer har Udviklingen af Handelen været noget tilsvarende, i nogle Tilfælde dog gunstigere end Handelen med Danzig. I Riga handlede man saaledes igennem længere Tid med Master, og i Petersborg handledes gennem en Del Aar med Fordel med Hamp; disse Lyspunkter kan dog ikke ændre det givne Helhedsbillede, hvad Hovedbøgerne tydeligt viser.

I det vestlige Europa havde Cadix en meget stor Betydning for Kompagniets Handel i de første Aar, og der skal derfor gøres Rede for noget af den hertil knyttede Korrespondance. Kompagniet samarbejdede her med Firmaerne VAN DEN BROUKE MAJOLI og CHRISTIAN SENTRUP, og Forretningerne paabegyndtes i den store Stil. Der skreves saaledes den 22. Juni 1748, at Kompagniet havde bestilt Linned i Schlesien, Hamburg, Gent og Morlaix og haabede at kunne levere det i Løbet af et Par Maaneder¹⁾. Fra Cadix haabede man at tage Varer hjem, som var indkøbt til Kompagniet, bl. a. i Malaga. Den 12. Oktober bestilte man Varer til Returlast, saasom Mandler, Safran, Citroner, Pomerantser, Appelsiner, Oliven, Figner, Rosiner o. s. v. Betalingen vilde man yde ved Veksler via Amsterdam²⁾. Allerede i 1749 kom der økonomiske Vanskeligheder, idet nogle af de ønskede Varer ikke var til at faa, og Priserne var høje, hvorfor man foretrak en Ladning Salt som Returlast. Saltet blev sendt til Ostende, hvor det gav Tab, og Kompagniet beklagede sig til sine Korrespondenter over, at det ikke af dem var blevet tilstrækkeligt underrettet om Forholdene³⁾. Endnu lod det til, at Salget af Linned gik godt; men Kompagniet beklagede sig over de lange Betalingsterminer og fremhævede, at Pengenes lange Omløbstid voldte Vanskeligheder⁴⁾.

I Eftersommeren 1749 tilbød BROUKE MAJOLI Kompagniet $\frac{1}{3}$ eller $\frac{1}{4}$ Andel i en større Forretning paa Sydamerika, saaledes at Kompagniets Deltagelse af Hensyn til de spanske Love skulde være hemmelig. Man modtog Tilbudet, men tilraadede, at der blev gaaet frem med den største Forsigtighed⁵⁾. Denne Forretning forløb meget heldig og gav Kompagniet et Overskud paa $31\frac{2}{3} \frac{0}{6}$ ⁶⁾. Samme Efteraar sendte Kompagniet et Skib med Ladning af Master og andre Trævarer i Konsigna-

¹⁾ Udenlandsk Kopibog A, p. 211.

²⁾ do. p. 403 f.

³⁾ do. pp. 556 f. og 700 f.

⁴⁾ do. p. 847 f.

⁵⁾ do. p. 880 f.

⁶⁾ Generalforsamlingsprotokol A.

tion til de to Firmaer¹⁾. Salget af Masterne gik godt; men den meget betydningsfulde Linnedhandel laa i det væsentlige stille²⁾.

Medens Handelen med Master i lang Tid var fordelagtig, stagne-rede Linnedhandelen, og Firmaet VAN DEN BROUKE kom efterhaanden i ret stor Gæld til Kompagniet og vilde ikke modtage flere Varer; Kompagniet gik da over til at sende Varerne i Konsignation til den spanske Forretningsforbindelse³⁾. For at faa de store Partier, der efterhaanden hobede sig op, solgt, foreslog BROUKE MAJOLI, at det i Forbindelse med Kompagniet skulde sende et større Parti til Vera Cruz, og dette skete ogsaa⁴⁾. Ogsaa i Vera Cruz voksede Lageret, efter hvad der fremgaar af Hovedbøgerne. Det spanske Firma ønskede at faa Kompagniet med til yderligere Foretagender paa Sydamerika, og paa en Generalforsamling besluttedes det, at Kompagniet skulde deltage i disse med $\frac{1}{3}$ (dog ikke over 100.000 Rd.), og at der i København skulde bygges et efter Forholdene meget stort Skib paa 475 hollandske Læster, som skulde være særlig egnet til denne Fart; men inden Bygningen blev begyndt, maatte det spanske Firma standse sine Betalinger⁵⁾. Kompagniet kunde dog holde sine Lagre, til Krigen 1756—63 gav bedre Konjunkturer, under hvilke det lykkedes det at komme af med en Del af Varerne. Men hele dette Forretningsmellemværende endte med, at Kompagniet maatte foretage ikke helt smaa Afskrivninger⁶⁾.

Gennemgaar man Korrespondancen med Forretningsforbindelserne i Amsterdam, viser disse sig i det væsentlige at omhandle Pengesiden af Handelstransaktionerne. Aarsagen til, at man i saa overvejende Grad benyttede Amsterdam, var, at den hollandske Gylden havde den mest stabile Værdi, og at man ikke gerne indlod sig paa Handel i Pengeenheder, hvis Kurs svingede stærkt.

Kompagniets handelsmæssige Betydning for Danmark har været relativt lille, men dog ikke helt uvæsentlig. Der blev saaledes allerede i 1748 opkøbt 650 Td. lollandsk Byg fra Grev REVENTLOW⁷⁾, og senere blev der købt 200 Stk. Okser til Eksport⁸⁾, ligesom der gennem Tiden blev købt ikke saa lidt Brændevin, for en stor Del fra Flensborg, ligesom der ogsaa her i Landet blev foretaget betydelige Opkøb af Forbrugsvarer til Grønland⁹⁾. I Kongeriget solgte man for en stor Del de Varer, man havde modtaget fra Syden; men da Markedet ikke var

¹⁾ Udenlandsk Kopibog A, p. 898 ff.

²⁾ Udenlandsk Kopibog B, pp. 126 f. og 133 f.

³⁾ Hovedbøgerne.

⁴⁾ Udenlandsk Kopibog B, p. 336 ff.

⁵⁾ Generalforsamlingsprotokol A.

⁶⁾ Hovedbøgerne.

⁷⁾ Indenlandsk Kopibog A, p. 1.

⁸⁾ do. p. 260 f.

⁹⁾ Resolutionsprotokollerne, f. Eks. I, p. 322 og II, p. 59.

stort, fik heller ikke denne Handel nogen væsentlig Betydning. Kompagniet klagede saaledes paa Generalforsamlingen i 1752 over, at de fremmede Nationer saa med misundelige Øjne paa Kompagniets Handel og forsøgte at genere det overalt; paa den anden Side fik man ikke den Støtte, man mente sig berettiget til at vente, fra Landets egne Indbyggere og særlig ikke fra de danske Detailhandlere¹⁾.

Ved en Gennemgang af Kompagniets Papirer er det interessant at bemærke, hvor stærkt Ledelsen har været inde paa Ønskeligheden af at skaffe fuld Udnyttelse af Skibene, saaledes at disse ikke kom til at ligge stille eller sejle i Ballast, og en af de Varer, der fik stor Betydning, naar det kneb med at fremskaffe anden Returladning, var Salt. Men det kan ikke nægtes, at Reversen af denne baade efter Datidens og Nutidens økonomiske Principper prisværdige Fremgangsmaade førte til, at Kompagniet baade det ene og det andet Sted kom i Besiddelse af ret store Varepartier, der kun kunde sælges med Tab, og naar dette Tab ikke toges, blev den arbejdende Kapital indefrosset, og Kompagniet maatte paa Grund af manglende likvide Midler efterhaanden begrænse sin Virksomhed (jævnfør de i forrige Afsnit givne Oplysninger om Omfanget af Kompagniets udenlandske Korrespondance).

Med Hensyn til Kvaliteten af de Varer, Kompagniet handlede med, foreligger der en Række spredte Oplysninger, hvoraf det fremgaar, at Ledelsen ikke var ængstelig for, at Salget af Secundavarer skulde skade Kompagniets almindelige Anerkendelse. I 1748 skrev man saaledes til Rentekammeret og anmodede om Tilladelse til at sælge et Parti Rug, der var blevet saa beskadiget af Søvand, at det ikke kunde sendes til Marseille, her i København; men denne Ansøgning blev ikke bevilget²⁾. I 1752 havde man faaet et Parti Kød fra Memel, der aabenbart ikke var af første Klasse, og man besluttede, at det, »der havde den allermindste Tanke«, skulde sendes til Røgning, og at det andet skulde lægges i skarp Lage³⁾.

Heller ikke de Varer, som leveredes fra dansk Industri, har været fuldt tilfredsstillende. I 1750 skulde Kompagniet saaledes for Kongen sende en »Gave« til Bey'en af Algier, bl. a. bestaaende af 4000 Stk. 12-pundige og 4000 Stk. 24-pundige Jernkanonkugler; disse blev bestilt hos CLASSEN, men var ikke helt runde, og af de 24-pundige kunde man i Algier kun godkende de 174 og af de 12-pundige kun 1992, hvorfor Kompagniet, da Efterretning herom blev modtaget fra Algier, maatte kræve en ny Levering i Frederiksværk⁴⁾.

Man har af de bevarede Oplysninger Indtryk af, at Kompagniets

¹⁾ Generalforsamlingsprotokol A.

²⁾ Indenlandsk Kopibog A, p. 24 f.

³⁾ Resolutionsprotokol I, p. 231.

⁴⁾ Indenlandsk Kopibog A, pp. 144 f. og 282 f.

Direktion, der aabenbart har gjort sig Anstrengelser for at følge Markedets Svingninger, drev Prispolitik i moderne økonomisk Forstand. Priserne er næppe i større Omfang blevet kalkulerede, men fastsat efter Efterspørgselen, d. v. s. efter hvad Direktionen formente, at Markedet kunde give. Der foreligger en hel Række Eksempler paa, at den har forhøjet Priserne, naar Konjunkturerne tillod det. Det klareste Eksempel herpaa er den grønlandske Tran, hvis Produktionsomkostninger gennem hele Perioden har været væsentligt uændrede; men hvis Salgspris svinger med Konjunkturerne, saaledes at man til Stadighed tager de Priser, der kan faas¹⁾.

I det store og Hele har Kompagniet kun benyttet sig i mindre Grad af sin officiose Stilling til at søge Støtte gennem Udenrigstjenesten. Der er dog adskillige Eksempler paa, at Konsulerne har taget Initiativet til Handelsforbindelser; saaledes var det Konsulen i Cadix, der tog Initiativet til den for Kompagniet meget fordelagtige Mastehandel²⁾. I 1761 var BERNSTORFF meget interesseret i Kompagniets Handel paa Spanien og søgte hos det indgaaende Oplysninger om denne; men det vides ikke, om det har ført til noget Resultat i Form af nye Forretninger³⁾.

Efter Arten af de Forretninger, som Kompagniet drev, er det selvfølgelig, at Handelen har været stærkt præget af Konjunkturerne. I første Omgang virkede som nævnt Fredsslutningen i 1748 stærkt paa Selskabets Dispositioner, og i anden Omgang betød Krigen 1756—63, at der aabnede sig helt nye Handelsmuligheder for Kompagniet, og da særligt en Udvidelse af Handelen paa de vestindiske Øer og Middelhavet.

XXIII.

Den 30. August 1754 overtog Kongen selv Kolonierne i Vestindien og Guinea og gav Handelen med bl. a. Negerslaver fri for alle Kongens Undersaatter⁴⁾; men allerede tidligere havde Direktionen og Hovedparticipanterne besluttet at sende Skibet »Haabet« med Varer til Guinea og derfra med Slaver til Vestindien (kun SKIELDERUP vilde ikke være med til Slavehandelen⁵⁾), og man henvendte sig, da Varerne var indkøbt, til Kommercekollegiet for at opnaa Toldfrihed for de Provisioner, der skulde bruges til Udrustningen⁶⁾. Efter den tidligere Praksis skulde

¹⁾ Resolutionsprotokollerne, passim.

²⁾ Indenlandsk Kopibog A, p. 44 ff.

³⁾ Indenlandsk Kopibog C, p. 187 ff.

⁴⁾ Schous Frd.

⁵⁾ Resolutionsprotokol I, p. 315.

⁶⁾ Indenlandsk Kopibog B, p. 140 f.

de overordnede paa Skibet have Ret til Sportler (Føring), idet Kaptajnen skulde have Ret til for egen Regning at medtage 12 Slaver og 2200 Pund Sukker eller Bomuld, de tre Styrmande henholdsvis 5, 3 og 2 Slaver og 7000, 3000 og 1600 Pund Varer, medens Barberen maatte medbringe 3 Slaver og 3200 Pund Sukker eller Bomuld¹⁾. Man kunde dog ikke naa til Enighed om at beholde denne gamle Praksis og besluttede at erstatte disse Rettigheder med et Pengebeløb, hvis der bragtes 200 Slaver over (1000 Rd. til Kaptajnen, 333, 200 og 133 til Styrmandene og 200 Rd. til Barberen) og forholdsmæssigt mere, hvis der bragtes flere over. Kort Tid efter blev ogsaa disse Sportler afskaffet²⁾.

I 1755 kom »Haabet« hjem, og samme Aar havde Kompagniet to andre Skibe paa St. Croix, og i de følgende Aar, hvor Krigen hemmede de store søfarende Nationer, blomstrede Kompagniets Handel her³⁾. Ruten var meget ofte til Guinea med Varer (i 1755 nævnes, at man har købt et Parti Brændevin i Flensborg til denne Handel⁴⁾); her købte man Slaver for Varerne og bragte dem til Vestindien. Handelen paa Guinea har været i saa faste Former, at Kaptajnen paa »Jægersborg«, der bragte 320 Slaver fra Guinea til Vestindien, indgik en Kontrakt om at tage en Negerprins med til København og tilbage for en Betaling af en voksen Slave og en Slavedreng⁵⁾.

I Vestindien solgtes Slaverne gennem private Firmaer; men der har aabenbart været betydelige Vanskeligheder ved at faa Pengene ind, idet Firmaerne, der solgte ved Auktion for Kompagniets Regning, Gang paa Gang fik Ordre til at kræve Kaution af Køberne⁶⁾. De paagældende Firmaer, til hvem der i de fleste Tilfælde skreves paa hollandsk, har dog næppe været særlig ivrige for at opfylde Kompagniets Krav, og Utilfredsheden med dem steg, da Handelen voksede i Omfang. Det var de samme Firmaer, der købte de vestindiske Produkter og sendte dem hjem, og Handelen her omfattede især Sukker, men ogsaa Kaffe og Bomuld. Firmaernes Optræden har heller ikke i denne Forbindelse været tilfredsstillende, idet der flere Gange klages over, at Sukkerets Kvalitet ikke har været, som den burde være, fordi det var blevet sendt hjem i daarlige Fade⁷⁾.

De vestindiske Produkter blev ofte solgt ved Auktion i København. Hvor meget denne Handel har betydet, ser man af, at det besluttedes at bekendtgøre disse Auktioner baade i København, Amster-

1) Resolutionsprotokol I, p. 320 f.

2) do. p. 325 f. og p. 340 f.

3) Generalforsamlingsprotokol A.

4) Resolutionsprotokol I, p. 376.

5) Resolutionsprotokol II, p. 160 ff.

6) Udenlandsk Kopibog F, pp. 232 ff. og 400 ff.

7) Udenlandsk Kopibog E, p. 228 ff. og F, 238 ff.

dam, Hamburg, Lübeck og Stockholm¹). Efterhaanden som Omfanget af den vestindiske Handel øgedes, mente man, ikke mindst fordi man ikke stoledes paa de stedlige Handlende, at det var fordelagtigt at oprette et særligt Kontor paa St. Croix, der kunde lede Indkøbene, og som gennem en særlig Advokat kunde sørge for at faa Kompagniets gennem lange Tider udestaaende Fordringer inddrevne²). Skønt Lønningerne efter danske Forhold var meget høje (Bogholderen, der ogsaa var Overkøbmand, og Kassereren skulde hver have 1000 Rd. om Aaret foruden fri Bolig og Proviant, og Advokaten, der samtidig skulde være Pakhusskriver, fik det samme Beløb), har de næppe været det efter Stedets Forhold, idet en »Dreng« forlod Kompagniet for at gaa over i anden Tjeneste, skønt han havde 300 Rd. om Aaret, og Kompagniet maatte Gang paa Gang gaa med til at give Lønforhøjelser³).

Man haabede nu fra Kompagniets Side, at der skulde komme System i Handelen og i Inddrivelsen af de udestaaende Fordringer, saaledes at Skibene kunde komme til at gaa i en mere regelmæssig Fart og tage Varer med fra Lageret i Vestindien til København og herfra til Lageret i Vestindien, saaledes at Varerne baade her og paa St. Croix kunde sælges successivt fra Lager. Som Eksempel paa de Varer, der udsendtes til Vestindien, kan nævnes Ladningen af et Skib herfra i 1760: 200 Tønder saltet Kød, 200 Td. Mel af 4 forskellige Kvaliteter (10 Lispund pr. Td.), 50 halve Td. Flæsk, 100 Fjerdinger Smør, 50 Td. Tælle, 100 Td. Lys, 100 Td. Skonrogger og 30 Td. Ærter. Til Gengæld fik Funktionærerne i Vestindien Ordre til at købe Sukker, Rom, Indigo, Kaffebonner, Ris og Kakao til gangbare Priser⁴).

En saadan Handelspolitik kunde drives i den store Stil, saalænge Krigen indskrænkede Konkurrencen og drev Priserne i Vejret baade i Vestindien for de europæiske Varer og her for de vestindiske Varer; men Salget er aabenbart ikke gaaet saa hurtigt, som Ledelsen ventede, og dette førte til, at Lagrene voksede. Dette kan nærmere belyses af Hovedbøgerne, hvoraf man ser, at Kontoen »Kompagniets Betientere paa St. Croix« i 1762 debiteredes for 92.005 Rd. og krediteredes for 20.530 Rd., saaledes at Saldoen blev 70.908 Rd. I 1763 fortsattes dette Forhold (dette Aar afsendte man Skibene »Rigernes Ønske«, »Birgitte« og »Frederikshaab« til Vestindien), idet Kontoen debiteredes for 178.401 Rd. og krediteredes for 47.418 Rd., hvorved Saldoen viste en stærk Stigning for Kontoen, der antagelig har omfattet baade Lager og udestaaende Fordringer. Kompagniet havde hermed en stor Del af sin Kapital indefrosset paa St. Croix, og det maatte nu skaffe sig likvide Midler

¹) Resolutionsprotokol I, p. 408 og II, p. 144.

²) Generalforsamlingsprotokol A.

³) Resolutionsprotokol II, pp. 189 ff., 201, 317 og 335.

⁴) do. pp. 203 og 265.

Tabel 25. Kontoen »Vestindiske Returer« 1758—1773.

Aar	Credit	Debet	Balance
1758	—	2.668	2.668
1759	2.668	28	28
1760	31	16.356	16.356
1761	33.041	23.995	9.387 Gevinst 2.082
1762	34.392	24.306	3.377 — 3.976
1763	3.520	52.188	50.045
1764	57.251	41.969	24.462 Tab 10.301
1765—66 ¹⁾	71.199	56.399	9.662
1766—67	52.485	45.008	2.185
1767—68	38.286	40.325	0 — 4.224
1768—69	30.429	48.424	16.336 — 412
1769—70	47.156	30.841	0 — 21
1770—71	21.521	29.933	0 — 412
1771—72	12.974	24.029	11.055
1772—73	14.151	6.692	3.596
1773 (¹ / ₉ — ³¹ / ₁₂)	8.122	11.918	7.392

¹⁾ Regnskabet gaar fra ¹/₁ 1765 til ³¹/₈ 1766.

ved Laan. Det er tidligere nævnt, at dette fik Rentekontoen til at svulme op, og at Kompagniet kun fik den nogenlunde i Orden ved at debitere den vestindiske Konto for Rente af den i Lageret anbragte Kapital.

Udviklingen af Kontoen for det herværende Lager af vestindiske Varer er gengivet i Tabel 25. Heraf ser vi, at de vestindiske Varer, der sendtes til København og solgtes her i Krigsaarene, gav Gevinst, men efter Fredsslutningen Tab. Den mest betydende Vare paa denne Konto var Sukker, og vi kan ved en Gennemgang af de enkelte Salg konstaterer, at Prisen for et Fad Sukker i 1762 laa mellem 65 og 70 Rd., medens den efter Krigen faldt til ca. 50 Rd., hvor den holdt sig i de følgende Aar. Vi ser af Tabellen, at Kompagniet havde sit maksimale Lager samtidig med, at Prisen laa højest i 1763, hvilket i det følgende Aar gav et meget stort Tab. Efter at Priserne i de følgende Aar var kommet ind i et mere stabilt Leje, ser vi, at de vestindiske Retourvarer i det store og Hele giver Tab.

Det er øjensynligt, at Kompagniet i Handelen med Vestindien ikke har vist nogen handelsmæssig Dygtighed og slet ikke har kunnet klare sig i Konkurrencen med private og udenlandske Handlende under normale Forhold, og det er da ogsaa denne Betragtning, der bliver et Hovedelement i den Kritik, som RYBERG fremsatte i Slutningen af Kompagniets Levetid, og som førte til, at Pakhusene blev solgt og hele denne Side af Kompagniets Virksomhed likvideret.

XXIV.

I Kompagniets første Aar betød Middelhavshandelen ikke meget; der blev ganske vist af og til købt og solgt Varer; men disse er sendt med fremmede Skibe til Cadix, hvor Kompagniet lod dem afhente, og det indskrænkede i de første Aar sin Middelhavsfart til det tidligere nævnte Skib med de kongelige Presenter til Bey'en af Algier¹). Denne Ængstelse for Middelhavshandelen holdt sig til Midten af 1750'erne; i hvert Fald skrev man den 21. Januar 1754, at Kompagniet kun havde sejlet med de kongelige Presenter paa Middelhavet og derfor ikke vilde deltage i Omkostningerne ved Karantænehuset i København²).

Den første mere omfattende Middelhavshandel skete med Regeringen paa Malta, til hvilken der i Efteraaret 1754 sendtes et større Parti Varer, bl. a. Ankre³). Forbindelsen var bragt i Stand gennem den danske Konsul i Marseille, PLOYART, der denne Gang fik 2% for at inddrive Tilgodehavedenderne ved det maltesiske Gouvernement⁴). Til den til Malta afsendte Skipper skrev man, at hvis den Returfragt, han skulde indtage i Marseille, ikke var til at faa, havde PLOYART tilraadet, at han skulde gaa til Cagliari paa Sicilien for at afhente en Last Salt, endvidere skulde han have 100 à 150 Kasser Citroner med hjem, og han skulde selv undersøge deres Kvalitet⁵). I de følgende Aar blev Handelen med den maltesiske Regering udvidet noget bl. a. ved Import dertil af Træ. Men større Planer, bl. a. om Bygning af Krigsskibe for den maltesiske Regerings Regning, blev ikke virkeliggjort, og Handelen fortsattes i de følgende Aar normalt med et Skib om Aaret, idet Kompagniet havde Vanskelighed ved at skaffe Skibsrum til de voluminøse Varer⁶).

Efter at Danmark havde sluttet Aftaler med Tyrkiet⁷) om Handelen, tog Rentekammeret Initiativet til at skabe et Handelsselskab, der skulde varetage Handelen paa Levanten, og det almindelige Handelskompagni besluttede i 1757 at tegne $\frac{1}{3}$ af Kapitalen eller 100.000 Rd. Denne Kapital kunde Kompagniet ikke selv stille til Raadighed, men fik paa en ekstraordinær Generalforsamling den 13. April 1757 vedtaget, at hver Aktionær kunde indskyde 200 Rd. til det nye Selskab⁸). Det synes dog, som om der ikke kunde skaffes Kapital fra anden Side, og det

1) Generalforsamlingsprotokol A, og Udenlandsk Kopibog A, pp. 346 ff. og 843 og B, p. 313 ff.

2) Indenlandsk Kopibog B, p. 93 f.

3) Udenlandsk Kopibog D, p. 163 ff.

4) Resolutionsprotokol I, p. 341.

5) Udenlandsk Kopibog D, p. 186 f.

6) Generalforsamlingsprotokol A og Udenlandsk Kopibog D, p. 285 ff. og E, p. 61 ff.

7) Schous Frd. 1757 p. 175.

8) Generalforsamlingsprotokol A.

levantinske Kompagni blev derfor et Datterselskab af Handelskompagniet, saaledes at dette drev Forretningerne og tilsyneladende har blandet de to Kompagniers Kapital og hele Administration sammen. Det almindelige Handelskompagni anmodede i hvert Fald Kongen om at faa samme Begunstigelser for det levantinske Kompagni, som det selv havde¹⁾.

Paa det levantinske Kompagnis Vegne satte Handelskompagniet sig nu i Forbindelse med de to Brødre COUTURIER, af hvilke den ene boede i Marseille, den anden i Konstantinopel. Der sendtes efter nærmere Aftale med BERNSTORFF to Skibe til Konstantinopel; det ene fra København, det andet fra Marseille, og de to Skibe fik Eskorte til Konstantinopel af danske Krigsskibe. I denne Forsendelse var der Varer for Kongens Regning (Lærred, Silkevarer og Damask) for 44.577 Rd., for Kompagniets Regning Varer for 37.562 Rd. og for privat Regning (5 Kasser Porcelæn) for 3.655 Rd., ialt 85.794 Rd., hvortil kom Fragt og Assurance. Ladningen fra Marseille bestod af Sukker, Indigo, Lærreder m. m. Man anmodede nu COUTURIER i Konstantinopel om efterhaanden at sælge Varerne og sende Kompagniet Opgørelsen²⁾.

Det lader til, at den optimistiske Indstilling, som man straks havde i København over for dette noget risikable Foretagende, ret hurtigt er vejet for Pessimisme; i hvert Fald ser man af Kompagniets Bøger, at Indbetalingen, der skulde foregaa med 50 Rd. pr. Aktie den 11. Juni og 50 Rd. den 11. September, er foregaaet trevent, idet Indbetalingen i Juni kun skete for 665 Aktier (33.250 Rd.) og Indbetalingen i September kun for 336 Aktier (16.800 Rd.)³⁾. Der opstod ogsaa ret hurtigt Gnidninger med COUTURIER i Marseille, idet dette Firma for egen Regning sendte et Vareparti med Kompagniets Skibe, og det varede meget længe, før det gik ind paa at betale en passende Fragt⁴⁾.

I Foraaret 1758 var Skibene ankommet til Konstantinopel, og COUTURIER meddelte, at Tidspunktet var meget belejligt, da Lagrene af visse af de afsendte Varesorter var ved at være udtømt. Man beklagede imidlertid, at de Tøjer (og da især Silkestofferne), der var sendt for kongelig Regning, ikke var tilfredsstillende, og at de kun kunde sælges med Tab. Kompagniet bemyndigede COUTURIER til at sælge Varerne paa bedste Maade, og man accepterede, at en Del af Varerne blev sendt til Saloniki og solgt der. Kompagniet beklagede, at COUTURIER havde meddelt, at der ikke kunde skaffes Returvarer, der kunde sælges med Fordel i København eller Vesteuropa, og foreslog derfor, at Betalingen skulde ske med Veksler paa Amsterdam eller Paris⁵⁾.

1) Indenlandsk Kopibog B, p. 299 ff.

2) Udenlandsk Kopibog E, pp. 258, 321, 379 ff. og 417 ff.

3) Hovedbog og Journal for Handelen paa Levanten. RA.

4) Udenlandsk Kopibog F, pp. 123 ff. og 493 ff.

5) Udenlandsk Kopibog E, p. 209 ff.

Hen paa Sommeren 1758 kom der nye Vanskeligheder, og COUTURIER havde stort Besvær med at sælge Resten af Kompagniets i Konstantinopel liggende Beholdninger. Han klagede over, at det modtagne Staal ikke havde de Dimensioner, som de stedlige Smede ønskede, og over, at Sukkeret fra Danmark var af en meget ringe Kvalitet. Det sidste afviste Kompagniet, der hævdede, at der maatte være sket en Forveksling mellem det fra Danmark og det fra Frankrig sendte Sukker. For overhovedet at faa Restlageret solgt, maatte man gaa med til at give lange Kreditter, indtil 15 Maaneder¹⁾.

Paa denne Tid, da Kompagniet havde meget store Tilgodehavender hos COUTURIER i Konstantinopel, erfarede det, at dennes Broder i Marseille havde maattet forlange Henstand med sine Betalinger, og man frygtede nu, at Firmaet i Konstantinopel skulde blive trukket med i en Fallit²⁾. Man blev nu ivrig for at faa sine Fordringer i Konstantinopel hjem, og bad COUTURIER om at sende Varer, naar han ikke kunde faa Veksler paa Vesteuropa³⁾.

Efterhaanden indsaa man i Kompagniet, at de levantinske Foretagender ikke havde været heldige, og paa Generalforsamlingen den 17. Marts 1759 blev der gjort Rede for Sagens finansielle Side. Der var af Kompagniets Aktionærer indskudt 69.250 Rd. i det levantinske Kompagni, og paa anden Maade var der indbetalt 48.326 Rd., ialt 117.576 Rd. De to Skibsladninger Varer til Konstantinopel havde beløbet sig til 142.262 Rd., saaledes at Kompagniet i disse Forretninger havde udlagt 24.686 Rd. De fleste af Varerne var solgt paa Kredit og kunde kun faas hjem i Varer, og det vilde man nu forsøge. Paa Generalforsamlingen den 28. April 1762 blev det oplyst, at af Tilgodehavenderne i Konstantinopel var der hjemkommet 73.293 Rd., medens der endnu var et Tilgodehavende paa 97.293 Rd. Der var nu ikke Stemning for at fortsætte det levantinske Foretagende, og man vedtog derfor at udbetale 70 Rd. pr. Aktie til de Aktionærer, der havde gjort Indskud. Noget af Restbeløbet (men ikke meget) kom ind i de følgende Aar, og Kompagniet besluttede i 1764 at udbetale Indskyderne i det levantinske Foretagende de endnu resterende 30 Rd., saaledes at disse i hvert Fald fik den indskudte Kapital tilbage, men uden Gevinst af nogen Art, og de resterende Tilgodehavender i Konstantinopel afskrevs som uerholdelige⁴⁾.

For Kompagniet har Forretningerne paa Levanten utvivlsomt givet ikke helt smaa Tab, som er skjult gennem de Posteringsformer, som Kompagniet anvendte. Der er efter min Opfattelse ikke Tvivl om, at

1) Udenlandsk Kopibog E, p. 231 ff.

2) do. p. 341 ff.

3) do. p. 311 ff.

4) Generalforsamlingsprotokol A.

efter Fredsslutningen i 1763 og det derefter følgende Prisfald havde Kompagniet sat en stor Del af sin Kapital og særlig af sin Likviditet over Styr. Det havde haft noget Udbytte af sin Grønlandshandel, og det har aabenbart egnet sig bedst for Forretninger, hvor det ikke skulde konkurrere med de private Købmænd. Det har derfor utvivlsomt været af stor Betydning for Kompagniet, at Kongen i 1763 gik ind paa at overdrage det Monopolet paa Handelen paa Island og Finmarken. Omtrent samtidig lod han henstille, at det anlagde et Magasin med indenlandsk Korn.

XXV.

Som omtalt i Afsnit XII havde Priserne paa de forskellige Kornvarer i Krigsaarene 1756—63 været stærkt svingende, men med en udpræget opadgaaende Tendens. Dette skyldes maaske noget Krigskonjunkturerne og noget, at Kornpriserne med Tidens meget høje Transportomkostninger naturligt svingede med Aarets Høst; men det var uheldigt ud fra Regeringens Synspunkt, og dette understregedes ved, at Regeringen paatænkte at ophæve de militære Magasiner og ønskede at have Reserver i Tilfælde af Krig eller daarlig Høst. Paa den anden Side maa det antages, at Regeringen, der var stærkt præget af Godsejere, saa med Ængstelse paa et Prisfald efter Krigen og vilde modvirke, at Kornpriserne gik saa langt ned, at Landbrugets Rentabilitet truedes¹).

Efter Afslutningen af Krigen i 1763 henvendte Regeringen sig derfor til Grosserersocietetet med Anmodning til dette om at oprette Kornmagasiner med indenlandske Produkter til Udligning af Priserne. Grosserersocietetet svarede, at man gerne vilde oprette Oplag af fremmede Kornsorter, hvis der tilstodes Oplagsfrihed, idet det fremmede Korn var lettere at opbevare end det indenlandske. Derimod mente Grossererne ikke, at det vilde være fordelagtigt at oprette Magasiner med indenlandsk Korn, da Godsejerne holdt Kornet tilbage, naar det var billigt, og saaledes havde egne Oplag, og da det indenlandske Korn ikke leveredes tilstrækkeligt tørt til, at det kunde taale Lagring²). Dette var ikke i Overensstemmelse med Regeringens Ønske, idet den mente, at det indenlandske Korn kunde behandles, saa det kunde holde sig, og idet den ikke vilde have Oplag af udenlandsk Korn. Grossererne kunde gaa ind paa Regeringens Forslag under Forudsætning af, at Staten gratis stillede Tørringsanlæg til Disposition, og at der foretoges Reguleringer, saaledes at Priserne blev i Overensstemmelse med Gros-

¹) Grosserersocietetets Brevbog 1763, p. 150 ff. (Børsarkivet).

²) do. pp. 130 f. og 234 ff.

serernes Ønsker. Dette vilde Regeringen ikke gaa ind paa¹⁾, og da den efter de militære Kornmagasiners Nedlæggelse var stærkt interesseret i, at der her i Landet var Lagre i Tilfælde af Misvækst, henvendte den sig til Handelskompagniet og bad dette om at oprette Kornmagasiner, idet Kongen gerne vilde stille Rum og Tørringsovne til Raadighed²⁾. Lageret skulde være paa 50.000 Td. Rug, 40.000 Td. Havre og 10.000 Td. Byg, og det skulde opkøbes i Løbet af et Par Aar. Dette gik Generalforsamlingen med til, bl. a. med den Motivering, at man derved altid vilde faa Korn nok til Udredningen til Island og Finmarken. Kompagniets Betingelser var dog, at man maatte vente, til Priserne faldt til 9 Mk. pr. Td. Rug, 6 Mk. pr. Td. Byg og 4 Mk. pr. Td. Havre, at man maatte holde egne Kornmaalere, og at man i Dyrtider maatte sælge det udenlandske Korn, som man havde paa Lager. Dette gik Regeringen ind paa, og Kornmagasinets Oprettelse var dermed besluttet³⁾.

I de følgende Aar indtraf der imidlertid ikke noget Prisfald af Betydning, og Planen om Oprettelse af et Kornmagasin blev derfor ikke til Realitet i Kompagniets Levetid.

XXVI.

Det almindelige Handelskompagnis Monopol paa Handelen paa Island og Finmarken har i Litteraturen tidligere været behandlet indgaaende af Islændingen JÓN J. ADILS i hans i 1926 udkomne Bog om den danske Monopolhandel paa Island⁴⁾. Denne Del af Kompagniets Virksomhed vil derfor i den foreliggende Undersøgelse blive omtalt relativt kortfattet, og der vil kun blive medtaget, hvad der skønnes nødvendigt for at give et afrundet Billede af Kompagniet og dets samlede Betydning.

Det danske Handelsmonopol paa Island var etableret 1602 og havde været overdraget forskellige Grupper af Borgere eller Kompagnier, saaledes i Tiden 1743—58 til Hørkræmmerlavet i København. Disse Monopolindehavere var meget ilde anskrevet paa Island, og Islændingene klagede over, at Hørkræmmerne brød Aftalerne, naar det passede dem, og de forsømte Havnepladser og skadede Befolkningen⁵⁾, og Regeringen lod derfor foretage en Række Undersøgelser, der viste, at Hørkræmmerne i mange Tilfælde misbrugte deres Magtstilling⁶⁾; det

¹⁾ Grosserersocietetets Brevbog 1763, pp. 140 ff. og 145 ff.

²⁾ Resolutionsprotokol II, p. 302 f.

³⁾ Generalforsamlingsprotokol A, og Indenlandsk Kopibog C, p. 299 f.

⁴⁾ »Den danske Monopolhandel paa Island 1602—1787«.

⁵⁾ Adils p. 206 ff.

⁶⁾ do. p. 215 ff.

førte til, at der gaves en Række Direktiver, som imidlertid ikke blev efterlevet, og dette medførte igen, at Regeringen i 1759—63 selv overtog Monopolhandelen og lod denne lede af Storkøbmanden NIELS RYBERG. Den islandske Handel kom nu til at give Underskud, hvor den før havde givet Overskud¹⁾.

Da det almindelige Handelskompagni tilbød at overtage den islandske og finmarkske Handel for det Beløb, som Staten ydede som Tilskud til Grønlandshandelen (7000 Rd.), slog Regeringen med Glæde til, og Monopolet overdroges til Kompagniet for 20 Aar ved en Oktroy²⁾ af 15. August 1763. I denne var der en Række Bestemmelser, der skulde sikre Befolkningen mod Misbrug; saaledes maatte Kompagniet forpligte sig til at gøre sig alle mulige Anstrengelser for at støtte Islændingenenes Fiskeri og forbedre Fiskens Tilberedning; endvidere skulde det lade nogle af sine Købmænd tage fast Ophold i Landet, og disse skulde være forpligtede til at sælge Nødvendighedsartikler til Befolkningen paa alle Aarstider, medens det blev dem forbudt at drive Landprang eller sælge Brændevin i Vinterhalvaaret.

Der fandtes paa Overtagelsestiden to Fabrikker paa Island — et Væveri og et Svovlværk —, som stod uden for Monopolet; men ved Generalforsamlingen i 1765 kunde det meddeles, at Fabrikkerne, der var vurderet til 25.000 Rd., var overtaget af Kompagniet mod 5000 Rd. til Betaling af Fabrikernes Gæld og 50 af de af Kompagniet ejede egne Aktier³⁾; disse var nominelt 500 Rd. værd Stykket; men som tidligere omtalt havde Kompagniet købt dem langt billigere; det maa antages, at de islandske Interessenter ikke har følt sig godt behandlet af Kompagniet, hverken ved selve Overdragelsesforretningen eller ved den senere Virksomhed. I hvert Fald nægtede de at foretage yderligere Indbetalinger af 100 Rd. pr. Aktie, saaledes som det besluttedes paa Generalforsamlingen, idet de hævdede, at Kompagniet havde brudt Overenskomsten ved at forsømme Fabrikkerne. Dette førte til en Proces, der endnu ikke var afsluttet, da Kompagniet ophørte at eksistere⁴⁾.

Udadtil maatte Kompagniet hævde Monopolhandelen over for Smughandelen, der trivedes livligt; det udrustede derfor et armeret Fartøj »Island«, der afsendtes noget tidligere end den almindelige Handelsflaade, og det lykkedes ogsaa for dette at opbringe to franske Skibe fra Dunquerque, »Isabella« og »Carolus«. Det var ganske vist lykkedes Skipperne at kaste en Del af deres Handelsvarer over Bord inden Opbringelsen; men der var alligevel saa meget tilbage af Tørklæder og Tobak samt Hoser, at det var øjensynligt, at der baade var drevet, og

¹⁾ Adils p. 222 ff.

²⁾ Trykt i »Lovsamling for Island« III, p. 466 ff. (Kbh. 1854).

³⁾ Generalforsamlingsprotokol A.

⁴⁾ Adils p. 253.

at Skibene ogsaa i Fremtiden agtede at drive Smughandel. Kongen ønskede imidlertid »som et Venskabstegn over for det franske Hof«, at Skibene skulde frigives, hvad der foranledigede Kompagniet til at udarbejde en Opstilling over, hvad de kaprede Skibe var værd, og hvad Omkostningerne ved Udsendelsen af »Island« havde været, og dette førte til, at Regeringen dækkede Kompagniets Krav¹⁾. Samtidig skærpede Regeringen ved en Forordning af 16. Maj 1766 de gældende Monopolbestemmelser²⁾.

I de første Aar, hvor Kompagniet havde betydelige Mængder likvid Kapital til sin Raadighed som Følge af de foretagne Indbetalinger paa Aktierne, blev der gjort en betydelig Indsats for at fremme Fiskeriet paa Island og det øvrige Erhvervsliv. ADILS nævner bl. a., at Kompagniet sørgede for at have Handelen godt forsynet med Tømmer til Baade og Fiskeredskaber; desuden lærte dets Folk Islændingene at bruge Torskegarn og forbedrede Metoderne ved Fiskens Nedsaltning. I Efteraaret 1764 skrev Amtmanden til Regeringen og udtalte sin uforbeholdne Anerkendelse af Handelen, som denne var drevet paa Sydhavnene i Løbet af Sommeren. Varerne havde været upaaklagelige, og der var ikke fremkommet Klager af nogen Art³⁾. Men dette gode Forhold mellem Kompagniet og Islændingene skulde ikke vare længe.

En af Aarsagerne hertil var den gældende Handelsforordning, der stammede fra 1702, og hvorefter Priserne baade for de Varer, der købt af og solgtes til Islændingene, var faste⁴⁾. Møntenheden var »Fisk«, der svarede til $\frac{1}{30}$ Rd. Efter Taksten var en Tønde Mel lig med 80 til 87 Fisk, en Tønde Gryn lig med 130 til 150 Fisk, en Tønde Skorrogger fra 80 til 85 Fisk, en Tønde Salt fra 96 til 100 Fisk. Af de islandske Produkter sattes en Tønde Tran til 180 Fisk, grove Uldvanter til $1\frac{1}{3}$ Fisk, medens Slagtekvæg skulde vurderes og betales efter Overenskomst. Priserne laa fast for den enkelte Handelsplads, men varierede inden for de angivne Grænser mellem de enkelte Pladser. Hovedprincippet i Takstfastsættelsen var, at Mel og andre udenlandske Levnedsmidler skulde holdes i den lavest mulige Pris, medens Monopolindehaverne kunde tage deres Fortjeneste ind paa mere luksusprægede Omraader, herunder ogsaa Spiritus. Denne Ordning medførte, at Købmændene ikke vilde sælge de billige Varer, uden at de islandske Bønder samtidig købte af de dyre, og det gav Anledning til adskillige Stridigheder, idet Købmændene mødte stejl Modstand fra Islændingenes Side, naar de holdt paa deres formentlige Monopolrettigheder (eller gik ud over dem)⁵⁾.

¹⁾ Generalforsamlingsprotokol A og Indenlandsk Kopibog C, p. 353 ff.

²⁾ Sjællandske Tegnelser Nr. 326.

³⁾ Adils p. 252 f.

⁴⁾ Punkt 17 i Oktroyen.

⁵⁾ Adils p. 419 ff.

De Vanskeligheder, som Taksten af 1702 havde medført, voksede, da Kompagniet fik til Opgave at indskrænke Forbruget af Luksusvarer, og da Indkøbspriserne paa de islandske Nødvendighedsartikler som omtalt i Afsnit XII holdt sig paa et højt Niveau, efter at Kompagniet havde overtaget Islandshandelen. Da man ikke kunde tænke paa en Ændring af Taksten, var den eneste Mulighed for at opretholde en rentabel Handel med disse Varer at forringe Kvaliteten, og denne Udvej fulgte Kompagniet uden smaalige Hemninger. I 1767 var Høsten i Danmark blevet af meget ringe Kvalitet som Følge af Regn; men Kompagniet lod alligevel foretage Opkøb af Mel, der var sundhedsfarligt og uegnet til Menneskeføde. Dette fik Regeringen Nys om, og den lod derfor foretage et Eftersyn af Skibene, inden disse sejlede fra København. Ved Eftersynet viste Melets ringe Kvalitet sig, og Regeringen opfordrede Kompagniets Ledelse til at foretage nye Indkøb; men dette blev nægtet med den Motivering, at det var for sent. Regeringen skrev da til de islandske Myndigheder, at de dette Aar skulde foretage et grundigt Eftersyn af Varerne, naar Skibene kom til Island. Dette gjorde de gerne, og Resultatet blev, at Landfogeden lod 1000 Tønder Mel kaste i Havet, medens Resten skulde sælges til nedsat Pris. Købmændene søgte paa bedste Maade at hævde deres Interesser; men det gjorde kun ondt værre, og under hele denne Strid nedbrødes den almindelige Agtelse, som Kompagniet hidtil havde nydt¹⁾.

Der var imidlertid to Aarsager til, som svækkede Kompagniets Anseelse og vanskeliggjorde Handelsens Fortsættelse, nemlig de store Naturkatastrofer, som Island i disse Aar ramtes af, og den Optræden, som Købmændene tillod sig over for den islandske Befolkning. Det første var Kompagniet i hvert Fald uden Skyld i; men det daarlige Resultat af Produktionen af Uld og Kød, som delvis kan føres tilbage til Heklas Udbrud og delvis til Sygdomme blandt Besætningerne, bragte Befolkningen Hunger og mindre Evne til at købe og sælge til Købmændene og nærrede saaledes den almindelige Utilfredshed.

Det andet Forhold, Købmændenes Optræden, var Kompagniet for saa vidt ikke uden Skyld i, som det flyttede Købmænd fra Finmarken til Island og ikke var bange for at medtage ogsaa de Købmænd, der havde det daarligste Ry, og det var bl. a. Tilfældet med Købmanden paa Eyrarbakke, JENS LASSEN. Denne lagde saaledes for sit eget personlige Fiskeri Beslag paa en stor Del af de udsendte Fiskeredskaber (uanset at privat Fiskeri var forbudt Købmanden i Handelsforordningen), ligesom han brugte en væsentlig Del af Tømmeret til at opføre Staldbygninger til sig selv, medens Bønderne klagede over, at de ikke kunde faa det nødvendige til de mest paatrængende Reparationer. Til

¹⁾ Adils p. 256 ff.

Islænderne var han meget villig til at sælge Tobak, Brændevin, Lærred og anden Kram til Aagerpriser, medens de, der vilde købe Nødvendighedsartikler i Butikken, maatte vente eventuelt i Dagevis, til han fik Tid¹⁾.

Det er ejendommeligt at bemærke, at Kompagniets Udnyttelse af Monopolet paa Island synes at have haft en noget anden og haardere Karakter end dets Udnyttelse af Grønlandsmonopolet, idet man skulde have troet, at det omvendte havde været Tilfældet, da Islænderne dog utvivlsomt er mere stridbare end Grønlænderne. Noget af Forklaringen herpaa er maaske, at de Misbrug, der har fundet Sted paa Grønland, ikke har bundfældet sig i Dokumenter, der er bevaret til Nutiden; men adskilligt kunde tyde paa, at i hvert Fald en Del af Forklaringen maa søges i en væsentlig forskellig Maade, hvorpaa Købmændene paa Island og paa Grønland har røgtet deres Opgaver og gennemført Ledelsens Beslutninger. Det maa antages, at Købmændene paa Grønland er rekruteret fra andre mere humant indstillede Kredse end Købmændene paa Island, og dette i Forbindelse med den Paavirkning, de grønlandske Købmænd har modtaget fra Kredsen omkring EGEDERNE og fra Herrnhuterne, har bevirket, at man ved de grønlandske Kolonier har set humant paa de farvede Mennesker.

XXVII.

Skønt det almindelige Handelskompagni ved sin Stiftelse var planlagt som noget meget stort og betydningsfuldt, og skønt man havde sikret det Støtte baade fra Regeringens og Storhandelens Side, varede det ikke længe, før det viste sig, at Kompagniet ikke kunde indfri de Forventninger, man havde stillet til det. De første, men ikke afgørende Tegn herpaa var de store Tab, som Kompagniet led ved Hvalfangstens daarlige Resultater og ved det Tab, som skyldtes Prisfaldet paa Korn og de øvrige Varer efter den — i hvert Fald for Kompagniet — uventede Fredsslutning i 1748. Større Betydning maa man tillægge Kompagniets Kreditpolitik, som har været for dristig, idet det allerede paa Generalforsamlingen den 15. Juli 1750 kunde meddeles, at Kompagniet havde store Summer til Gode baade i Hamburg, Brabant, Frankrig, Lissabon, Cadix, Marseille, Livorno, Madeira, St. Croix og Teneriffa. Disse Beløb har aabenbart været meget vanskelige at faa ind, og paa Generalforsamlingen den 22. April 1752 klages der atter over de udestaaende Fordringer.

Paa Generalforsamlingen den 6. December 1755 begyndte man at erkende Vanskelighederne og fik Aktionærernes Godkendelse af Afskriv-

¹⁾ Adils p. 254 ff.

ninger paa 68.965 Rd. paa uerholdelige Fordringer; disse Afskrivninger kunde dækkes af de relativt gode Fortjenester, som Kompagniet i nogle Aar havde haft. Alligevel var Likviditeten meget ringe, og det oplystes, at der endnu var udestaaende Fordringer for 237.361 Rd., heraf alene i Spanien for 110.423 Rd., medens man for Varer solgt paa Tid havde et Beløb paa 66.032 Rd. til Gode, og af Resten af Kapitalen var i hvert Fald 163.000 Rd. anbragt i Skibe, foruden hvad der var anbragt i Beholdninger og Anlæg paa Grønland.

Det er ikke mærkeligt, at Kompagniet herefter maatte gaa til en Sanering, hvorved man som omtalt skar den mindst rentable Del af Forretningen bort, og derefter fik Aktionærerne til at foretage nye Indbetalinger. Saneringen var dog ikke mere effektiv, end at man paa Generalforsamlingen i 1757 maatte meddele, at af de ved sidste Generalforsamling udestaaende Fordringer paa 238.655 Rd. var kun 37.952 Rd. indgaaet og straks anvendt til andre Formaal. Under saadanne Forhold maatte Kompagniet for at udnytte de Muligheder, som Krigen 1756—63 bød det, forøge sine Laan, og det oplystes, at disse i 1757 udgjorde 245.900 Rd.

De følgende Aars gode Handelskonjunkturer benyttede Kompagniet til at faa nogle af de udestaaende Fordringer inddrevet og andre »ryddet af Vejen«, saaledes at dets Tilgodehavender sank til 120.442 Rd. (1759). Yderligere Indbetalinger indkom i de følgende Aar, og dets Likviditet og Rentabilitet syntes at bedres, saaledes at der i 1761 kunde udbetales et Udbytte paa 20 Rd. pr. Aktie. Men den relativt likvide Situation holdt sig ikke ret længe, og der opsamlede sig store udenlandske Fordringer dels paa Forretningsforbindelserne i Konstantinopel og dels paa St. Croix (baade som Tilgodehavender og som usolgte Varepartier). I de sidste Krigsaar var Konjunkturerne stadig gunstige for Kompagniet, og der udbetaltes i Aarene 1762, 1763 og 1764 stadig 20 Rd. pr. Aktie ($6\frac{2}{3}\%$). En Del af denne Fortjeneste var dog øjensynligt imaginær, fremkaldt ved Stigning i Beholdningens Værdi, og det har ogsaa været en økonomisk lidet forsvarlig Fremgangsmaade ikke at benytte de under Krigen opnaaede gode Fortjenester til at foretage ekstraordinære Afskrivninger baade paa Lagre og de efterhaanden temmelig gamle og under almindelige Forhold lidet konkurrencedygtige Skibe. Endelig har det ikke været heldigt, at man lod de store Tilgodehavender i Spanien, spansk Amerika og Portugal henstaa uafskrevet, saaledes at disse, der stammede fra Perioden 1748—51, endnu ved Generalforsamlingen den 19. December 1766 udgjorde 98.272 Rd.¹⁾

Saa man nærmere til, var det saaledes ikke en sund og livskraftig Virksomhed, der skulde gøre Overgangen fra Krigs- til Fredsøkonomi;

¹⁾ Generalforsamlingsprotokol A.

men den kom igennem, og Virksomheden fik som Følge af Overtagelsen af Monopolhandelen paa Island og Finmarken endnu nogle relativt blomstrende Aar, hvor man som Følge af de store Indbetalinger paa Aktierne til den islandske Del af Forretningerne kunde foretage store Indkøb til Island og indfri de Forventninger, som man baade paa Island og i Danmark stillede til Kompagniets fortsatte Virksomhed.

Men dets Økonomi var ikke saa sund, som man gerne vilde give det Udseende af, og da dets største Aktionær, NIELS RYBERG, blev en af Hovedparticipanterne, indsaa han dette, kom i Strid med de øvrige ledende Personer i Kompagniet og rettede, da Enighed ikke kunde opnaas, paa Generalforsamlingen den 4. Maj 1768 et skarpt Angreb paa dem. Han kritiserede saaledes Handelen paa St. Croix, Skibenes Drift og Fabrikkerne paa Island samt Bygningen af Skibet »Island«. Med Hensyn til Virksomheden paa St. Croix paatalte han især de udestaaende Fordringer og krævede, at man fik Panteobligationer for Beløbene, og at der hvert Aar blev affattet en Fortegnelse over Debitorerne; for at faa Pengene ind vilde han afskaffe de derboende Funktionærers faste Løn og kun give dem Provision af det, de inddrev, og endelig vilde han have Kompagniets derværende Bygninger solgt hurtigst muligt. Endvidere hævdede RYBERG, at Kompagniets Skibe var forældede og gav Underskud, hvorfor de med Undtagelse af de til Grønlandsfarten nødvendige burde sælges eller ophugges. Han mente, at de islandske Fabrikker gav Underskud og derfor burde nedlægges. Han kritiserede endvidere Kompagniets store Gæld til Banken og saa helst, at Virksomheden blev indskrænket til Handelen paa Island, Grønland og Finmarken alene. Vilde Kompagniet ikke følge hans Forslag, tilbød han Generalforsamlingen, at det maatte overtage hans 24 Aktier for 300 Rd. pr. Stk.¹⁾.

Direktionen følte sig aabenbart meget ilde berørt af den skarpe Kritik og søgte at forklare Angrebene som Følge af RYBERGS personlige Stilling. Den hævdede saaledes, at han, før han blev Hovedparticipant, havde tilbudt sig med Befragtning af alle til Island sejlene Skibe; men at han senere ikke havde vist Interesse for Selskabets Drift. Endvidere søgte man noget af Forklaringen i, at RYBERG, da Banken ved Ydelse af et Laan havde krævet, at Direktørerne og Hovedparticipanterne skulde kautionere personligt, havde stillet som Betingelse, at en Del af Laanet skulde benyttes til Betaling for et Parti Rug, han skulde levere. Direktionen var direkte fortørnet over RYBERGS Kritik, fordi den skadede Kompagniets Kredit, ikke mindst i Banken, hvor RYBERG var Kommissarius.

Skønt Direktionen saaledes principielt afviste RYBERG, gik man

¹⁾ Generalforsamlingsprotokol B, p. 11 ff.

dog ind paa en Realitetsdrøftelse af de enkelte Punkter, som hans Kritik omfattede, og det viste sig paa en Række af disse, at man omend modstræbende maatte give RYBERG Ret; man havde saaledes ikke noget imod at likvidere den vestindiske Forretning, man indrømmede, at de islandske Fabrikker gav Tab o. s. v.; men man kunde ikke forstaa den Konsekvens, som RYBERG drog af sin Kritik ved at tilbyde Kompagniet sine Aktier til 300 Rd. Stykket, idet man tværtimod hævdede, at de var 620 Rd. værd eller i hvert Fald over 450 Rd., hvis man tog Hensyn til at Gælden i Vestindien var vanskelig erholdelig¹).

Generalforsamlingen besluttede at nedsætte en Kommission til at undersøge den rejste Kritik nærmere; denne afgav en Betænkning den 29. December 1768 og godkendte, at Handelen paa Vestindien blev ophevet, Skibene solgt, da de var for gamle, og Handelen indskrænket til Grønland, Island og Finmarken. Men Kommissionen vilde ikke anbefale, at RYBERGS Aktier blev købt, og udtalte, at den ansaa Aktierne for at have en Værdi af 450 Rd. pr. Styk²).

Medens Kompagniets Regnskab for Island er ført i en særlig Hovedbog, der ikke er meget specificeret og overskuelig, skal jeg i Tabel 26 og 27 gengive Vindings- og Tabskontoens Kredit- og Debetside for Kompagniets 6 sidste Leveaar.

Af disse Tabeller ser vi, at Kompagniets almindelige Virksomhed i disse Aar sygnede fuldstændig bort. Det eneste Omraade, der syntes at være levedygtigt, er Grønlands Besejling; men i det store og Hele viser disse Tal, at Virksomheden ikke mere kunde klare sig, og de store Tab, der fremkom som Forskellen mellem Skibenes Salgsværdi og bogførte Værdi, tyngede endnu mere paa Regnskabet og bevirkede, at der i disse Aar opsamledes et meget stort Underskud.

Det gik dog forholdsvis langsomt med at gennemføre, hvad Kommissionen havde anbefalet, og hvad der vel nok var principiel Enighed om. Paa Generalforsamlingen den 24. Januar 1770 fremsatte Hovedparticipanterne et Forslag i samme Retning og havde hertil føjet en Kritik af, at Kompagniet laa inde med en Beholdning af 3000 Tønder Tran til 15 og 16 Rd. Tønden, og foreslog at lade bortsælge, hvad der var over 1000 Tønder³).

Selv om Kompagniet endnu efter 1770 kunde opstille ret smukke Regnskaber for Islandsmonopolet, maa man dog have været klar over, at den økonomiske Baggrund herfor var svag. Den 31. Juli 1772 ansøgte Kompagniet om at maatte blive befriet for Forpagtningsafgiften paa de 7000 Rd., saa længe denne Afgift var større end Overskudet, naar Renterne af den i Handelen staaende Kapital var trukket fra. Dette søg-

¹) Generalforsamlingsprotokol B, p. 24 ff.

²) do. p. 57 ff.

³) do. p. 47 ff.

Tabel 26. Vindings- og Tabskontoens Kreditside 1767—1773.

	1767 —68	1768 —69	1769 —70	1770 —71	1771 —72	1772 —73
Sejldug	336	640	307	56	351	—
Hamp	563	732	717	550	606	204
Tjære	141	278	9	16	8	14
Beg	67	75	—	3	—	22
Schlesisk Lærred	16	16	28	—	—	—
Tran	1.258	—	—	545	2.221	—
Jærn og Jærnvarer	13	178	16	312	73	—
Krudt	9	—	—	6	—	—
Salt	475	563	1.139	8	654	154
Trævarer	2.358	4.600	5	2	—	—
Marmor	—	300	254	—	—	—
Stenkul	—	10	2	—	—	28
Rug	—	440	—	139	—	—
Saltfisk	—	—	—	—	14	—
Materialer og Varer	406	596	483	560	376	308
Interimskonto: Varer til Grønland	277	—	108	—	—	—
Rentekonto	6.138	—	—	—	—	—
Skibe	—	9	—	—	—	75
Skibet »Frederikshaab«	—	—	—	—	—	11.092
Guinea og Vestindien	—	231	—	6	—	—
Varer til Konstantinopel	1.962	—	—	—	—	—
Østersøfirmaer	—	14	—	—	—	—
Malta	—	—	989	—	—	—
Spanien	—	—	—	630	—	—
Overført fra forrige Aar	235	21	2.567	—	—	—
Overført til næste Aar	—	—	23.522	31.102	49.632	63.629

tes støttet af Oktroyens § 50, hvori der stod, at Afgiften kunde ned-sættes, naar dette maatte anses for at være godt for Handelen, og naar Kompagniet i Forvejen havde optraadt forsvarligt over for Island. Som saglige Grunde for Ansøgningen henviste Kompagniet til Sygdommen blandt Faarene, til de høje Kornpriser og til den voksende Smughandel.

Forinden Myndighederne vilde tage Stilling til Andragendet, blev det sendt til de islandske Myndigheder til Udtalelse; inden disses Erklæring var indløbet, indsendte Kompagniet den 31. December 1772 et nyt Andragende, hvori man foruden Eftergivelse af Afgiften anmodede om en Forhøjelse af Taksterne paa Mel, Brød og Gryn samt Brændevin; hvis dette ikke kunde tilstaas, vilde Kompagniet gerne fritages for den islandske Handel; ogsaa dette Andragende blev forelagt de islandske Myndigheder. Stiftamtmandens Erklæring indsendtes den 17. September 1773 og gik ud paa, at Kompagniets Arbejde for Erhvervenes Forbedring var gaaet i Staa, og at hverken en Eftergivelse af Afgiften eller en Forhøjelse af Priserne vilde kunne blive til Gavn for Indbyggerne

Tabel 27. Vindings- og Tabskontoens Debetside 1767—1773.

	1767 —68	1768 —69	1769 —70	1770 —71	1771 —72	1772 —73
Løbende Omkostninger.....	3.808	4.120	3.097	2.984	2.288	2.585
Sejldug.....	—	—	—	—	—	11
Beg.....	—	—	5	—	2	—
Tran.....	—	—	1.450	—	—	—
Hvalbarder.....	—	—	622	—	—	—
Jærn.....	—	—	—	43	—	—
Krudt.....	—	38	4	—	21	—
Trævarer.....	—	—	—	—	2	—
Stenkul.....	69	—	—	61	49	—
Rug.....	222	—	—	—	—	—
Kassekonto.....	—	—	—	—	777	—
Varer til Trieste.....	232	14	905	—	—	—
— Danzig.....	—	43	—	—	—	—
— Vestindien.....	80	334	24	—	—	—
Vestindiske Returer.....	4.224	413	21	412	1.891	1.998
Skibet »Foreningen«.....	6.903	—	—	—	7.870	—
Interimskonto: Varer til Grønland.....	—	—	—	52	—	—
Vekselkonto.....	762	1.803	31	433	274	146
Rentekonto.....	—	1.400	1.342	1.395	882	—
Tab paa Debitorer.....	—	1.098	1.740	—	116	9.291
— Skibe.....	2.982	—	23.315	4.418	10.317	11.296
Overført til næste Aar.....	20	2.567	—	—	—	—
Overført fra forrige Aar.....	—	—	—	23.522	31.102	49.632
Slutsaldo...	—	—	—	—	—	63.628

eller Handelen. Stiftamtmanden indrømmer, at Kompagniet har lidt store Tab ved Sygdommen blandt Faarene, men hævder, at dette efter hans Mening var opvejet af det forøgede Fiskeri. De danske Myndigheder (det vestindisk-guineiske Rente- og Generaltoldkammer) var nærmest enige med den islandske Stiftamtmand; man hævder, at vel var de Priser, som Kompagniet maatte give for de udsendte Produkter, steget; men det opvejedes af, at Priserne for de islandske Eksportvarer var steget tilsvarende, og hertil kom, at de 7000 Rigsdalers Afgift var mindre, end hvad det foregaaende Kompagni havde givet. Hovedsagen for Kammeret var, at Kompagniets Virksomhed ikke længere var til Gavn for Island, og det indstillede derfor den 16. April 1774, at Afgiften ikke blev eftergivet, og at Taksten ikke blev forhøjet; men at Kompagniet fik Lejlighed til at tage Stilling til, om det vilde fritages for Islandshandelen¹⁾.

Inden for Kompagniet havde man endnu ikke opgivet Ønsket om

¹⁾ Indstillingen i Kammerets islandske Relations- og Resolutionsprotokol 1774, Nr. 20.

at fortsætte Virksomheden. Paa en Generalforsamling den 8. April 1774 oprettedes der en ny Aftale mellem Aktionærene (Konvention), og Basis for denne blev en Opgørelse over de eksisterende Værdier. Ved denne Opgørelse blev der foretaget en Deling mellem Kompagniets islandsk-finmarkske Afdeling og den øvrige Virksomhed. Den islandske Afdelings Værdier opgjordes paa følgende Maade:

Kassebeholdning	763 Rd.
Lagrene paa Island	127.886 —
Udsendte Varer til Island.....	137.476 —
Lagre i Finmarken	85.254 —
Udsendte Varer	27.864 —
Andre Værdier	34.659 —
	<hr/>
Aktiver ialt...	413.902 Rd.
Passiver ialt...	154.408 —
	<hr/>
Resterende Værdi...	259.494 Rd.

Paa samme Maade foretoges der en Vurdering af Kompagniets øvrige Virksomhed:

Kompagniets Plads med Tranbrænderiet	60.000 Rd.
Kompagniets 6 Skibe.....	14.000 —
Lager	35.000 —
Pakhuse i Vestindien	4.000 —
Tilgodehavender i Vestindien (nominelt 65.000)	40.000 —
Andre Tilgodehavender (nominelt 49.000).....	40.000 —
110 Aktier à 280 Rd.	30.800 —
Grønlands Besejling	50.000 —
Andre Aktiver	14.240 —
	<hr/>
Tilsammen...	288.040 Rd.
Gæld til Banken	237.500 Rd.
Anden Gæld	23.770 —
	<hr/>
	261.270 —
	<hr/>
Restværdi...	26.770 Rd.

Tilsammen havde Kompagniet saaledes Værdier, der efter ovenstaaende, saa vidt man kan se, forsigtige Vurdering ialt havde en Værdi af 286.260 Rd. eller 286 Rd. pr. Aktie, og det er ogsaa denne Værdi, der lægges til Grund for Aktiernes Værdiansættelse i den nye Konvention¹⁾.

Kompagniets Forsøg paa fortsat Eksistens førte dog ikke til noget Resultat. Sagen blev forelagt den ekstraordinære Finanskommission

¹⁾ Generalforsamlingsprotokol B, p. 195 ff.

(THOTT, den ældre SCHIMMELMANN og SCHACK-RATHLOU), og fra denne findes en Kabinettsordre, skrevet med GULDBERGS Haand, hvorefter Kompagniet enten skal ophæves og dets Værdier deles eller overlades til Kongen for 286 Rd. pr. Aktie, svarende til Kompagniets egen Opgørelse ved Konventionen af 8. April¹⁾.

Det er ejendommeligt at bemærke Hurtigheden, hvormed der handles, efter at Toldkammeret havde afgivet sin Indstilling, og det er bemærkelsesværdigt, at den ekstraordinære Finanskommission meget pludseligt og hurtigt griber ind og faar gennemført, at der ydes Erstatning til Aktionærene, hvad der ikke havde været Tale om i Kammerets Indstilling.

Dette drøftedes ved en ny Generalforsamling af 21. April 1774, hvor Direktionen tilraadede, at man afstod Værdierne til Staten; men den mente, at man i Stedet for en Kurs af 286 burde forlange en Kurs af 350. Flertallet paa Generalforsamlingen erklærede sig tilfreds med en Overdragelseskurs af 300²⁾, og dette Forslag accepteredes af Regeringen den 7. Maj 1774, idet det samtidig indstilledes, at Aktionærene kunde faa Tilladelse til at lade deres 300 Rd. staa i Handelen uden dog at deltage i dennes Administration. Dette sidste blev ikke godkendt, og Beløbet blev udbetalt enten i Kontanter eller i 4-Procent-Obligationer³⁾.

XXVIII.

Vil man til Slut forsøge at forstaa, hvorfor Handelskompagniet, der oprettedes under saa store Forventninger, fik en saa krank Skæbne, er det ikke tilstrækkeligt at sige, at dette særligt skyldes den manglende Likviditet allerede fra de første Aar; men man maa søge at give en Forklaring paa Aarsagen til denne Illikviditet. Det er naturligt at søge denne i selve Handelskompagniets Struktur. Det var oprettet for at koncentrere Handelens Kræfter og for at give den mere velhavende Del af Befolkningen ekstra Indtægtsmuligheder; men man havde ved denne Organisation været alt for sparsommelig paa afgørende Omraader. Man havde til Kompagniets Direktører valgt Mænd, der ved Siden af sad i store blomstrende Forretninger, og man havde gennem lange Tider ikke givet dem Løn, men ladet Direktørstillingen være Æreshverv. Man kan tænke sig, at denne Æresstilling, der i Kompagniets første Aar utvivlsomt har været meget krævende, ikke er passet med samme Omhu og særlig med samme Forsigtighed som Direktørernes egne private Forretninger. Det er ikke utænkeligt, at disse af og til har taget de bedste

¹⁾ Bilag til den islandske Resolutionsprotokols Nr. 20 (1774).

²⁾ Generalforsamlingsprotokol B, p. 248 ff.

³⁾ Kammerets islandske Resolutionsprotokol 1774, Nr. 21.

og i hvert Fald de sikreste Forretninger for sig selv og i hvert Fald overladt Kompagniet den store Risiko, som en privat Forretningsmand paa denne Tid ikke har turdet tage, og dette gælder i Særdeleshed ved Kompagniets Forretninger paa de fjerneste Pladser.

Hertil kommer, at Kompagniets Virksomhed var saa omfattende, at dens Basis ikke kunde være de enkelte Direktørers Hukommelse og eventuelt deres Skøn; skulde saadanne Forretninger være drevet tilfredsstillende, havde det krævet en Mulighed for at læse saavel det samlede Resultat som Værdien af de enkelte Dispositioner af Regnskabet. Men dette har kun undtagelsesvis været Tilfældet. Kompagniets Regnskabsprincipper har været saa usikre og uklare, at Regnskabet i stort Omfang mere virkede vildledende end vejledende, og det er først ved de Overvejelser, som vedrører Kompagniets allersidste Leveaar, at man er kommet ind paa mere moderne Principper, og da var det for sent.

Endelig har Kompagniets Virksomhed været vanskeliggjort ved den skarpe Konkurrence, som det har været Genstand for fra Udlandets Side, og som ikke har haft noget tilsvarende i Støtte fra de danske Handlende. Det maa antages, at de udenlandske Handlende, der var indarbejdet paa Markederne, har holdt sammen om at holde den danske Konkurrence ude og at give de bedste Oplysninger til sine gamle Forbindelser, saaledes at Kompagniet fik de mest usikre udenlandske Repræsentanter, og disse har Kompagniet paa den store Afstand ikke været i Stand til at vurdere.

Om noget Misbrug fra Kompagniets eller dets ledende Mænds Side har der næppe været Tale. Det har i det store og Hele været dygtige og redelige Mænd; men de har ikke været i Besiddelse af det Vidsyn og den forretningsmæssige Dygtighed, som vilde have været nødvendig til at skaffe Kompagniet den Plads paa Verdensmarkedet, som dets Stiftere i og for sig havde tænkt, det skulde have.

Medens Kompagniet endnu i Begyndelsen af 1760'erne havde Ry for god Forretningsførelse, ændredes dette, efterhaanden som Illikviditeten lagde et stedse haardere Tryk paa Ledelsens Dispositioner, og Kompagniet ødelagde sig til sidst fuldstændigt ved i 1768 at sende det nævnte store Parti fordærvet Mel til Island.

XXIX.

Vil man endelig søge at vurdere Kompagniets Betydning for det danske Samfund, vil det være naturligt i Overensstemmelse med Tidens Tankegang at begynde med Handelsbalancen. Som Udtryk herfor har man et Brev til Overskattedirektionen af 13. Januar 1766, hvorefter de aarlige Betalinger til Udlandet sættes til ca. 60.000 Rd., medens

Kompagniet til Gengæld skaffede Indbetalinger fra Udlandet paa over 100.000 Rd.¹⁾.

Der er maaske nok Grund til at sætte et lille Spørgsmaalstegn ved denne Opgørelse, fordi en stor Del af de udenlandske Tilgodehavender i Tidens Løb maatte afskrives som uerholdelige, og Kompagniets Virksomhed førte i hvert Fald til, at et stort Udsnit af den danske og særligt den københavnske Befolkning mistede ikke helt smaa Værdier. Paa den anden Side kan man vel — i Tidens Stil — ikke nægte, at det kan have haft nogen Betydning, at der er blevet knyttet Forretningsforbindelser paa fjerne Pladser, og at de første mindre heldige Forretninger senere gennem den private Handel har ført til gunstigere Resultater.

For den islandske Handel betød Kompagniet en Overgang fra den brutale Udsugelse, som Island var Genstand for, medens Hørkræmmerne havde Monopolet, til den mere humane Politik, som Staten i økonomisk Henseende førte, efter at den i 1774 selv havde overtaget den islandske Monopolhandel.

For Grønlands Vedkommende har Kompagniet vel nok haft sin varigste Betydning. Før det overtog Grønlands Besejling, var de danske Kolonier 3 à 4 spredt beliggende Pladser, medens det meste af Kysten laa aabent for Hollændernes Handel. Det var Kompagniet, der spærrede Hollænderne ude og gjorde den da kendte Del af Grønland til en samlet dansk Koloni og dermed skabte Basis for den grønlandske Monopolhandel.

Kompagniets Grønlandspolitik har vel i det store og Hele været præget af Tidens almindelige Tankegang; men man har ikke gennemført sine Synspunkter om en effektiv økonomisk Udnyttelse af Landet med nogen Brutalitæt, og man har ladet de grønlandske Handelsbetjente og Missionærer have en langt mere human Indstilling, end det paa den Tid var almindeligt i de europæiske Landes Kolonier.

Denne Indstilling var vel i Grønland for en stor Del en Arv fra SEVERINS og særlig HANS EGEDES Tid; men Kompagniet brød ikke den gamle Linie, men lod den fortsætte, saaledes at man i Grønland i høj Grad fulgte sine egne Traditioner. I hvor høj Grad Grønland levede sit eget selvstændige Liv uafhængigt af Kompagniets Storme, ser man af, at det netop var i Kompagniets sidste vanskelige Aar, at Initiativet til Grundlæggelsen af Kolonien Julianehaab blev taget.

Alt i alt har det almindelige Handelskompagni haft en forberedende Betydning for den særlige Styreform, som i de følgende Aartier blev Grundlaget for det, vi nu forstaar ved Grønlands Styrelse.

¹⁾ Indenlandsk Kopibog D, p. 12 f.